

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ
ÚSTAV HISTORICKÝCH VĚD

**Geografický informační systém
církevní správy královéhradecké
diecéze na základě církevních
schematismů a možnosti
interpretace těchto pramenů**

Diplomová práce

Bc. Jiří Zeman

2023

UNIVERSITY OF PARDUBICE
FACULTY OF ARTS AND PHILOSOPHY
INSTITUTE OF HISTORICAL SCIENCES

**Geographic Information Systems of
Ecclesiastical Administration of the
Diocese of Hradec Králové on the
Basis of the Schematisms of Clergy
and the Possibility of Interpreting
These Sources**

Diploma Thesis

Bc. Jiří Zeman

2023

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2021/2022

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Jiří Zeman**
Osobní číslo: **H20356**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny: Péče o kulturní dědictví**
Téma práce: **Geografický informační systém církevní správy Královéhradecké diecéze na základě církevních schematismů a možnosti interpretace těchto pramenů**
Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Předmětem diplomové práce bude analýza tzv. katalogů kléru Královéhradecké diecéze. Cílem bude analýza jejich obsahu, popsání vývoje knih jako celku, jakož i jednotlivých kapitol v reflexi na vývoj církevní správy na území diecéze a také kritika předmětného pramene.

Nejstarší doposud nalezený katalog byl vydán pro rok 1751, nejmladší (v tradiční tištěné podobě) pro rok 1942, a lze předpokládat, že až na výjimky byl vydáván každoročně. Tento pramen je tudíž přínosný nejen množstvím obsažených informací, nýbrž i ucelenou dvou set letou řadou sledující vývoj nižší církevní správy v diecézi.

V neposlední řadě bude také součástí práce zpracování katalogů elektronickou formou za účelem zveřejnění obsažených dat pro další výzkum v badatelsky přívětivé a interaktivní formě. K tomuto účelu vznikne rozsáhlá databáze a jednou z možností jejího zpracování je vytvoření vlastního mapového portálu využitím systému GIS.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Prameny:

NA Praha, fond Archiv pražského arcibiskupství, Praha, zn. APA I, č. 110, 1221-1950.

SOkA Hradec Králové, fond Biskupský archiv Hradec Králové, zn. HK – BA, č. 2676, 1659-1934.

Tamtéž, fond Biskupský seminář Hradec Králové, zn. HK – BSř, č. 2677, 1706-1960.

Tamtéž, fond Biskupská konsistoř Hradec Králové, zn. HK – BK, č. 2667, 1664-1950.

Archiv Biskupství královéhradeckého, fond Fondy Biskupství královéhradeckého.

BOROVÝ, Klement. *Úřední sloh církevní: příručná kniha praktického úřadování pro katolické duchovenstvo*, Praha 1879.

KORONTHÁLY, Vladimír (ed.), *Beneficia curata circa 1681 in archidioecesi Pragensis extincta*, Národní archiv Praha, APA I, B 10/13, inv. č. 1301.

KORONTHÁLY, Vladimír (ed.), *Seznam držitelů beneficií 1734–1806*, Národní archiv Praha, APA I, B 10/18, inv. č. 1306.

PALACKÝ, František, *Popis Království Českého čili Podrobné poznamenání všech dosavadních krajuw, panstwí, statkůw, měst, městeček a wesnic, někdejších hradůw a twrzí, též samot a zpustlých osad mnohých w zemi české, s udáním jejich obywatelstwa dle popisu r. MDCCCXLIII wykonaného w jazyku českém i německém*, Praha 1848.

Literatura:

BOHÁČ, Zdeněk. *Vývoj diecézní organizace českých zemí. Traditio et cultus: Miscellanea historica bohemia Miloslao Vlk, archiepiscopo Pragensi, ... ad annum sexagesimum dedicata*, Praha 1993.

CROÏ, Jana, *Královéhradečtí biskupové a jejich rezidence*, Hradec Králové 2014.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan, *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*, Praha 2005.

HRUBÝ, Vladimír – NAPILÝ, Ota – ZBOŘILOVÁ, Dagmar. *Královéhradecká diecéze: Diecéze – biskupství – biskupové. Pohledy do minulosti církve na území královéhradecké diecéze*, Hradec Králové 1994.

KORONTHÁLY, Vladimír, *Správa pražské arcidiecéze v letech 1913-2006 ve světle katalogů kléru*, Univerzita Karlova v Praze 2008.

KORONTHÁLY, Vladimír, *Almanach duchovních Arcidiecéze pražské ve 20. století a lexikon farností Arcidiecéze pražské 1948-2010*, Praha 2013.

KRAFL, Pavel – HOLÝ, Martin – MIKULEC, Jiří – ŠEBEK, Jaroslav, *Církevní správa. Akademická encyklopedie českých dějin: A-C*, Praha 2009.

MIKAN, Jaroslav, *Vznik a počátky hradeckého biskupství*, Hradec Králové 1946.

MVČR, *Metodický pokyn č. 1/2019 k archivnímu zpracování fondů typu "farní úřad"*, Praha 2019.

PLODEK, Kristin, *Církevní mapa biskupství Králové-Hradeckého 1889*, in: Chartae-Antiquae.cz: Virtuální mapová sbírka, Praha 2020.

POLEHLA, Petr, *350 let královéhradecké diecéze*, Červený Kostelec 2015.

SEEMANN, Pavel, *Geografický informační systém církevní správy v českých zemích v raném novověku*, ČVUT v Praze 2016.

SCHLENZ, Johann Ev., *Dějiny založení Biskupství Litoměřického: Díl I.*, Varnsdorf 1912.

SLAVÍKOVÁ, Věra, *Farní archivy jako svědectví o roli duchovního správce a jejich proměnách v dlouhém 19. století*, Univerzita Palackého v Olomouci 2020.

TLUKA, Jindřich, *Správní dělení diecéze – historický přehled*, Hradec Králové 2002.

VOJTÍŠKOVÁ, Marie, 1970. *Farní archivy a historicko demografické bádání*, Praha 1970.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Hana Stoklasová, Ph.D.

Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. března 2022**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. března 2023**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto závěrečnou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl veškeré mnou použité prameny, informační zdroje a literaturu v závěrečném seznamu pramenů a použité literatury. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle §60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnici Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

Poděkování

Tímto bych rád srdečně poděkoval v první řadě zejména vedoucí práce, Haně Stoklasové, za její rady, postřehy a vytrvalou podporu, bez nichž by tato práce nemohla vzniknout.

Dále bych rád poděkoval zejména Pavlu Struhovi za poskytnuté konzultace a uvedení do tajemného světa geografických informačních systémů, Františku Radkovi Václavíkovi za cenné rady k historickým geografickým pramenům, Zdeňku Zahradníkovi z Biskupské knihovny Biskupství královéhradeckého za zpřístupnění samotných schematismů a velké nezanedbatelné díky náleží také mé rodině a všem kolegům i vyučujícím z Ústavu historických věd Univerzity Pardubice.

Anotace

Cílem této práce je zpracování historického GIS královéhradecké diecéze na základě analýzy údajů obsažených v diecézních schematismech. Obsahuje základní popis pramene s diskuzí o možnostech dalšího zpracování a výzkumu, zvolené a zavržené metody pro vlastní tvorbu GIS v dvacetiletých intervalech mezi lety 1830 až 1930, doplněného o vytvoření propojené a veřejně přístupné webové aplikace. V závěrečné části byla podrobně zpracována databáze duchovních Pardubického vikariátu spolu se samostatným GIS.

Klíčová slova

schematismy duchovenstva, katalogy kléru, biskupství Hradec Králové, církevní správa, GIS, vikariát Pardubice

Annotation

This diploma thesis aims to develop a historical GIS of the Diocese of Hradec Králové based on the analysis of contemporary diocesan catalogues of clergy. It includes a brief description of the source together with a discussion of the possibilities for further processing and research, the methods chosen and rejected for the actual creation of the GIS in twenty-year intervals between 1830 and 1930, complemented by the creation of a linked and publicly accessible web application. In the final part a database of the clergy of the Vicariate of Pardubice was elaborated in great detail together with a separate GIS.

Keywords

schematisms of clergy, catalogi cleri, Diocese of Hradec Králové, ecclesiastical administration, GIS, vicariate of Pardubice

Obsah

Úvod.....	10
1. Schematismy duchovenstva.....	18
1.1 Nejstarší diecézní schematismy duchovenstva v Čechách.....	18
1.2 Schematismy Královéhradeckého biskupství.....	21
1.3 Příklady dalších církevní schematismů a katalogů.....	21
1.3.1 Jezuitské katalogy.....	22
1.3.2 Katalogy dalších řádů.....	22
1.3.3 Římskokatolické schematismy ze zahraničí.....	23
2. GIS.....	27
2.1 Historie a vývoj.....	27
2.2 ArcGIS Pro.....	29
3. Digitální mapy královéhradecké diecéze 1830-1930.....	30
3.1 Vstupní data.....	32
3.1.1 Poznámky k přepisu.....	33
3.2 Postup.....	37
3.2.1 Databáze.....	37
3.2.2 Tvorba GIS.....	51
3.2.3 Webová aplikace.....	54
Analýza a zhodnocení dat.....	58
4. Katalog kléru vikariátu Pardubice 1796-1942.....	79
4.1 O přepisování, korekci a úpravách dat.....	80
4.1.1 Jména osobní a příjmení.....	80
4.1.2 Jména místní.....	82
4.1.3 Data narození, svěcení a složení řeholního slibu.....	84
4.2 Výsledky statistického zpracování.....	85
4.2.1 ID.....	85
4.2.2 Rok.....	85
4.2.3 Beneficium.....	85
4.2.4 Funkce.....	87
4.2.5 Poznámka.....	99
4.2.6 Datum a rok narození.....	99
4.2.7 Místo narození (dle jednotlivých farností).....	99
4.2.8 Datum a rok kněžského svěcení.....	107
4.3 Vakance.....	108
Závěr.....	110
Seznam zdrojů a literatury.....	113
Přílohy.....	I

Úvod

V posledních letech prožíváme bouřlivý rozvoj moderních technologií, z nichž jen jednou částí z mnoha jsou tzv. geografické informační systémy, které nás obklopují každý den a zároveň umožňují takové nevídané zázraky, jakým se např. stal vzestup taxikářské společnosti Uber, jež se stala světovou jedničkou v oboru, aniž by sama vlastnila jediné auto. I proto je v nejlepším zájmu využívat tyto mocné nástroje i v akademickém prostředí, kde sice nenabídnou prostředek k ovládnutí světa, ale zato ho díky nim můžeme lépe poznat a proniknout do nečekaných detailů.

Velkou inspirací pro tuto práci bylo spuštění portálu Českého historického atlasu,¹ společného projektu Historického ústavu Akademie věd ČR a Katedry geomatiky na Fakultě stavební ČVUT v Praze, jehož provoz byl zahájen na konci roku 2020. Ten interaktivní formou veřejně zpřístupňuje desítky tematických map vztahujících se k české historii, z nichž nemalé množství nemá žádnou srovnatelnou tištěnou podobu, a v neposlední řadě také k církevní správě, která je však v jejich podání velmi stručná a běžný návštěvník si z přehledu jednotlivých diecézí neodnese ani ponětí o tom, jak komplikovaná a důmyslná byla struktura jednotlivých beneficí, základních jednotek na kterých byla celá církevní správa postavena. Bylo by možné toto napravit?

Jelikož se autor této práce v předchozích letech účastnil zpracování fondu diecézních schematismů v Archivu Biskupství královéhradeckého,² rozhodl se pro další průzkum a protentokrát důkladné zpracování v nich obsažených údajů ve formě, kterou by bylo možné prezentovat komukoliv právě pomocí GIS, čímž by se otevřela neskutečná plejáda možností, jak s těmito daty nakládat, komparovat s dalšími prameny, spojovat s již vzniklými databázemi atd.

Jelikož není v silách jedince postihnout za méně než desítky let mnohasetletý vývoj diecéze na základě jednoho každého vydaného schematismu, bylo přistoupeno k vytvoření šesti map diecéze ve dvacetiletých intervalech, a to prostřednictvím excerpce dat ze schematismů vydaných v letech 1830, 1850, 1870, 1889, 1910 a 1930, což se ukázalo být díky předběžnému průzkumu ideálním kompromisem mezi kvalitou obsažené informace, vztahem k důležitým

¹ Dostupný na: <http://cha.fsv.cvut.cz/>

² Jiří ZEMAN, *Schematismy duchovenstva Královéhradecké diecéze z 19. století jako pramen pro dějiny nižší církevní správy*, Hradec Králové 2020.

milníkům jak ve vývoji diecéze tak celkově českých zemí a v neposlední řadě také k výslednému objemu materiálu, který bylo nutno ručně zpracovat.

Jakkoliv hodnotným a uceleným pramenem diecézní schematismy prokazatelně jsou, tak k jejich vzniku nedošlo ve vakuu a pro lepší porozumění je tudíž lépe poznat také jejich kontext, čím se inspirovali písaři a posléze tiskaři prvních katalogů, nakořik je tento pramen v dnešní době probádán, a to jak u nás tak ve světě, jelikož struktura římskokatolické církve se rozhodně neomezuje jen na české země. Schematismy navíc nevznikaly pouze z činnosti církví, jiné, v mnoha ohledech obdobné, materiály lze najít rovněž u státních úřadů a na velkostatečích, avšak tato práce se omezuje pouze na ty vzešlé z církevního prostředí.

Jelikož však mají schematismy duchovenstva mnohá specifika, kterými se vymykají ostatním pramenům, je součástí této práce podrobná kapitola o tom, jak jsou ve zkoumaných ročníčích jednotlivé údaje zachyceny, jak probíhal jejich přepis do databáze, k jakým korekturám docházelo a za jakých pevně stanovených zásad.

Protože GIS a jejich tvorba by vydaly na samostatnou publikaci, je součástí této práce jen velmi stručný základní přehled společně s nástinem jednoduchého pracovního postupu, na jehož základě vznikalo jádro této práce, tj. digitální mapy diecéze, za využití vývojářského programu ArcGIS Pro a jejich následné promítnutí do speciálně vytvořené a veřejně přístupné webové aplikace.³ Podkapitolu tvoří také závěrečná analýza dat právě na základě vytvořeného GIS.

Poslední velkou kapitolu tvoří zvlášť vyčleněná sonda do struktury Pardubického vikariátu z hlediska personálního obsazení jednotlivých beneficií. Podobně jako v prvním vytvořeném GIS jsou zde rozepsány zásady přepisu dat do vytvářené databáze i zpracování do formy GIS, zakončené celkovou analýzou a shrnutím nalezených a popsáných jevů.

Pro odlehčení očím čtenáře je v práci důsledně využívána forma odkazování na konkrétní schematismus v podobě „schematismus z roku X“ nebo „pro rok Y.“ Myšlen je tím vždy konkrétní schematismus nacházející se v Biskupském archivu určený pro rok X/Y, anebo počínaje rokem 1873 uložený ve Studijní a vědecká knihovně v Hradci Králové, Signatura: 54 626/1873 atp.

³ Přístupné na: <https://experience.arcgis.com/experience/fccd83e3706c46fcba15799110f04d15/>

Seznam zkratek

Následuje kompletní seznam zkratek vyskytujících se v této práci. Většina z nich je naprosto klíčová pro správné zacházení se schematismy duchovenstva, odkud jsou také z velké části přejímány. Až na vzácné výjimky ovšem nebývají zkratky obsažené ve schematismech doplněny o vysvětlivky, a proto bylo také v řadě případů kvůli specifickému užití velmi obtížné rozklíčovat přijatelný a holisticky správný význam, zatímco v rámci jejich výskytu v textu je nutné o nich přemýšlet v jejich širším kontextu.

Zkratka ⁴	Celé znění ⁵	Vysvětlivka ⁶
vyzn.	vyznání	
Herrnhut.	<i>Herrnhuter Brüdergemeine</i>	Jednota bratrská (Ochranov v Německu)
A. B.	<i>abbas Braunensis</i>	opat broumovský
AC	<i>Augustanae confessionis</i>	augsburského vyznání (typicky počet)
A. S.	<i>abbas Silöensis</i>	opat želivský
Abs.	<i>absens</i>	nepřítomný
Ac.	<i>acatholici</i>	nekatolického vyznání (typicky počet)
Adm.	<i>administrator</i>	správce (dočasný)
Adm. D.	<i>administrator decanalis</i>	správce děkanství
Adm. L.	<i>administrator localiae</i>	správce lokálie
Adm. S.	<i>administrator in spiritualibus</i>	správce duchovního chodu benefícia
Adm. X.	<i>administrator substitutus excurrente</i>	dojíždějící administrátor, formálně z jiného benefícia
Arc.	<i>arcens</i>	zámecká (typicky kaple)
Archiep.	<i>archiepiscopus</i>	arcibiskup
Ass.	<i>assessor</i>	přisedící (soudu či rady)

⁴ Zjednodušený zápis zkratky, typicky v nejzkrácenější podobě.

⁵ Plně rozepsané znění nejrozšířenějšího významu zkratky.

⁶ Nejfrekventovanější význam, případně český překlad dané zkratky, bylo-li považováno nutné.

B.	<i>baro</i>	svobodný pán
Benef.	<i>beneficium</i>	
B. V. M.	<i>Beatae Virginis Mariae</i>	blahoslavené Panny Marie
Boh.	<i>Bohemus</i>	český (typicky v Čechách)
C.	<i>comes</i>	hrabě
Ctsa.	<i>comitissa</i>	hraběnka
C.	<i>catholici</i>	katolického vyznání (typicky počet)
C. k.	<i>císařský královský</i>	obdoba c. r.
C. r.	<i>caesareus regalis</i>	císařský královský (obdoba c. k.)
Caes. Maj.	<i>caesarea maiestas</i>	císařská výsost (přeneseně gubernium a místodržitelství)
Cap.	<i>capellanus</i>	kaplan ⁷
Cap. E.	<i>capellanus expositurae</i>	(kaplan) expozita ⁷
Cap. I.	<i>capellanus interimalis</i>	prozatímní kaplan ⁷
Cap. L.	<i>capellanus localiae</i>	(kaplan) lokalista ⁷
Cap. P.	<i>capellanus personalis</i>	osobní kaplan ⁷
Cap. R.	<i>capitulum Reginaehradecensis</i>	katedrální kapitula při Sv. Duchu v Hradci Králové
Cat.	<i>catecheta</i>	katecheta (učitel)
Civ. Hon.	<i>civis honorarius</i>	čestný měšťan
Civit.	<i>civitas</i>	město
Consil.	<i>consiliarius</i>	člen rady
Consist.	<i>consistorium</i>	biskupská konzistoř
Conv.	<i>conventus</i>	klášter
Coop.	<i>cooperator</i>	kooperátor ⁷
Coop. I.	<i>cooperator interimalis</i>	prozatímní kooperátor ⁷
Cur.	<i>curatus, curatia</i>	kurát (farář), kurácie (farnost) ⁷
Cur. in N.	<i>curatus in nosocomio</i>	kurát vojenské nemocnice ⁷
Cur. P.	<i>curatus personalis</i>	osobní kurát (farář) ⁷

⁷ Podrobnější informace a odlišnosti těchto funkcí jsou k nalezení v kapitole 4.2.4 Funkce.

Cur. Z.	<i>curatus in domo corrigendi</i>	kurát v Zemské donucovací pracovně v Pardubicích, případně Zemské vychovatelně pro mladistvé v Opatovicích ⁷
D.	<i>dominus (domina)</i>	pán (paní)
D. L.	<i>dominium loci</i>	příslušné panství
Dec.	<i>decanus</i>	děkan
Dec. P.	<i>decanus personalis</i>	osobní děkan
Dir.	<i>director</i>	ředitel (typicky školní)
Distr.	<i>districtus</i>	okres, kraj
Dot. e F. R.	<i>dotatus e Fund. relig.</i>	dotován z Náboženského fondu
Em.	<i>emeritus</i>	emeritní, vysloužilý
Ep.	<i>episcopus</i>	biskup
Ep. Not.	<i>episcopalis notarius</i>	biskupský notář
Ep. Vic. For.	<i>episcopalis vicarius foraneus</i>	okrskový vikář
Barss.	<i>baronessa</i>	svobodná paní
Eq.	<i>eques</i>	rytíř
ESRI	<i>Environmental Systems Research Institute</i>	společnost vyvíjející software zaměřený na GIS
Exp. Can. Dec.	<i>expositorio canonicorum decoratus</i>	vyznamenán za kanovnickou službu
F.	<i>fundator</i>	fundátor (člen fundace, nadace, nadání)
FHP	<i>fundator Haereditatum parvulorum</i>	fundátor Nadace maličkových
Fund. Relig.	<i>Fundus religionis</i>	Náboženský fond (matice)
GIS	<i>Geografické informační systémy</i>	(zkratka totožná v angličtině)
Gr. non un.	<i>Graecae non unitae confessionis</i>	ruského pravoslavného vyznání
Gr. un.	<i>Graecae unitae confessionis</i>	řeckého pravoslavného vyznání
Gym.	<i>gymnasium</i>	gymnázium
Angl.	<i>Anglicanae confessionis</i>	anglikánského vyznání (typicky počet)

HC	<i>Helvetiae confessionis</i>	helvétského vyznání (typicky počet)
H. D.	<i>hic degit (degunt)</i>	zde přebývá (přebývají)
H. N. & CM. M.	<i>Haereditatis Nepomucensis et Cyrillii Methodii membrum</i>	člen nadací sv. Jana Nepomuckého, Cyrila a Metoděje
H. N. M.	<i>Haereditatis Nepomucensis membrum</i>	člen Nadace sv. Jana Nepomuckého
HSJM	<i>Haereditatis sancti Joanni Nepomucensis ad sublevandos presbyteros membrum</i>	člen Nadace sv. Jana Nepomuckého pro podporu kněží
CHP	<i>curator Haereditatum parvulorum</i>	kurátor Nadace maličkých
Insp.	<i>inspector</i>	inspektor (typicky školní)
Inst.	<i>institutum</i>	institut
Int.	<i>interimalis</i>	dočasný, přechodný (typicky výpomocný kněz)
J.	<i>Judaici</i>	židovského vyznání (typicky počet)
Jud.	<i>judicialis</i>	soudní, právní (typicky okres)
L. B.	<i>liber baro</i>	svobodný pán
Lg.	<i>lingua</i>	jazyk (typicky bohoslužeb)
LL.	<i>loci beneficio adscripti</i>	lokality v rámci nadepsaného benefícia (vsi, kaple, hřbitovy aj.)
Loc.	<i>localista</i>	lokalista
Mag.	<i>magistratus</i>	městská rada, úřad
Mor.	<i>Moravus</i>	moravský
N.	<i>natus</i>	narozen (následuje-li datum)
NAP	Národní archiv Praha	
NK ČR	Národní knihovna České republiky	
O.	<i>ordinatus</i>	vysvěcen (následuje-li datum)
O. A. E.	<i>ordo sancti Augustini eremitarum</i>	řád augustiniánů
O. B.	<i>Officium bellicum</i>	Dvorská válečná rada (později Ministerstvo války)
O. C.	<i>ordo capuccinorum</i>	řád kapucínů

O. M.	<i>Officium montanisticum</i>	Báňský úřad
O. P.	<i>ordo Praemonstratens</i>	řád premonstrátů
Orth. r.		ruského pravoslavného vyznání
O. S.	<i>ordo servorum</i>	řád servitů
O. S. B.	<i>ordo sancti Benedicti</i>	řád benediktýnů
P.	<i>postae officium</i>	poštovní úřad
P.	<i>professus</i>	složil řeholní slib (následuje-li datum)
P. E.	<i>presbyter ecclesiae</i>	kněz
P. S.	<i>presbyter saecularitas</i>	sekulární kněz
P. S. M.	<i>Pia societas missionum</i>	Pobožná společnost misijní (dnes Společnost katolického apoštolátu nebo také Pallotini)
Par.	<i>parochus, parochia</i>	farář, farnost
Patr.	<i>patronus</i>	patron (nejčastěji celé farnosti)
P-Cur.	<i>protocuratus</i>	prvofarář (první farář nově ustanovené farnosti)
Pens.	<i>pensionatus</i>	penzionovaný
Pr.	<i>princeps</i>	kníže
Prof.	<i>professor</i>	profesor (typicky středoškolský)
Puell.	<i>puellae</i>	dívčí (typicky škola)
Puer.	<i>pueri</i>	chlapecká (typicky škola)
S.	<i>sanctus</i>	svatý
S. C.	<i>sine confessione</i>	bez vyznání („bezkonfesionálnost“)
S. R.	<i>status regni</i>	stavy
S. Spir. Reg.	<i>sanctus Spiritus Reginaehradecensis</i>	Sv. Duch v Hradci Králové (míněna katedrála)
Sac. Jub.	<i>sacerdos jubilatus</i>	zasloužilý kněz, jubilant
Senat.	<i>senatus</i>	městská rada
Schism.	<i>schismatici confessionis</i>	schizmatického vyznání (typicky počet)
Sch.	<i>schola</i>	škola

Sch. Cap.	<i>schola capitalis</i>	hlavní škola
Sch. Civ.	<i>schola civilis</i>	měšťanská škola
Sch. Norm.	<i>schola normalis</i>	normální škola
Sch. Pub.	<i>schola publica</i>	veřejná škola
Sch. Real.	<i>schola realis (sub, super)</i>	reálná škola (nižší, vyšší)
Sil.	<i>Silesius</i>	slezský
Soc.	<i>societas</i>	společnost
S-JTSK	Systém jednotné trigonometrické sítě katastrální	
Soc. Oec.	<i>societas oeconomica</i>	hospodářská společnost
SS	<i>sacrosanctae</i>	posvátný
Synod. Orn.	<i>synodalibus ornatus</i>	synodní vyznamenání
T.	<i>telegraphus</i>	telegrafní spojení
Tf.	<i>telephon</i>	telefonní spojení
Tit.	<i>titularis</i>	titulární
Vac.	<i>vacatum</i>	vakantní, neobsazené uvolněné (typicky beneficium)
WGS84	<i>World Geodetic System 1984</i>	Světový geodetický systém 1984
RÚIAN	Registr územní identifikace, adres a nemovitostí	
ČÚZK	Český úřad zeměměřický a katastrální	

1. Schematismy duchovenstva

1.1 Nejstarší diecézní schematismy duchovenstva v Čechách

Jak již bylo řečeno v úvodu, byly výchozím pramenem pro tuto práci zejména tzv. schematismy duchovenstva královéhradecké diecéze (v originále *Catalogus Universi Cleri Episcopalis Dioeceseos Reginae-Hradecensis*, případně později také pod názvem *Catalogus Venerabilis Cleri Saecularis et Regularis Reginae-Gradecensis*⁸), jinak také obecně nazývané jako katalogy kléru.⁹

Přestože konkrétní formu, zpracování, obsah i účel tohoto materiálu, jenž se vyvíjel po stovky let, než se v pevnějších obrysech ustálil teprve na přelomu 18. a 19. století, lze jenom s obtížemi shrnout pár slovy, může každý badatel obecně předpokládat, že se v zásadě jedná o tištěnou knihu vydanou pro obvod konkrétní diecéze,¹⁰ v tomto případě pro královéhradecké biskupství. Schematismy byly vydávány zejména pro administrativní účely a vedení, alespoň v rámci samotné diecéze, široce dostupného adresáře veškerých diecézních duchovních spolu s několika základními informacemi o nich, respektive o beneficiích jimi obsazovaných. Alespoň takový byl původně zamýšlený účel, pro nějž vznikaly nejstarší známé a zpočátku ještě rukopisné schematismy duchovenstva,¹¹ zpravidla určené jako pomůcka pro nejdříve postavené církevní úřední hodnostáře. Prvním takovým soupisem byl na našem území soupis Arcidiecéze

⁸ Tímto nadpisem začíná zpravidla pouze jeden zkoumaný oddíl z mnoha, neboť se téměř vždy jedná pouze o část svazku. První název bývá uveden ve starších tiscích, zatímco druhý se objevuje poprvé ve vydání pro rok 1872. Zpravidla také bývá doplněn o název diecéze a jméno tehdejšího biskupa, případně i o další informace, ale jinak je název napříč časem téměř neměnný.

⁹ V této práci je preferován zkrácený termín „schematismus“, a to z důvodu přesnějšího označení zkoumaného pramene jakožto fyzického celku, zatímco mnohem širěji používaný termín „katalog“, se v přísném slova smyslu omezuje pouze na konkrétní oddíl v rámci schematismu, což může být pro nezkušené badatele matoucí, a navíc je výraz „katalog“ dodnes široce používaným pojmem, což se může jevit jako lehce zavádějící. Přinejmenším pro obecné použití jsou však v rámci českého prostředí oba názvy správné a vzájemně téměř zcela zaměnitelné. Je však nutné podotknout, že v latinských názvech samotných knih se výraz schematismus objevuje jen vzácně a nejčastěji na východ od nás, např. u arcidiecéze v Přemysli.

¹⁰ Pro účely této práce jde vždy v prvé řadě pouze o diecézi římskokatolického Biskupství královéhradeckého, není-li řečeno či upřesněno jinak.

¹¹ Nejstarší schematismy, či alespoň pramenný materiál tohoto charakteru, byť se zcela jistě pozdějším tištěným schematismům nemohly co do počtu obsažených údajů ani zdaleka rovnat, byly ručně psané a vedené seznamy, jaké si čistě pro vlastní potřebu mohl vypisovat farář nebo i jakýkoliv jiný duchovní, ať už kvůli výkonu vlastní funkce nebo pro osobní potřebu, čímž také nevyhnutelně zastarávaly a pozbývaly užitečnosti, navíc se jich část objevuje ve formě přípisů a marginálií na stránkách jiných knih. Proto takovým záznamům z osobní pozůstalosti nebyla povětšinou věnována přílišná pozornost a do dnešních dnů se nedochovaly.

pražské z roku 1648,¹² který ve své práci poprvé podrobněji zmiňuje Vladimír Koronthály.¹³ Zmíněný soupis obsahuje jmenný seznam arcijáhnů, proboštů, děkanů a farářů spolu s korespondujícími správními jednotkami v království dělený dle jednotlivých krajů, avšak už neobsahuje žádné podrobnější informace o jednotlivých správních celcích, ani nezmiňuje duchovní na nižších pozicích v rámci církevní správy.

Teprve v následujících dvou dochovaných exemplářích¹⁴ se kromě adresářů duchovních začínají vyskytovat, zpočátku jen velmi skromné, podrobnější informace o samotných beneficích, včetně konkrétních patronů farností a konsekrace farních i benedikce filiálních kostelů, vzácněji i kaplí.¹⁵ Navzdory nízkému počtu dochovaných pramenů však lze už jenom kvůli jejich povaze očekávat, že tyto seznamy vznikaly mnohem častěji, než by se mohlo na první pohled zdát. Vždyť sebedokonalejší seznam vyhotovený jednorázově, navíc pro území celého Českého království, se nevyhnutelně musel stát zastaralým a nepravdivým možná ještě předtím, nežli stačil zaschnout inkoust, a nemohl tedy plnit svou základní funkci neomylného zdroje informací. Vždyť v živé a rozvíjející se církevní správě mohlo ke změnám docházet každý týden, ne-li přímo den, byť spíše jen na té nejnižší úrovni. I když pozice vyšších úřadů měly pevnější a stálejší základy, i tak se u nich nepochybně časem naakumulovalo tolik změn, že vznikla potřeba nového soupisu. Tím si lze také vysvětlit skutečnost, že když začaly být vydávány první schematismy v tištěné formě, dělo se tak ihned od začátku (téměř) každoročně.

Nejstarším dochovaným tištěným schematismem duchovenstva, pocházejícím rovněž z Arcibiskupství pražského, je ročník 1751¹⁶ nacházející se ve sbírkách Národní knihovny České republiky. V arcidiecézi však byly schematismy patrně vydávány již od roku 1742,¹⁷ přičemž nelze vyloučit, že se v budoucnu podaří objevit ještě některé ze starších ročníků, ať už

¹² NA Praha, fond Archiv pražského arcibiskupství díl I. 1221-1950, APA I., NAD 110, inv. č. 5325, kart. 4457, *Seznam kněží v pražské arcidiecesi (Designatio Archidiaconorum, Præpositorum, Decanorum et Parochorum, de Anno currente 1648, in Archidiecesi Pragensi, per Districtus Regni, residentium)*, Praha 1648.

¹³ Vladimír KORONTHÁLY, *Správa pražské arcidiecéze v letech 1913 – 2006 ve světle katalogů kléru*, Praha 2008, s. 11.

¹⁴ Druhý dochovaný rukopisný soupis pochází z roku 1681, v něm však chybí kraj Praha, třetí je potom průběžně upravovaný seznam zachycující stav a obsazení duchovenstva mezi lety 1734-1806.

¹⁵ Drtivou většinu zmiňovaných kaplí ve schematisech obecně tvoří zámecké kaple a kaple na důležitých poutních místech.

¹⁶ NK ČR, fond ABA001, sign. 21 D 000109/R.1751, *Catalogus universi cleri Archidiecesani Pragensis pro anno 1751*, Praha 1751.

¹⁷ NK ČR, Databáze záznamů, systém. č. 004231310, *Catalogus universi cleri archi-diecesani forensis, seu extra Pragam habitantis*, Praha 1742-1948.

v nezkatalogizovaných fondech farností či ve sbírkách knihoven.¹⁸ Konečně, když roku 2008 vyšla Koronthályho práce,¹⁹ byl tehdy, jak autor přímo uvádí, nejstarším známým tištěným ročníkem schematismu pro Arcibiskupství pražské ročník 1831,²⁰ zatímco dnes jsou již známy až o 80 let starší dochované exempláře.

Tištěné schematismy v mnohém kontinuálně navazovaly na své rukopisné předchůdce, tedy že také ony zpočátku obsahovaly katalogy pro více diecézí zároveň, avšak důležitým rozdílem bylo právě ono hromadné vydávání tiskem, kdy navíc tyto katalogy kléru nebyly vydávány samostatně, ale vycházely jako součást svazku společně s široce používaným liturgickým kalendářem, tzv. direktářem.²¹ Tímto způsobem například až do roku 1772 společně vycházely katalogy diecézí pražské, litoměřické a královéhradecké, ale již dlouho předtím si začaly jednotlivé diecéze pro vlastní potřebu a ve vlastní režii vydávat a tisknout katalogy pouze pro území vlastní diecéze, čímž pochopitelně došlo ke značné úspoře tiskových nákladů. Obsahem a formou jsou až na drobné rozdíly oddíly jednotlivých diecézí totožné, ale liší se už na první pohled grafickým zpracováním, což je obzvlášť dobře patrné již na výše zmíněném společném pražském vydání, z čehož lze tedy usoudit, že už dříve si sestavovaly konkrétní katalogy jednotlivé diecéze zvlášť.

V případě všech tištěných a jednorázově vydávaných církevních schematismů lze, a to zejména s ohledem na jejich stáří, velmi snadno propadnout omylu, že rok na nich uvedený, často přímo jako součást titulního nadpisu, označuje jednoduše rok vydání, a že tedy je možné údaje v něm obsažené vztáhnout na celý rok, avšak ve skutečnosti je vhodné tento letopočet brát se značnou rezervou, a spíše než o schematismu „z roku XY“ by možná bylo vhodnější hovořit o schematismu určeném „pro rok XY.“ Příprava schematismů samozřejmě nebyla nikterak jednoduchým úkolem a docházelo k ní zpravidla ke konci roku,²² a tudíž se některé údaje v nich obsažené vztahují zpětně k určitému, avšak většinou bohužel neznámému, datu

¹⁸ Až překvapující množství schematismů z různých diecézí se např. dochovalo ve sbírkách Knihovny Benediktýnského opatství v moravském Rajhradě.

¹⁹ Vladimír KORONTHÁLY, *Správa pražské arcidiecéze v letech 1913 – 2006 ve světle katalogů kléru*, Praha 2008.

²⁰ Tamtéž, s. 12-13.

²¹ Tyto direktáře vycházely tiskem v některých případech dokonce již od konce středověku.

²² Počínaje schematismem diecéze pro rok 1831 se v novém oddíle na konci knihy, tzv. *Consignatio*, objevují dokonce konkrétní závazné termíny pro vikáře, týkající se uzávěrek k zaslání jednotlivých podkladů určených pro připravovaný další ročník schematismu, např. začátkem září počty duší v beneficiích nebo ke konci prosince seznam zemřelých duchovních.

(například počty obyvatel a seznamy zemřelých duchovních), zatímco personální obsazení církevní správy v diecézi, povyšování beneficíí atp. mohly zachycovat předem předpokládaný stav k danému roku, aniž by nutně reflektovaly tehdejší skutečný stav.

Na závěr této kapitoly o nejstarších schematismech, kde opakovaně hovoříme o tom, že v případě schematismů duchovenstva šlo o ryze funkční a přísně úřední pramen určený pro vnitřní potřebu a využití v rámci samotné církevní správy, nelze odhlédnout od skutečnosti, že tištěný schematismus Arcibiskupství pražského pro rok 1843 byl ještě téhož roku součástí darované knižní sbírky určené pro České muzeum.²³ Panoval tudíž již tehdy i v necírkevních kruzích názor, že se jedná o cenný zdroj vědomostí, anebo se pouze na arcibiskupství zbavovali přebytkového lapače prachu? Jak už to tak bývá, bude nejspíš pravda poněkud složitější...

1.2 Schematismy královéhradeckého biskupství

Jak již bylo popsáno v předešlé kapitole, vycházely královéhradecké katalogy nejprve společně jako oddíl souhrnného katalogu v rámci Pražského arcibiskupství, kde bylo však, podle stylistického zpracování a dalších drobných odlišností např. ve způsobu zápisu titulů a jmen, už delší dobu rozeznatelné, že vlastní katalog každé diecéze byl již po nějaký čas zpracováván samostatně a katalogy jednotlivých diecézí se definitivně oddělily po roce 1772.

Jejich postupný vývoj, obsah a funkce byly již dříve podrobně popsány²⁴ na základě souboru schematismů nacházejících se v Archivu Biskupství královéhradeckého, a není tedy nutné je na tomto místě popisovat znovu. Stačí uvést, že nejstarší zdejší dochovaný tištěný schematismus pochází z roku 1796²⁵ a jejich vydávání pokračovalo až do poloviny 20. století.

1.3 Příklady dalších církevní schematismů a katalogů

Kromě diecézních schematismů, soustředících se zejména na zachycení nižší církevní správy, vznikaly v církevním prostředí paralelně také další schematismy, a to jednorázově i periodicky, mezi kterými jsou četnými zástupci schematismy jednotlivých řádů, zejména jezuitského.

²³ Jan WOCEL (red.), *Časopis Českého Museum, Sedmnáctý ročník*, sv. 17, Praha 1843, s. 315.

²⁴ Jiří ZEMAN, *Schematismy duchovenstva Královéhradecké diecéze z 19. století jako pramen pro dějiny nižší církevní správy*, Hradec Králové 2020.

²⁵ Starší exempláře se nacházejí ve fondech SOKA Hradec Králové, ale ty prozatím zpracovány nejsou.

1.3.1 Jezuitské katalogy

Zcela zásadní roli pro vznik diecézních schematismů mají tzv. jezuitské katalogy, které mají dokonce, a to nejen v našem prostředí, mnohem starší tradici, a je tedy možné, že na ně následně schematismy Arcibiskupství pražského, a později i ty z ostatních diecézí, v mnohém navazovaly, byť se od nich v některých prvcích méně či více odlišují. Předně šlo totiž v počátku o dva samostatné katalogy, a to *catalogus personarum et officium*, který byl pro rakouskou církevní provincii zpracován již pro rok 1554,²⁶ přičemž mu předcházely polooficiální seznamy vedené jistým otcem Láinezem už od roku 1545,²⁷ a který až do roku 1773 vycházel každoročně. Ten obsahuje kromě jmenného seznamu také obsazení jednotlivých řádovných úřadů a funkcí, je zde i seznam noviců a učitelů, samostatně je vedený rovněž seznam misionářů spolu s připojeným místem působení, zatímco druhým katalogem byl tzv. *catalogus primus*, dříve nazývaný podle periodicity *catalogus triennales*, který o členech řádu poskytoval podrobnější personální údaje, jako např. datum a místo narození, dosažené vzdělání, duševní i fyzické vlastnosti a znalost jazyků. Katalog osob je dělený dle jednotlivých kolejí v rámci dané provincie a v případě druhého katalogu převažuje prosté abecední řazení.²⁸ Obdobné jezuitské katalogy vycházely také pro další církevní provincie, jako např. Rakousko, Francii nebo Bavorsko, přičemž tyto katalogy sdílí velmi podobnou formu, členění obsahu i grafické zpracování, jak nařizovaly řádové stanovy. Tyto katalogy jsou dnes již velmi dobře prozkoumané a zpracované.

1.3.2 Katalogy dalších řádů

Snad po vzoru jezuitů dochází k vydávání obdobných katalogů také v ostatních řádech, ale ty jsou dochovány většinou pouze torzovitě a jen s obtížemi lze z těchto několika exemplářů vyvozovat širší závěry. V Praze byl tak např. vydán roku 1746 katalog řádu dominikánů,²⁹ zatímco u většiny dalších řádů, např. premonstrátů a benediktýnů, jsou známy dochované katalogy spíše až z 19. století.

²⁶ Ladislaus LUKÁCS, *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I., I. (1551-1600)*, Řím 1978, s. 16.

²⁷ Tamtéž, s. 15.

²⁸ Marcel ČERNÝ, *Opavská jezuitská kolej v 18. století*, Opava 2021, s. 7-8.

²⁹ *Catalogus Alphabeticus Fratrum Ordinis Praedicatorum Provinciae Bohemiae*, Praha 1746.

1.3.3 Římskokatolické schematismy ze zahraničí

Vydávání schematismů nebylo pochopitelně fenoménem pouze a jenom českého prostředí a lze je najít po celé Evropě i mimo ni, byť většinou jen vzácně a teprve s odstupem let. Z pochopitelných důvodů měly jednotlivými diecézemi vydávané schematismy převážně jen regionální dosah a pouze vzácně se jejich výtisky šířily dál nežli do sousedních nebo hierarchicky nadřazených diecézí, a proto se v nich objevují nejrůznější místní specifika a odlišnosti, které výrazně podporují tvrzení, že vydávání schematismů skutečně nebylo shora nařízenou záležitostí,³⁰ ale materiálem, který vznikl z potřeby při každodenních správních, liturgických i dalších úkonech.

Sousední státy

V regionu střední Evropy se schematismy vyvíjí obdobným způsobem a ve stejné době jako u nás. V případě Ostrihomské arcidiecéze, která toho času spravovala také území dnešního Slovenska, je dokonce dochován rukopisný soupis duchovních z roku 1647,³¹ který je tak o rok starší nežli nejstarší dochovaných rukopis na našem území. Každoročně tiskem vydávané schematismy se zde objevují od poloviny 18. století. Např. ve Vratislavské arcidiecézi vznikl první tištěný schematismus pro rok 1748.³² Zachycuje obsazení církevní správy diecéze až na úrovni jednotlivých farností, rejstřík místní i jmen duchovních, stejně jako o pár let starší schematismus Arcibiskupství pražského, ale ve stejném duchu se v průběhu let přidávají další diecéze.

Spojené království

Zdejší náboženská situace se svým charakteristickým vývojem, kdy po smrti krále Jakuba II. na začátku 18. bylo katolické vyznání opět postaveno mimo zákon, pochopitelně zcela znemožňovala jakékoliv vydávání nám známých římskokatolických schematismů, i kdyby tam snad bylo o čem psát. Přesto se zde ale díky méně přísným poměrům okolo poloviny 18. století objevují více či méně pravidelně vydávané direktáře,³³ které se však svým obsahem výrazně odlišují od těch z našeho prostředí.

³⁰ Zpočátku nebylo jejich vydávání, podoba ani obsah kodifikováno kanonickým právem.

³¹ Jan SZCZEPANIAK, *Diecezja kamieniecka w 1830 roku w świetle schematyzmu na 1831 rok (1). Schematyzm – edycja źródeła*, in: *Textus et Studia*, Nr. 3 (23), 2020, s. 84.

³² *Catalogus Almae Dioecesis Silesiae*, Vratislav 1748.

³³ Herbert THURSTON, *An Old-Established Periodical*, in: *The Month, a Catholic Magazine and Review*, No. 212, vol. XXV., 1882.

Nejde totiž o liturgické kalendáře, nýbrž se jedná o několik rozdílných a vzájemně si konkurujících periodik, které mohly být vydávány až měsíčně a mnohem širšímu okruhu čtenářů zprostředkovávaly teologické i ryze praktické články. Nejsou tak příliš podobné direktářům a schematismům z našeho prostředí, ale např. od roku 1793³⁴ se v periodiku *Catholic Directory* objevují seznamy katolických kaplí v blízkosti Londýna společně se jmény tamních kněží a rozvrhem bohoslužeb.³⁵ Teprve začátkem 19. století prochází tyto direktáře postupným vývojem, až zde následně dochází k vydávání materiálů, které už se svojí strukturou a obsahem s výčty kostelů, seznamem duchovních aj. blíží českým schematismům. Prvním velkým rozdílem je, že se i nadále jedná zásadně o soukromě a komerčně vydávané periodikum, které pouze spolupracovalo s britským katolickým klérem, který však pro něj nebyl jediným a nejspíše ani hlavním zákazníkem. Patrně proto je veškerý text psaný zásadně v angličtině a autoři se neomezují na prostor jedné diecéze, a dokonce ani samotného státu a kolonií. Ostatně nemalou část těchto periodik tvoří ryze komerční inzertní rubrika,³⁶ s jakou se nabídka knih z tiskárny Jana Františka Hostivíta Pospíšila nalézající se na posledních pár stránkách několika královéhradeckých schematismů nemůže rovnat.

USA

Vývoj schematismů ve Spojených státech z větší části přejímá trendy z Velké Británie, kdy se opět jedná o světský a komerčně vydávaný počín. Nejstarším známým vydáním, které bychom mohli označit za schematismus, je tzv. *The Laity's Directory* z roku 1817,³⁷ u kterého se však z rozličných důvodů a navzdory komerčnímu úspěchu jednalo o pouhé jednorázové vydání bez přímého pokračování.³⁸ V textu se objevují mj. liturgický kalendář, kněžský nekrolog a soupis katolických kostelů a škol, a pozoruhodné je, že se oproti svému tehdejšímu anglickému vzoru nezdráhá překročit hranice státu a ve svém výčtu informací zahrnuje rovněž Kanadu, ale obsažené údaje se zdají být neúplné a v některých případech i chybné.³⁹ Teprve o pět let později se objevuje další vydání⁴⁰ pod stejným názvem, avšak od jiného vydavatele, které se však konkrétně označuje za první vydání a zcela tak ignoruje

³⁴ To umožnil tzv. Toleranční akt z roku 1791.

³⁵ Herbert THURSTON, Tamtéž, s. 161.

³⁶ Např. *The Catholic Directory and Annual Register for the Year 1839 (Second Year)*, Londýn 1839, s. 183-206.

³⁷ Matthew FIELD, *The Laity's Directory to the Church Service for the Year of Our Lord 1817*, New York 1817.

³⁸ Ihned na titulní straně jsou přítom uvedené poznámky o budoucím každoročním vydávání.

³⁹ Joseph MEIER, *The Official Catholic Directory*, in: *The Catholic Historical Review*, Vol. 1, 1915, s. 299-300.

⁴⁰ *The Laity's Directory to the Church Service for the Year of Our Lord 1822*, New York 1822.

existenci svého předchůdce,⁴¹ od kterého se však v mnoha ohledech odlišuje, zejména co do širšího obsahu, a v tomto případě již bylo vydání plně revidované katolickým duchovním. Příbýl výčet historie katolických církevně správních struktur v rámci Spojených států a součástí byl také kompletní výčet diecézí, doprovázený mj. informacemi o počtech věřících a seznamem duchovních. Po tomto vydání dochází dokonce k desetileté proluce, po které však už rokem 1833⁴² začíná pravidelné každoroční vydávání, stále na komerční bázi, které se drželo nadnárodního obsahu.⁴³ Od té doby vzniklo několik konkurenčních periodik, z nichž jedno, *The Official Catholic Directory* vychází, byť ve značně odlišné formě, pravidelně dodnes, zatímco i ty nejstarší ročníky jsou formou reprintů stále dostupné na americkém trhu.

Vatikán

Zdaleka nejobsáhlejší ze schematismů dodnes vychází v rámci samotného Svatého stolce ve Vatikánu, resp. je vydáván Ústředním statistickým úřadem církve, a to ve dvou odlišných formách. Kombinace dat z těchto dvou publikací často tvoří základ, ze kterého jsou následně v menším měřítku odvozovány jednotlivé státní, regionální a národnostní varianty.⁴⁴

*Papežská ročenka (Annuario Pontificio)*⁴⁵

Nejstarší známý materiál, který vykazuje znaky námi sledovaných schematismů, je tzv. *Relatione della corte di Roma e de' riti da osservarsi in essa e de' suoi magistrati et offitij, con la loro giurisdizione* z roku 1611, který obsahoval seznam úřadů a jejich obsazení v rámci Římské kurie. Tento seznam byl vydán jednorázově, ale díky značné oblibě se dočkal několika revizí a konkurenčních kopií.⁴⁶

Tradičně je však jako nejstarší označováno tištěné vydání pocházející z roku 1716, pojmenované *Notizie per l'anno 1716*,⁴⁷ jenž vzniklo v prestižní římské rodinné tiskárně

⁴¹ Joseph MEIER, Tamtéž, s. 300.

⁴² *The United States Catholic Almanac or Laity's Directory for the Year of Our Lord 1833*, Baltimore 1833.

⁴³ Např. uvnitř *Catholic directory, almanac and clergy list quarterly*, v. 15, 1900 se nachází mapa amerických diecézí, seznam anglicky mluvících zpovědníků ve většině zemí světa a seznam všech katolických diecézí na světě, včetně základních údajů. Např. ve třetím oddíle je na s. 201 uvedena královéhradecká diecéze s biskupem „Edwardem“ (tj. Eduardem) Brynychem a počty 1033 sekulárních a 141 řeholních kněží, 1485709 katolíků aj., které se však od těch ze zdejších schematismů vesměs liší, ale většinou přibližně souhlasí.

⁴⁴ U nás je to např. volně dostupná publikace „Katolická církev v České republice“ vydávaná Českou biskupskou konferencí.

⁴⁵ Aktuální vydání je: *Annuario Pontificio*, Vatikán 2022.

⁴⁶ Claudio de DOMINICIS, *Amministrazione e cariche pontificie e del Dipartimento napoleonico di Roma (1716-1870)*, Řím 2015, s. 6-7.

⁴⁷ *Notizie per l'anno 1716*, Řím 1716.

Chracas, a bylo zpočátku součástí periodika drobného *Diario Ordinari*, které obsahovalo informace o důležitých událostech, zpočátku zejména o vývoji války s Turky v Uhrách a na Balkáně, později především již v rámci Papežského státu, jakož i o jmenování kardinálů a biskupů, seznam pohyblivých svátků, počty věřících a o sňatecích či pohřbech známých osobností.⁴⁸ Teprve později se světský a mnohem častěji vydávaný obsah periodika zcela oddělil a ročenka *Notizie per l'anno* začala vycházet zcela samostatně. I nadále se však jednalo o světský počin tiskárny zprvu pouze schválený Svatým stolcem, který se teprve časem dostal pod patronaci, a nakonec i kontrolu církve. Celé vydání je i nadále v italštině a postupně zde narůstal objem informací zaměřený na církevní správu, a pouze s několika málo výjimkami⁴⁹ vychází pod obměněným názvem dodnes.

V současné podobě je důležitou součástí ročenky výčet jednotlivých papežů, doplněný o životopisy, důležitá data a např. u posledních papežů také papežské návštěvy, konference aj., přičemž největší prostor je pochopitelně věnován současnému papeži, ale zároveň obsahuje informace o diecézích po celém světě.

*Statistická ročenka církve (Annuarium Statisticum Ecclesiae)*⁵⁰

Od roku 1970 je vydávána i tato čistě statistická ročenka, která vždy vychází o dva roky zpětně a na rozdíl od Papežské ročenky je tištěna v angličtině, francouzštině a latině. Oproti Papežské ročence se zde již nenachází výčet papežů, ale jak název napovídá, jedná se o sice strohý, ale zato nesmírně podrobný a obsáhlý statistický výčet dat Římskokatolické církve, který je dělen v první řadě podle jednotlivých kontinentů a států. Výčet veškerého obsahu Statistické ročenky církve by sám o sobě vydal na knihu, jen pro představu uvedme, že obsahuje podobné informace, jaké obsahovaly královéhradecké schematismy, např. počet jednotlivých beneficií a správních struktur, počty kněží sekulárních i řeholních, počty jednotlivých církevních úřadů a samozřejmě také počty věřících a praktikujících katolíků, a to i v poměru k celkové populaci. Ve dalších aspektech je však překonává a rovněž sčítá jednotlivé obřady a svátosti, mj. také počty anulovaných manželství, neopomíná ani charitu, školství či zdravotnictví a sociální péči.

⁴⁸ Marina FORMICA, *Mutamenti politici e continuità redazionali: le gazzette della stamperia Chracas, in Dall'erudizione alla politica. Giornali, giornalisti ed editori a Roma tra XVII e XX secolo*, in: *Dall'erudizione alla politica*, Milán 1997, s. 103-126.

⁴⁹ Za více než 300 let existence nevyšel pouze 12krát, naposledy pro rok 1871 kvůli okupaci Říma italskými vojsky – Claudio de DOMINICIS, *Tamtéž*, s. 14.

⁵⁰ Aktuální vydání je *Annuarium Statisticum Ecclesiae* 2020, Vatikán 2022.

2. GIS

Ve své nejzákladnější podstatě je GIS informační systém, jehož primárním úkolem je zobrazovat zeměpisně lokalizovaná data, nejčastěji pomocí světových polohových souřadnic, a následně pomocí sady nástrojů nebo pomocí příkazů umožnit jejich pokročilou analýzu, ať už pomocí deskriptivních metadat v rámci importovaných dat anebo samotných podkladových map. Své využití tak tyto systémy nacházejí v nejrůznějších odvětvích zemědělství, průmyslu, služeb i v akademické a výzkumné sféře a jedná se o nenahraditelný nástroj k analýze a vizualizaci jakýchkoliv prostorově referencovaných dat, ať už jsou měřítkem stovky kilometrů nebo nanometry. Obecně zachází s velkými objemy dat a provádí náročné výpočetní operace, což dříve omezovalo jejich využití pouze na specializovaný hardware, ale v současné době už mohou GIS operovat jako samostatný software či webová aplikace na většině mobilních zařízení, ani by si toto byl uživatel vědom.

Na světě existuje mnoho různých výrobců specializovaného softwaru určeného pro vývoj GIS a existuje také několik open-source projektů s početnou komunitou nezávislých vývojářů. Mezi největší hráče na globálním trhu se řadí společnosti jako např. ESRI, Autodesk, Trimble Hexagon AB a Google, ale zde již narážíme na problém v jádru samotné definice GIS, a sice že by se jejich využití dalo vztáhnout na neskutečné množství dalších oborů a odvětví, se kterými je dnes již nerozlučně provázán. Je sice značný rozdíl mezi počítačovým programem pro jednotlivce a vývojovým prostředím pro desítky programátorů, avšak můžeme-li do GIS systémů započítávat také výrobce autonavigací, videoherní vývojáře anebo v úvodu zmíněnou společnost Uber, nemá jejich využití téměř žádné hranice.

2.1 Historie a vývoj

Tradičně bývá historický vývoj GIS dělen do čtyř období,⁵¹ z nichž první je tzv. pionýrské období, které začíná během padesátých let 20. století. Následně přechází v 70. letech do druhého období, které se vyznačuje vzrůstající podporou státních institucí a akademického prostředí. Třetí období zahrnuje 80. a 90. léta, kdy vývoj přechází do komerční sféry, a koncem 90. let přichází poslední období nazvané uživatelské.

⁵¹ J. T. COPPOCK – D. W. RHIND, *The History of GIS*, in: *Geographical Information Systems: Principles and Applications*, 1991, s. 22-40.

Prvopočátky tohoto oboru⁵² jsou pochopitelně svázané s vývojem výpočetní techniky⁵³ a počítačů obecně, avšak za nejstarší použití mohou být považovány pokusy s vývojem radarové technologie, při kterých docházelo k čteným experimentům propojení map se senzory. Avšak konkrétní technologie označovaná jako GIS se začala rozvíjet teprve nedlouho před koncem tisíciletí.⁵⁴ Tak je tomu alespoň pokud se budeme držet tradičního vnímání této disciplíny jako výpočetní, a to mj. z důvodu potřeby zobrazování a operace s daty v reálném čase, na což starší výpočetní jednotky a postupy nedostačovaly. První modernější snahy o vícevrstvé prokládání map s datovými vrstvami a pokročilými analytickými metodami, ovšem ještě bez počítačů, jsou tradičně připisovány britské urbanistce Jacqueline Tyrwhitt⁵⁵ v 50. letech 20. století. Odlišné a specializované experimenty, které umožnil vývoj výpočetní techniky, se objevily poprvé v 60. letech ve státní sféře a mezi nejznámějšími průkopníky této disciplíny byl Roger Tomlinson,⁵⁶ vedoucí skupiny kanadských informatiků a geografů, jejichž úkolem bylo zmapovat rozsáhlé území Kanady, určit plochy s potenciálem k zemědělskému využití a k nim přiřadit další deskriptivní data, čímž vzniknul tzv. *Canada Land Inventory*,⁵⁷ který se používá dodnes, přičemž nejdůležitějším přínosem této práce byl základ laserového skenování a vektorizace (nejen) map.⁵⁸ Ve stejné době pracovali zaměstnanci Amerického úřadu pro sčítání lidu na své verzi GIS, z níž vzešla řada základních digitálních formátů a postupů, ze kterých se částečně vychází dodnes. V 70. letech se již vývoj ve větším měřítku rozšířil také do akademického prostředí, čímž se otevřel prostor k mezinárodní spolupráci, zejména s Japonskem a Velkou Británií. Velkou zásluhu měla také univerzita v americkém Harvardu a její výpočetní laboratoře pro počítačovou grafiku a prostorovou analýzu, byly pořádány tematické vědecké konference⁵⁹

⁵² Ke kritickému zkoumání polohových dat samozřejmě docházelo již mnohem dříve. Příkladem lze uvést doktora Johna Snowa, který pomocí kombinování a překreslování různých map určil příčinu epidemie cholery v Londýně v pol. 19. st.

⁵³ Většinou se právě zapojením počítačů tato disciplína dle tradiční definice odlišuje od analytické kartografie, viz předchozí poznámka. Pokud bychom se řídili volnější definicí, dají se za první GIS považovat např. Ptolemaiovy mapy ze 2. st. př. Kr.

⁵⁴ William L. MELVIN – James SCHEER (edd.), *Principles of Modern Radar: Radar Applications*, New Jersey, 2014, s. 4-5.

⁵⁵ M. PRICE, *Mastering ArcGIS Pro*, New York 2023, s. 3.

⁵⁶ Ve své odborném článku v roce 1969 R. Tomlinson poprvé použil a definoval zkratku GIS.

Roger F. TOMLINSON, „*A Geographic Information System for Regional Planning*,” in: *Journal of Geography*, Vol. 78, 1969, s. 200.

⁵⁷ J. T. COPPOCK – D. W. RHIND, *The History of GIS*, in: *Geographical Information Systems: Principles and Applications*, 1991, s. 22.

⁵⁸ Nigel WATERS, *GIS: History*. in: *The International Encyclopedia of Geography*, 2018 s. 3.

⁵⁹ Např. konference jako Auto-Carto, EuroCarto (evropská obdoba předešlé) nebo URISA.

provázené značnou publikační činností. Poté postupně dochází ke komercializaci oboru, kde od počátku dominovala společnost ESRI⁶⁰ spolupracující s Harvardskou univerzitou, která v roce 1982 vydala první komerční GIS nazvaný ARC/INFO, který byl o čtyři roky později upraven také do verze pro použití na osobních počítačích, čímž se tato technologie poprvé otevřela širší veřejnosti a začal závod mezi jednotlivými vývojářskými společnostmi o dominantní postavení na trhu, což vedlo k plejádě nových technologií a nástrojů.

Roku 2001 vešla v platnost tzv. Aarhuská úmluva OSN, která pojednává mj. o svobodném přístupu k informacím zejména v záležitostech životního prostředí. Skrze tuto úmluvu docházelo v signatářských státech k čím dál většímu uvolňování původně nedostupných dat vytvořených v rámci GIS,⁶¹ což nadále otevřelo možnosti komerčním společnostem i koncovým uživatelům. V následujících letech se již vývoj GIS řídí obecnými trendy výpočetní techniky a vývoje aplikací, tj. s rozvojem internetu se objevuje fenomén crowdsourcingu,⁶² což vede ke GIS softwaru s otevřenou licencí, ale dominantní postavení si stále s náskokem drží původní společnosti v čele s ESRI, které se začaly úžeji specializovat na konkrétní použití. V neposlední řadě dochází pomocí webových aplikací typu Google Earth k dalekosáhlému používání GIS veřejností, kterýžto trend pokračuje dodnes.

2.2 ArcGIS Pro

Jedná se o nejmodernější verzi softwaru ArcGIS od firmy ESRI, který je stále aktivně vyvíjen a modifikován a je rovněž plně integrován s prostředím ArcGIS Online.⁶³ Základní množinou v rámci programu je projekt, který bývá uživatelem vymezen zpravidla pro konkrétní pracovní úkol nebo u obsáhlejších zadání pro konkrétní region. Podle nastavení programu se pro každý nový projekt může vytvořit nová počítačová složka, kam se primárně ukládají související soubory a geodatabáze, ale častěji se na konkrétní soubory, mapy a datové vrstvy pouze odkazuje. Program je ovládán přes grafické uživatelské rozhraní, které je plně modifikovatelné, a stejně tak jde zapnout vývojářské prostředí s programovacím příkazovým

⁶⁰ Nigel WATERS, Tamtéž, s. 4.

⁶¹ Tamtéž, s. 6.

⁶² Kromě vývoje samotného je také nezastupitelnou rolí shromažďování a poskytování dat, nebo komunitní podpora.

⁶³ Webová verze aplikace ArcGIS od ESRI založená na cloudové platformě pro sdílení dat, postupů i nástrojů v rámci komunity, která je otevřená i pro koncové uživatele a návštěvníky.

řádkem aj. Pro účely této práce byl využit tento program právě pro jeho mnohostrannost a propojení s cloudovými službami, jakožto i díky univerzitní licenci.

Na závěr by ještě bylo vhodné zdůraznit, že GIS nezahrnuje pouze tvorbu map, ale také rozsáhlou práci s daty, čímž se zapojení lidského faktoru stává nezbytnou součástí celého procesu, který se neomezuje jen a pouze na samotný software.

3. Digitální mapy královéhradecké diecéze 1830-1930

Na počátku této práce byla zvolena cesta zpracování schematismů královéhradecké diecéze právě pomocí GIS, a to konkrétně v již popisovaném programu ArcGIS Pro. Následoval však nelehký úkol výběru konkrétního cíle a postupu mezi řadou nabízených možností, přičemž jediným omezením se zdál být čas a náročnost získání vstupních dat. Proto bylo pro účely této práce rozhodnuto o zhotovení digitálních map diecéze v několikaletých intervalech.

Zpracovávat každý rok do samostatné mapy se ukázalo být zhora nemožné jak pro samotnou náročnost získávání dat, tak i pro nekompletní dochovanou sbírku diecézních schematismů, a kromě toho by bylo možné takovou práci označit z řady důvodů za nadbytečnou. Prvním důvodem je pochopitelně již zmíněná časová náročnost takového počínu, neboť kvůli charakteristické povaze materiálu⁶⁴ je nutné schematismy zpracovávat především ručně, protože strojové čtení veřejně dostupných programů zde nedosahuje dostatečně kvalitních výsledků, které by se obešly bez zdoluhavé ruční korektury.⁶⁵ Dalším důvodem je, že i když územní členění správy v rámci diecéze procházelo důležitými změnami (typicky např. docházelo k povyšování lokálií na farnosti a drobným úpravám v rámci obvodu přiřazeného území), bylo vyzorováno, že k těmto změnám nedocházelo s velkou frekvencí, a navíc se zpravidla jedná o hromadný jednorázový jev, ke kterému docházelo u více beneficí najednou.⁶⁶ Posledním jmenovaným důvodem jsou samotná deskriptivní data obsažená ve schematismech, kdy je zřejmé, že v některých případech zcela bezpodmínečně docházelo k pouhému přejímání údajů z předcházejícího ročníku schematismu.⁶⁷

⁶⁴ Zkratkovitost textu, církevní latina, nestandardní znaky a ligatury, neopakující se rozvržení zápisů aj.

⁶⁵ Této problematice byl věnován prostor v následující práci – ZEMAN, Jiří, *Schematismy duchovenstva královéhradecké diecéze z 19. století jako pramen pro dějiny nižší církevní správy*, Hradec Králové 2020, s. 98-104.

⁶⁶ Oproti tomu k rušení farností docházelo ojedinele, ale celkově se jednalo jen o velmi vzácný úkaz.

⁶⁷ Tento jev se samozřejmě týká beneficí a údajů o nich, jako byly např. počty katolíků a věřících jiných vyznání, které měly být nahlašovány z jednotlivých vikariátů biskupské kanceláři, která však neměla jiný zdroj těchto údajů

Dostupná řada schematismů začíná rokem 1796 a končí ročníkem 1942, čímž se tedy nabízí mírně nespojitá linie 147 let. Nejstarší schematismus se ukázal být pro další zpracování jako nevhodný, zejména kvůli nízkému počtu obsažených údajů, neboť zachycuje kromě katalogu kléru⁶⁸ pouze administrativní členění beneficí do jednotlivých vikariátů a jejich personální obsazení. I tato skromná data by se samozřejmě mohla zpracovat v podobě GIS, avšak výsledkem by byla nespojitá bodová vrstva připojená k podkladové mapě a tento výsledek by neměl velkou vypovídací hodnotu, a to zvláště pokud přihlédneme k existenci tzv. Venutovy mapy královéhradeckého biskupství.⁶⁹ Tato mapa je jen o několik let starší (z roku 1790) a nabízí totéž v přesnější a podrobnější formě, kdy kromě čtyř hodnotných rohových městských vedut znázorňuje velmi pečlivě hranice krajů, vikariátů i jednotlivých diecézí, případně dokonce přiřazených obcí v rámci jejich obvodu. Venutova mapa má značnou vypovídací hodnotu, a pokud by mělo dojít k jejímu napodobení pomocí GIS, mělo by jen malý smysl operovat v takovém případě se schematismy jinak, nežli pouze připojením dat z katalogu kléru a doplnit tak personální obsazení beneficí, byť jsou v tomto nejstarším schematismu i v tomto ohledu informace skoupé. Rozhodně se však jedná o skvělou příležitost pro budoucí zpracování.

V dalších schematismech už sice informací přibývá, ale stále zatím jenom v samotném katalogu kléru. Prvním ročníkem, ve kterém se poprvé objevují podrobnější informace o beneficích, je až ročník 1827. Čistě z důvodu lepší přehlednosti však byl za výchozí zaokrouhlený ročník vybrán schematismus pro rok 1830, který ale jinak obsahuje stejnou míru informace jako schematismus pro rok 1827. Jelikož informací ve schematismech v následujících ročnících stále přibývá,⁷⁰ zbývalo určit délku intervalů. Ta byla zvolena jako rozumný kompromis mezi výslednou vypovídací hodnotou a objemem vynaložené práce. Nakonec byl zvolen jednoduchý 20-ti letý interval, přičemž v případě nedochovaného ročníku je zpracován nejbližší předcházející ročník. Mezi výhody zvoleného intervalu lze počítat to, že jednak odpovídá v genealogii často používanému údobí jedné generace, a také se vcelku blíží důležitým mezníkům, jako byly změny státní správy v důsledku událostí roku 1848 a dále změny v rámci diecéze za dlouhého působení Karla Boromejského Hanla z Kirchtreu

pro ověření, nebo nové informace nezískala před tiskařskou uzávěrkou. Katalog kléru samotný lze vnímat jako mnohem spolehlivější a zde bývá nejčastější omyl způsoben prostým úmrtím duchovního během roku, pro který byl schematismus vydán, anebo tiskovou chybou.

⁶⁸ Včetně nekrologia od října 1794 do října 1795, obsazení biskupské kapituly a konzistoře a také seznamu alumnů.

⁶⁹ SOA Hradec Králové, Sběrka map, NAD 200, sign. 10/19, *Mappa Dioeceseos Reginaehradecensis MDCCXC*.

⁷⁰ Např. od roku 1835 členěním podle víry a po roce 1850 uváděním soudní a politické příslušnosti beneficí.

(biskupem 1832-1874). Zvolený interval také nabídl možnost komparace s další existující mapou diecéze z roku 1890, a v neposlední řadě také srovnání mezi předválečným rokem 1910 a následně prvorepublikovým rokem 1930, kdy se již projevuje eskalace národnostních poměrů. Jedná se tedy o ročníky schematismů 1830, 1850, 1870, 1889,⁷¹ 1910 a 1930.

3.1 Vstupní data

Ročník 1830

Jak již bylo řečeno v předchozí kapitole, byl schematismus pro rok 1830 ze všech vybraných ročníků nejchudší na obsažené informace. Nově je, oproti schematismům před rokem 1827, tabulkovým způsobem v oddílu *Index Locorum et Beneficiorum alphabeticus* u jednotlivých beneficíí uváděn také počet obyvatel,⁷² jazyk při farním kostele,⁷³ příslušný kraj,⁷⁴ panství⁷⁵ a také patron, resp. držitel patronátního práva pro beneficium.⁷⁶

Ročník 1850

Ve schematismu pro rok 1850 je již počet obyvatel rozdělen na počty katolíků a nekatolíků. Dále je oproti ročníku 1830 upřesněn případ smíšeného jazyka při farním kostele podle převažujícího a také je uváděna příslušnost beneficia k politickému a soudnímu okresu.⁷⁷

Ročník 1870

Jediná změna oproti předcházejícím ročníkům je další členění počtu obyvatelstva, kde přibývá počet obyvatel židovského vyznání. U beneficíí je rovněž stále uváděno panství.

Ročníky 1889, 1910 a 1930

Nově se u těchto tří schematismů veškerá data týkající se struktury církevní správy přesouvají do oddílu *Venerabilis Clerus Curatus*, který již není rozvržen tabulkově, nýbrž pouze do odstavců. Dochází oproti předcházejícímu ročníku ke značnému nárůstu obsahu

⁷¹ Kvůli nedochovanému ročníku byl zpracován nejbližší předcházející dochovaný ročník 1889, ale jedná se o jediný takový případ. Pokud by však došlo ke zpracování schematismů v 10letém intervalu, muselo by k podobným korekcím být přistupováno výrazně častěji.

⁷² *Numerus animarum*, později děleno podle vyznání.

⁷³ *Lingua*, a to český, německý anebo smíšený. Oproti pozdějším schematismům se ještě nerozlišuje smíšený podle převažujícího jazyka.

⁷⁴ *Districtus seu Circulus*, ale nevztahuje se nutně na všechny obce v rámci beneficia.

⁷⁵ *Dominium*, také se nevztahuje nutně na všechny obce v rámci beneficia.

⁷⁶ Je zde uveden pouze jeden patron, přestože např. s ohledem na filiální kostely aj. mohlo být v rámci beneficia patronů více a v pozdějších schematismech mohou být uváděni také.

⁷⁷ *Districtus politicus a judicialis*.

informací o beneficích, včetně krátkého popisku každého z nich, typicky včetně roku založení farnosti, označení hřbitovů a kaplí aj. Tyto a některé další údaje se však značně různily, nebyly zcela relevantní k tématu církevní správy a často se svou povahou nehodily pro zpracování do GIS, a proto se nestaly součástí databáze. Naopak došlo k zpracování dedikace farních kostelů, příslušné pošty, telegrafního a telefonního spojení, vzdálenosti od vikariátního úřadu v hodinách, později kilometrech, a také podrobnější dělení nekatolíků. Velmi nápomocné pro tvorbu mapy bylo uvedení přífařených obcí, které se u starších schematismů nevyskytovaly. I nadále je, s výjimkou posledního zpracovávaného schematismu, uváděna příslušnost k bývalému panství.

3.1.1 Poznámky k přepisu

Jména místní

Veškerá místní jména byla převedena do současné české podoby, s tím že v případě větších rozdílů byl ve vedlejších attributech Orig ponechán původní způsob či způsoby zápisu, typicky latinské nebo německé. V případě zaniklých/sloučených obcí byl rovněž preferován současný název obce s farním kostelem oproti přesnému dodržení ve schematismech uváděného zápisu dané lokality. Ve vzácných případech byla původní lokalita uvedena v závorce. Nejnáročnější oblastí při zpracování dat byly Krkonoše, kde tehdejší dělení na jednotlivé boudy a jejich německé názvy ve většině případů nepřetrvaly do současné doby, a navíc se jednalo o tak malé jednotky, že se často nenacházejí ani v jiných běžných materiálech. Bylo tedy nutné zapojit širší pramennou základnu včetně starých katastrálních map a indikačních skic.⁷⁸

Jména osobní

Vzhledem k tomu, že se osobní jména objevují v rámci databáze pouze v atributu patrona, byla zpravidla jejich podoba ponechána v původní zapsané podobě s tím, že však došlo ke sjednocení různých podob zápisů do jedné jediné varianty. V ročnících 1889, 1910 a 1930 bylo díky podrobnějšímu způsobu zapisování jmen možné přesněji určit konkrétní patrony, což přeneseně umožnilo zapsat uvedená jména v dnes se běžně vyskytující formě.⁷⁹

⁷⁸ NA Praha, fond Stabilní katastr, Praha, NAD 56, Indikační skizzy. (přístupné online)

⁷⁹ Primárně byla konzultována tato literatura: Pavel JURÍK, *Encyklopedie šlechtických rodů*, Praha 2021.

Johann PROCHÁZKA, *Topographisch-statistischer Schematismus des Grossgrundbesitzes im Königreiche Böhmen*, Praha 1891.

František PALACKÝ, *Popis Království Českého čili podrobné poznamenání dosavadních krajůw, panství, statkůw, měst, městeček a wesnic, někdejších hradůw a twrzí, též samot a zpustlých osad mnohých w zemi České,*

Vyznání

Zatímco v případě prvních tří zpracovaných ročníků schematismů je udáván počet obyvatel a jeho případné členění jasně srozumitelné a velmi zjednodušené, nacházíme ve zbylé trojici o poznání komplikovanější situaci, která vrcholí ročníkem 1930, ve kterém je již uvedeno přes třicet zkratk různých vyznání, z nichž některé se liší jen velmi drobně, jiné označují vícero variantami totéž a téměř žádná z nich není vysvětlena ani uvedena ve svém plném znění.

Ročníky 1830, 1850 a 1870

V nejstarším zkoumaném ročníku se uvádí pouze celkový počet obyvatelstva. Pro rok 1850 již máme dostupné souhrnné počty katolíků a nekatolíků v beneficiích a ročník 1870 ještě navíc rozlišuje počty obyvatel židovského vyznání.

Ročník 1889

V tomto ročníku je ještě dělení podle vyznání vcelku jednoznačné. Mimo stávající katolíky a židy zde oproti předcházejícímu zpracovanému ročníku přibylo členění skupiny nekatolíků na jednotlivá vyznání. Nejpočetnější zastoupení mají helvétské a augsburské vyznání, ale ojediněle se vyskytují také počty bezvěrců, vyznání anglikánského, bratrského, řeckého pravoslavného a schizmatického.⁸⁰ Zkratky uvedených náboženství jsou vesměs jednoznačné a neduplicitní, ale v případě Jednoty bratrské se tento údaj v řadě případů neobjevuje samostatně, nýbrž je přidružen k počtu helvétského vyznání s dodatečnou poznámkou typu „*inter quos 31 Herrnhut*.“⁸¹ V takovém případě je v databázi jejich počet odečten a uveden v atributu Jednoty bratrské, ale nabízí se otázka, s jakou pečlivostí byly tyto záznamy vedeny, resp. kolik dalších se jich mohlo zahrnout pod zkratku helvétského vyznání bez připsané poznámky. Ostatně jak je parné již na datech z dalšího ročníku, bylo právě helvétské vyznání tou nejjobecnější kategorií, ze které se posléze vyčlenila ještě desítka dalších.

Ročník 1910

V tomto ročníku se již vyskytuje mnohem větší počet zkratk a dochází zde také k oné již zmíněné duplicitě. Dnes již ze schematismů nepoznáme okolnosti, které provázely

s udáním jejich obyvatelstva dle popisu roku MDCCCXLIII vykonaného w jazyku českém i německém, Praha 1848.

⁸⁰ V rámci celé diecéze je toto vyznání uvedeno pouze jednou ve schematismu 1889 v počtu dvou obyvatel farností a konkrétněji měšťtě Hořice. Žádné vysvětlení zkratky se ve schematismu nenachází a číselný údaj se vyskytuje bok po boku s počtem osob bez vyznání a nelze je proto zaměnit. Snad se může jednat o označení pravoslaví, které se v rámci vikariátu Hořice nevyskytuje, ale které se běžně označuje zkratkami *graec.* a *orth.*

⁸¹ Beneficium Čenkovice u Lanškrouna na s. 115.

zaznamenávání těchto údajů, a je tedy nutné chápat tyto jednotlivé atributy spíše jako širší zobecněné kategorie, což nastiňuje následující tabulka, kde jsou uvedeny jednotlivé zkratky po sjednocení způsobu zápisu a jejich následné zanesení v databázi.

Zkratka původní	Vyznání	Zkratka v databázi
H. c.	helvétské	HC
A. c.	augsburské	AC
Angl.	anglikánské	Angl
Jud.	židovské	Žid
S. c.	bez vyznání	SC
Herrnhut.	Jednota bratrská	JB
Fratres evang.		
Graec. non. unit.	ruské pravoslaví	Rus
Vet. c.	starokatolické	VetC
Gr. arm.	arménské apoštolské	Arm
S. d. lib. ref. Eccl.	svobodné církve reformované (secta Balcariana)	Lib
balc		
Gr. un.	řecké pravoslaví	Grec
Gr. c.		

Tabulka č. 1 – seznam zkratk jednotlivých vyznání ve schematismu pro rok 1910 spolu se zkratkami použitými v databázi

Za zmínku ještě stojí případ tzv. sekt Balcara a Irvinga⁸², které bývají občas řazeny mezi počet obyvatel bez vyznání s dodatečnou poznámkou, zatímco jindy jsou uvedeny zcela odděleně.

⁸² Podle zakladatelů Jana Balcara a Edwarda Irvinga.

Nejkomplikovanější situace byla u posledního zkoumaného schematismu, ve kterém byly uvedeny desítky různých zkratk. Některá z uvedených vyznání se nachází již v předchozím zpracovaném ročníku, ale většina se objevuje nově, navíc se stále neobjevují v seznamu zkratk na začátku schematismu. V několika případech byly zkratky pro databázi opět sloučeny, kdy primární podmínkou bylo, kvůli často nejednoznačnému významu zkratk, aby se obě zkratky nevyskytovaly pohromadě u jednoho benefícia.

Zkratka původní	Vyznání	Zkratka v databázi
Čsl.	československé	ČSL
Čbr.	českoobratrské	ČBR
Jud.	židovské	Žid
S. c.	bez vyznání	SC
Divers conf.	jiných vyznání	Jiné
Aliae conf.		
H. c.	helvétské	HC
Evg. ref.		
A. c.	augsburské	AC
Evg		
Gr. un.	řecké pravoslaví	Grec
Gr. c.		
Orth. r.	ruské pravoslaví	Rus
Gr. n. un.		
Ochran.	Jednota bratrská	JB
Herrnh.		
Moh.	muslimské	Isl
V. c.	starokatolické	VetC
V. germ.	staroněmecké baptistické	VGerm
Babt.	baptistické	Bapt
Advent.	adventistické	Adv
Lib. Ref. Eccl.	svobodné církve reformované	Lib
Metod.	metodistické	Met
Angl.	anglikánské	Angl
Eston. luter.	estonské luteránské	Est
Arm.	arménské apoštolské	Arm

Tabulka č. 2 – Seznam zkratk jednotlivých vyznání ve schematismu pro rok 1930 spolu se zkratkami použitými v databázi

3.2 Postup

3.2.1 Databáze

Prvním krokem a nutným předpokladem k vytvoření GIS bylo vytvoření vlastní databáze, přičemž z již zmíněných důvodů byl jediným reálně použitelným způsobem ruční přepis do tabulkové databáze, v tomto případě pomocí univerzálního programu Microsoft Excel. Prvním krokem byla analýza údajů obsažených ve schematismech, které byly popsány v předchozí kapitole, a vytvoření struktury sloupců (atributů) pro následné zanesení dat. U každého atributu je uvedeno, zda se jedná o převzatý, upravený či uměle dotvořený údaj.

Pořadí atributů neodpovídá originálnímu pořadí zápisu ve schematismech.

Ročník 1830

V tomto případě se jedná o nejjednodušší strukturu dat o celkem patnácti attributech. Jejich počet postupně narůstá.

- ID – vytvořený unikátní identifikátor benefícia v rámci zkoumaného ročníku, který poukazuje na pořadí beneficií, jak byla seřazena v originálním schematismu. Jedná se o přirozené číslo v rozmezí 1-443.
- Kod_Vic – odvozené číselné označení nadřazeného vikariátu daného benefícia, které odpovídá odvozenému textovému označení v atributu Vic. Číselná hodnota je vhodnější pro některé operace v rámci GIS, a zároveň naznačuje pořadí v rámci schematismu, avšak v originálním textu schematismu se jako číslo nevyskytuje. Jedná se o přirozené číslo v rozmezí 1-24.
- Kod_Benef – je vytvořený identifikátor, který je jednoduchou kombinací čísla vikariátu (předchozí atribut) a pořadového čísla benefícia v něm, oddělené pomlčkou. Pořadové číslo je uváděno také samostatně v převzaté podobě v atributu N, ale ve třech případech je tento číselný atribut doplněn o písmeno. Jedná se o dvě zámecké kaple, ve Smiřicích a v Cerekvici nad Bystřicí, a fundační kostel v Malých Svatoňovicích, kdy však tato původně tučně vyznačená místa stále hierarchicky náleží pod nadepsaná benefícia, jejichž číslem je na ně odkazováno v závěrečném indexu.
- Vic – je převzaté textové označení nadřazeného vikariátu, přičemž toto označení má číselný ekvivalent v atributu Kod_Vic.

- Beneficium – je současný český název konkrétního benefícia, který se v originální zapsané podobě nachází v následujících attributech.
- Orig1 a Orig2 – je originální způsob zápisu názvu benefícia, jak se objevuje ve schematismu a zpravidla se jedná o latinskou či německou verzi, přičemž se tyto varianty nevyskytují ve všech případech.
- Pozn – objevuje-li se ve schematismu u benefícia dodatečná poznámka, je zde uvedena. Jedná se o označení expozitur, zámeckých kaplí a fundačních kostelů.
- Obyv – je převzaté přirozené číslo informující o počtu obyvatel daného benefícia. V případech zámeckých kaplí aj. se může objevit nulová hodnota.
- Hustota – vypočtená hustota zalidnění v počtu obyvatel na km² z celkového počtu obyvatel a získané rozlohy polygonu benefícia.
- Jazyk – je převzatý údaj o převládajícím jazyku při farním kostele, kdy se může jednat o český (Č), německý (N) nebo kombinovaný (K).
- Kraj – je převzatý údaj o nadřazeném kraji daného benefícia. Na území diecéze zasahují v tomto schematismu kraje Čáslav, Hradec Králové, Chrudim a Nový Bydžov. Nemusí se nutně vztahovat na všechny obce v rámci benefícia.
- Dom – je převzatý název nadřazeného panství, kam beneficium spadá. Uvedený je v současné české podobě a celkem je zde zaznamenaných 154 různých panství.
- Patr – je převzaté označení uvedeného patrona benefícia. Většinou je uveden v původní podobě, ale v některých případech, kde byl jednoznačně identifikován, je uveden v současné české podobě jména, avšak kompletní přepis by vyžadoval hlubší průzkum v jiných pramenech. Rozdílně psané zkratky totožných jmen byly sjednoceny do jednotné podoby. Zkratka před jménem odkazuje na titul, tedy nejčastěji svobodný pán (B.), hrabě (C.) atp. Mohou se vyskytovat kombinace více patronů v jednom zápisu.
- S – odkazuje na převzaté číslo strany v originálním schematismu.

- N – je převzaté pořadové číslo v rámci vikariátu, na které se v rámci indexu schematismu odkazuje zároveň s číslem stránky.
- Shape_Area – označuje přejatý obsah odpovídajícího polygonu vytvořeného v GIS v km².

Ročník 1850

- ID – je uměle vytvořený unikátní identifikátor benefícia v rámci zkoumaného schematismu, který poukazuje na pořadí beneficií, jak byla seřazena v originálním schematismu. Jedná se o přirozené číslo v rozmezí 1-450.
- Kod_Vic – odvozené číselné označení nadřazeného vikariátu daného benefícia, které odpovídá odvozenému textovému označení v atributu Vic. Číselná hodnota je vhodnější pro některé operace v rámci GIS, a zároveň naznačuje pořadí v rámci schematismu, avšak v originálním textu schematismu se jako číslo nevyskytuje. Jedná se o přirozené číslo v rozmezí 1-31.
- Kod_Benef – je vytvořený identifikátor, který je jednoduchou kombinací čísla vikariátu (předchozí atribut) a pořadového čísla benefícia v něm, oddělené pomlčkou. Pořadové číslo je uváděno také samostatně v převzaté podobě v atributu N, ale ve třech případech je tento číselný atribut doplněn o písmeno. Jedná se o dvě zámecké kaple, ve Smiřicích a v Cerekvici nad Bystřicí, a veřejná kaple v Malých Svatoňovicích, kdy však tato původně tučně vyznačená místa stále hierarchicky náleží pod nadepsaná benefícia, jejichž číslem je na ně odkazováno v závěrečném indexu.
- Vic – je převzaté textové označení nadřazeného vikariátu, přičemž toto označení má číselný ekvivalent v atributu Kod_Vic.
- Beneficium – je současný český název konkrétního benefícia, který se v originální zapsané podobě nachází v následujících attributech.
- Orig1 a Orig2 – je originální způsob zápisu názvu benefícia, jak se objevuje ve schematismu a zpravidla se jedná o latinskou či německou verzi, přičemž se tyto varianty nevyskytují ve všech případech.

- Pozn – objevuje-li se ve schematismu u benefícia dodatečná poznámka, je zde uvedena. Jedná se o označení expozitur, zámeckých kaplí a veřejných kaplí.
- Obyv – je dotvořené přirozené číslo informující o počtu obyvatel daného benefícia. V případech zámeckých kaplí atp. se může objevit nulová hodnota a číslo vzniká součtem všech následujících uvedených vyznání.
- Hustota – vypočtená hustota zalidnění v počtu obyvatel na km² z celkového počtu obyvatel a získané rozlohy polygonu benefícia.
- Kat – přirozené číslo počtu katolíků v daném beneficiu. V případech zámeckých kaplí atp. se může objevit nulová hodnota.
- Kat_Proc – vyjadřuje podíl katolíků z celkového počtu obyvatel. Hodnota je uměle vypočítávána a pohybuje se v rozmezí 32-100 %.
- Nekat – přirozené číslo počtu nekatolíků v daném beneficiu.
- Nekat_Proc – vyjadřuje podíl nekatolíků z celkového počtu obyvatel. Hodnota je uměle vypočítávána a pohybuje se v rozmezí 0-68 %.
- Jazyk – je převzatý údaj o převládajícím jazyku při farním kostele, kdy se může jednat o český (Č), německý (N) nebo kombinovaný s převládajícím českým (ČN) anebo převládajícím německým. (NČ)
- Kraj – je převzatý údaj o nadřazeném správním kraji daného benefícia. Na území diecéze zasahují v tomto schematismu kraje České Budějovice, Jičín a Pardubice. Nemusí se nutně vztahovat na všechny obce v rámci benefícia.
- Polit – je převzatý údaj o nadřazeném politickém správním okresu. Vzácně se vyskytuje kombinace dvou. Nemusí se nutně vztahovat na všechny obce v rámci benefícia.
- Soud – je převzatý údaj o nadřazeném politickém soudním okresu. Vzácně se vyskytuje kombinace dvou. Nemusí se nutně vztahovat na všechny obce v rámci benefícia.

- Dom – je převzatý název nadřazeného panství, kam beneficium spadá. Uvedený je v současné české podobě a celkem je zde zaznamenaných 156 různých panství. Nemusí se nutně vztahovat na všechny obce v rámci benefícia.
- Patr – je převzaté označení uvedeného patrona benefícia. Většinou je uveden v původní podobě, ale v některých případech, kde byl jednoznačně identifikován, je uveden v současné české podobě jména, avšak kompletní přepis by vyžadoval hlubší průzkum v jiných pramenech. Rozdílně psané zkratky totožných jmen byly sjednoceny do jednotné podoby. Zkratka před jménem odkazuje na titul, tedy nejčastěji svobodný pán (B.), hrabě (C.) atp. Mohou se vyskytovat kombinace více patronů a v takovém případě je upřednostněna originální podoba zápisu.
- S – odkazuje na převzaté číslo strany v originálním schematismu.
- N – je převzaté pořadové číslo v rámci vikariátu, na které se v rámci indexu schematismu odkazuje zároveň s číslem stránky.
- Shape_Area – označuje přejatý obsah odpovídajícího polygonu vytvořeného v GIS v km².

Ročník 1870

- ID – je uměle vytvořený unikátní identifikátor benefícia v rámci zkoumaného schematismu, který poukazuje na pořadí benefícií, jak byla seřazena v originálním schematismu. Jedná se o přirozené číslo v rozmezí 1-463.
- Kod_Vic – odvozené číselné označení nadřazeného vikariátu daného benefícia, které odpovídá odvozenému textovému označení v atributu Vic. Číselná hodnota je vhodnější pro některé operace v rámci GIS, a zároveň naznačuje pořadí v rámci schematismu, avšak v originálním textu schematismu se jako číslo nevyskytuje. Jedná se o přirozené číslo v rozmezí 1-31.
- Kod_Benef – je vytvořený identifikátor, který je jednoduchou kombinací čísla vikariátu (předchozí atribut) a pořadového čísla benefícia v něm oddělených pomlčkou.

- Vic – je převzaté textové označení nadřazeného vikariátu, přičemž toto označení má číselný ekvivalent v atributu Kod_Vic.
- Beneficium – je současný český název konkrétního benefícia, který se v originální zapsané podobě nachází v následujících attributech.
- Orig1, Orig2 a Orig3 – je originální způsob zápisu názvu benefícia, jak se objevuje ve schematismu a zpravidla se jedná o latinskou či německou verzi, přičemž se tyto varianty nevyskytují ve všech případech.
- Pozn – objevuje-li se ve schematismu u benefícia dodatečná poznámka, je zde uvedena. Jedná se o označení expozitur, zámeckých kaplí a veřejných kaplí.
- Obyv – je dotvořené přirozené číslo informující o počtu obyvatel daného benefícia. V případech zámeckých kaplí atp. se může objevit nulová hodnota a číslo vzniká součtem všech následujících uvedených vyznání.
- Hustota – vypočtená hustota zalidnění v počtu obyvatel na km² z celkového počtu obyvatel a získané rozlohy polygonu benefícia.
- Kat – přirozené číslo počtu katolíků v daném beneficiu. V případech zámeckých kaplí atp. se může objevit nulová hodnota.
- Kat_Proc – vyjadřuje podíl katolíků z celkového počtu obyvatel. Hodnota je uměle vypočítávána a pohybuje se v rozmezí 29-100 %.
- Nekat – přirozené číslo počtu nekatolíků s výjimkou židů v daném beneficiu.
- Nekat_Proc – vyjadřuje podíl nekatolíků s výjimkou židů z celkového počtu obyvatel. Hodnota je uměle vypočítávána a pohybuje se v rozmezí 0-70 %.
- Žid – přirozené číslo počtu obyvatel židovského vyznání v daném beneficiu.
- Žid_Proc – vyjadřuje podíl počtu židovského vyznání z celkového počtu obyvatel. Hodnota je uměle vypočítávána a pohybuje se v rozmezí 0-14 %.

- Jazyk – je převzatý údaj o převládajícím jazyku při farním kostele, kdy se může jednat o český (Č), německý (N) nebo kombinovaný s převládajícím českým (ČN) anebo převládajícím německým. (NČ)
- Kraj – je převzatý údaj o nadřazeném správním kraji daného benefícia. Na území diecéze zasahují v tomto schematismu kraje České Budějovice, Jičín a Pardubice. Nemusí se nutně vztahovat na všechny obce v rámci benefícia.
- Polit – je převzatý údaj o nadřazeném politickém správním okresu. Vzácně se vyskytuje kombinace dvou. Nemusí se nutně vztahovat na všechny obce v rámci benefícia.
- Soud – je převzatý údaj o nadřazeném politickém soudním okresu. Vzácně se vyskytuje kombinace dvou. Nemusí se nutně vztahovat na všechny obce v rámci benefícia.
- Dom – je převzatý název nadřazeného panství, kam beneficium spadá. Uvedený je v současné české podobě a celkem je zde zaznamenaných 153 různých panství. Nemusí se nutně vztahovat na všechny obce v rámci benefícia.
- Patr – je převzaté označení uvedeného patrona benefícia. Většinou je uveden v původní podobě, ale v některých případech, kde byl jednoznačně identifikován, je uveden v současné české podobě jména, avšak kompletní přepis by vyžadoval hlubší průzkum v jiných pramenech. Rozdílně psané zkratky totožných jmen byly sjednoceny do jednotné podoby. Zkratka před jménem odkazuje na titul, tedy nejčastěji svobodný pán (B.), hrabě (C.) atp. Mohou se vyskytovat kombinace více patronů a v takovém případě je upřednostněna originální podoba zápisu.
- S – odkazuje na převzaté číslo strany v originálním schematismu.
- N – je převzaté pořadové číslo v rámci vikariátu, na které se v rámci indexu schematismu odkazuje zároveň s číslem stránky.
- Post – označuje příslušný poštovní úřad.

- Shape_Area – označuje přejatý obsah odpovídajícího polygonu vytvořeného v GIS v km².

Ročník 1889

- ID – je uměle vytvořený unikátní identifikátor benefícia v rámci zkoumaného schematismu, který poukazuje na pořadí beneficií, jak byla seřazena v originálním schematismu. Jedná se o přirozené číslo v rozmezí 1-463.
- Kod_Vic – odvozené číselné označení nadřazeného vikariátu daného benefícia, které odpovídá odvozenému textovému označení v atributu Vic. Číselná hodnota je vhodnější pro některé operace v rámci GIS, a zároveň naznačuje pořadí v rámci schematismu, avšak v originálním textu schematismu se jako číslo nevyskytuje. Jedná se o přirozené číslo v rozmezí 1-31.
- Kod_Benef – je vytvořený identifikátor, který je jednoduchou kombinací čísla vikariátu (předchozí atribut) a pořadového čísla benefícia v něm oddělených pomlčkou.
- Vic – je převzaté textové označení nadřazeného vikariátu, přičemž toto označení má číselný ekvivalent v atributu Kod_Vic.
- Beneficium – je současný český název konkrétního benefícia, který se v originální zapsané podobě nachází v následujících attributech.
- Dedik – zde je uvedena dedikace farního kostela.
- Obyv – je dotvořené přirozené číslo informující o počtu obyvatel daného benefícia. V případech zámeckých kaplí atp. se může objevit nulová hodnota a číslo vzniká součtem všech následujících uvedených vyznání.
- Hustota – vypočtená hustota zalidnění v počtu obyvatel na km² z celkového počtu obyvatel a získané rozlohy polygonu benefícia.
- Počty obyvatel podle víry – vždy se jedná o přirozené číslo počtu obyvatel v daném beneficiu a nadepsaného vyznání a následně je uveden vypočtený procentuální podíl z celkového součtu atributu Obyv.

- Kat – katolického vyznání, podíl 33-100 %.
 - HC – helvétského vyznání, podíl 0-65 %.
 - AC – augsburského vyznání, podíl 0-40 %.
 - Angl – anglikánského vyznání, podíl do 1 %.
 - Schism – schizmatického vyznání, podíl do 1 %.
 - Žid – židovského vyznání, podíl 0-10 %.
 - SC – bez vyznání, podíl do 1 %.
 - JB – vyznání Jednoty bratrské, podíl do 2 %.
 - Rus – ruského pravoslavného vyznání, podíl do 1 %.
- Jazyk – je převzatý údaj o převládajícím jazyku při farním kostele, kdy se může jednat o český (Č), německý (N) nebo kombinovaný s převládajícím českým (ČN) anebo převládajícím německým. (NČ)
 - Dom – je převzatý název bývalého nadřazeného panství, kam beneficium spadá. Uvedený je v současné české podobě a celkem je zde zaznamenaných 153 různých panství. Nemusí se nutně vztahovat na všechny obce v rámci benefícia.
 - Polit – je převzatý údaj o nadřazeném politickém správním okrese. Vzácně se vyskytuje kombinace dvou. Nemusí se nutně vztahovat na všechny obce v rámci benefícia.
 - Soud – je převzatý údaj o nadřazeném politickém soudním okrese. Vzácně se vyskytuje kombinace dvou. Nemusí se nutně vztahovat na všechny obce v rámci benefícia.
 - Patr – je převzaté označení uvedeného patrona benefícia. Většinou je uveden v původní podobě, ale v některých případech, kde byl jednoznačně identifikován, je uveden v současné české podobě jména, avšak kompletní přepis by vyžadoval hlubší průzkum v jiných pramenech. Rozdílně psané zkratky totožných jmen byly sjednoceny do jednotné podoby. Zkratka před jménem odkazuje na titul, tedy nejčastěji svobodný pán (B.), hrabě (C.) atp. Mohou se vyskytovat kombinace více patronů a v takovém případě je upřednostněna originální podoba zápisu.
 - S – odkazuje na převzaté číslo strany v originálním schematismu.

- Dist – označuje délku cesty mezi vikariátním a farním úřadem v hodinách.
- Post – označuje příslušný poštovní úřad.
- Tel – označuje příslušné telegrafní spojení.
- Shape_Area – označuje přejatý obsah odpovídajícího polygonu vytvořeného v GIS v km².

Ročník 1910

- ID – je uměle vytvořený unikátní identifikátor benefícia v rámci zkoumaného schematismu, který poukazuje na pořadí beneficií, jak byla seřazena v originálním schematismu. Jedná se o přirozené číslo v rozmezí 1-472.
- Kod_Vic – odvozené číselné označení nadřazeného vikariátu daného benefícia, které odpovídá odvozenému textovému označení v atributu Vic. Číselná hodnota je vhodnější pro některé operace v rámci GIS, a zároveň naznačuje pořadí v rámci schematismu, avšak v originálním textu schematismu se jako číslo nevyskytuje. Jedná se o přirozené číslo v rozmezí 1-31.
- Kod_Benef – je vytvořený identifikátor, který je jednoduchou kombinací čísla vikariátu (předchozí atribut) a pořadového čísla benefícia v něm oddělených pomlčkou.
- Vic – je převzaté textové označení nadřazeného vikariátu, přičemž toto označení má číselný ekvivalent v atributu Kod_Vic.
- Beneficium – je současný český název konkrétního benefícia, který se v originální zapsané podobě nachází v následujících attributech.
- Dedik – zde je uvedena dedikace farního kostela.
- Obyv – je dotvořené přirozené číslo informující o počtu obyvatel daného benefícia. V případech zámeckých kaplí atp. se může objevit nulová hodnota a číslo vzniká součtem všech následujících uvedených vyznání.
- Hustota – vypočtená hustota zalidnění v počtu obyvatel na km² z celkového počtu obyvatel a získané rozlohy polygonu benefícia.

- Počty obyvatel podle víry – vždy se jedná o přirozené číslo počtu obyvatel v daném beneficiu a nadepsaného vyznání a následně je uveden vypočtený procentuální podíl z celkového součtu atributu Obyv.
 - Kat – katolického vyznání, podíl 12-100 %.
 - HC – helvétského vyznání, podíl 0-88 %.
 - AC – augsburského vyznání, podíl 0-46 %.
 - Angl – anglikánského vyznání, podíl do 1 %.
 - Žid – židovského vyznání, podíl 0-7 %.
 - SC – bez vyznání, podíl do 2 %.
 - JB – vyznání Jednoty bratrské, podíl do 3 %.
 - Rus – ruského pravoslavného vyznání, podíl do 1 %.
 - VetC – starokatolického vyznání, podíl do 1 %.
 - Arm – arménského apoštolského vyznání, podíl do 1 %.
 - Lib – vyznání svobodné církve reformované, podíl do 1 %.
 - Grec – řeckého pravoslavného vyznání, podíl do 1 %.

- Jazyk – je převzatý údaj o převládajícím jazyku při farním kostele, kdy se může jednat o český (Č), německý (N) nebo kombinovaný s převládajícím českým (ČN) anebo převládajícím německým. (NČ)

- Dom – je převzatý název bývalého beneficiu nadřazeného panství. Uveden je v současné české podobě a je zde zaznamenáných 151 různých panství. Nemusí se nutně vztahovat na všechny obce v rámci benefícia.

- Polit – je převzatý údaj o nadřazeném politickém správním okrese. Vzácně se vyskytuje kombinace dvou. Nemusí se nutně vztahovat na všechny obce v rámci benefícia.

- Soud – je převzatý údaj o nadřazeném politickém soudním okrese. Vzácně se vyskytuje kombinace dvou. Nemusí se nutně vztahovat na všechny obce v rámci benefícia.

- Patr – je převzaté označení uvedeného patrona benefícia. Většinou je uveden v původní podobě, ale v některých případech, kde byl jednoznačně identifikován, je uveden v současné české podobě jména, avšak kompletní

přepis by vyžadoval hlubší průzkum v jiných pramenech. Rozdílně psané zkratky totožných jmen byly sjednoceny do jednotné podoby. Zkratka před jménem odkazuje na titul, tedy nejčastěji svobodný pán (B.), hrabě (C.) atp. Mohou se vyskytovat kombinace více patronů a v takovém případě je upřednostněna originální podoba zápisu.

- S – odkazuje na převzaté číslo strany v originálním schematismu.
- Dist – označuje délku cesty mezi vikariátním a farním úřadem v hodinách nebo kilometrech.
- Post – označuje příslušný poštovní úřad.
- Tel – označuje příslušné telegrafní spojení.
- Shape_Area – označuje přejatý obsah odpovídajícího polygonu vytvořeného v GIS v km².

Ročník 1930

- ID – je uměle vytvořený unikátní identifikátor benefícia v rámci zkoumaného schematismu, který poukazuje na pořadí beneficií, jak byla seřazena v originálním schematismu. Jedná se o přirozené číslo v rozmezí 1-471.
- Kod_Vic – odvozené číselné označení nadřazeného vikariátu daného benefícia, které odpovídá odvozenému textovému označení v atributu Vic. Číselná hodnota je vhodnější pro některé operace v rámci GIS, a zároveň naznačuje pořadí v rámci schematismu, avšak v originálním textu schematismu se jako číslo nevyskytuje. Jedná se o přirozené číslo v rozmezí 1-31.
- Kod_Benef – je vytvořený identifikátor, který je kombinací čísla vikariátu (předchozí atribut) a pořadového čísla benefícia v něm oddělených pomlčkou.
- Vic – je převzaté textové označení nadřazeného vikariátu, přičemž toto označení má číselný ekvivalent v atributu Kod_Vic.
- Beneficium – je současný český název konkrétního benefícia, který se v originální zapsané podobě nachází v následujících attributech.

- Dedik – zde je uvedena dedikace farního kostela.
- Obyv – je dotvořené přirozené číslo informující o počtu obyvatel daného benefícia. V případech zámeckých kaplí atp. se může objevit nulová hodnota a číslo vzniká součtem všech následujících uvedených vyznání.
- Hustota – vypočtená hustota zalidnění v počtu obyvatel na km² z celkového počtu obyvatel a získané rozlohy polygonu benefícia.
- Počty obyvatel podle víry – vždy se jedná o přirozené číslo počtu obyvatel daného vyznání v daném beneficiu (např. Kat pro katolíky) a následně je uveden vypočtený procentuální podíl z celkového součtu atributu Obyv (např. Kat_Proc).
 - Kat – katolického vyznání, podíl 26-100 %.
 - ČSL – československého vyznání, podíl 0-73 %.
 - ČBR – českoobrátského vyznání, podíl 0-66 %.
 - Žid – židovského vyznání, podíl 0-4 %.
 - SC – bez vyznání, podíl 0-43 %.
 - Jiné – jiných vyznání, podíl do 1 %.
 - HC – helvétského vyznání, podíl 0-27 %.
 - AC – augsburského vyznání, podíl 0-23 %.
 - Grec – řeckého pravoslavného vyznání, podíl do 1 %.
 - Rus – ruského pravoslavného vyznání, podíl do 1 %.
 - JB – Jednoty bratrské, podíl do 2 %.
 - Isl – muslimského vyznání, podíl do 1 %.
 - VetC – starokatolického vyznání, podíl do 2 %.
 - VGerm – staroněmeckého baptistického vyznání, podíl do 1 %.
 - Bapt – baptistického vyznání, podíl do 1 %.
 - Adv – adventistického vyznání, podíl do 2 %.
 - Lib – vyznání svobodné církve reformované, podíl do 1 %.
 - Met – metodistického vyznání, podíl do 1 %.
 - Angl – anglikánského vyznání, podíl do 1 %.
 - Est – estonského luteránského vyznání, podíl do 1 %.
 - Arm – arménského apoštolského vyznání, podíl do 1 %.

- Jazyk – je převzatý údaj o převládajícím jazyku při farním kostele, kdy se může jednat o český (Č), německý (N) nebo kombinovaný s převládajícím českým (ČN) anebo převládajícím německým. (NČ)
- Polit – je převzatý údaj o nadřazeném politickém správním okrese. Vzácně se vyskytuje kombinace dvou. Nemusí se nutně vztahovat na všechny obce v rámci benefícia.
- Soud – je převzatý údaj o nadřazeném politickém soudním okrese. Vzácně se vyskytuje kombinace dvou. Nemusí se nutně vztahovat na všechny obce v rámci benefícia.
- Patr – je převzaté označení uvedeného patrona benefícia. Většinou je uveden v původní podobě, ale v některých případech, kde byl jednoznačně identifikován, je uveden v současné české podobě jména, avšak kompletní přepis by vyžadoval hlubší průzkum v jiných pramenech. Rozdílně psané zkratky totožných jmen byly sjednoceny do jednotné podoby. Zkratka před jménem odkazuje na titul, tedy nejčastěji svobodný pán (B.), hrabě (C.) atp. Mohou se vyskytovat kombinace více patronů a v takovém případě je upřednostněna originální podoba zápisu.
- S – odkazuje na převzaté číslo strany v originálním schematismu.
- Dist – označuje délku cesty mezi vikariátním a farním úřadem v kilometrech.
- Post – označuje příslušný poštovní úřad.
- Tf – označuje příslušné telefonní spojení.
- Tel – označuje příslušné telegrafní spojení.
- Shape_Area – označuje přejatý obsah odpovídajícího polygonu vytvořeného v GIS v km².

3.2.2 Tvorba GIS

Uživatelské prostředí programu ArcGIS Pro sice na první pohled nepatří k uživatelsky nejpřívětivějším, ale díky celosvětovému používání, dostupné literatuře a početné knihovně funkcí byl úkol vytvoření GIS pro účely této práce relativně snadný. I tak je zde však velký potenciál k budoucímu využití, zejména co se týče webové aplikace, o které pojednává následující oddíl. Primárním úkolem této části bylo samotné přenesení virtuální databáze do geograficky postižitelné formy GIS s potenciálem pro další zpracování.

Prvním krokem je důležitá volba podkladové mapy. Konkrétní volba mapy je částečně záležitostí vkusu v závislosti na použité barevné paletě a grafických prvcích, neboť program primárně nabízí přednastavený seznam 24 map včetně leteckých snímků a tzv. OpenStreetMap,⁸³ ale uživatel si může nahrát vlastní mapy anebo pomocí odkazů připojit další veřejně dostupné, např. podkladová mapa RÚIAN od ČÚZK. Od atributů podkladových map se následně přebírají skryté, avšak důležité parametry, jako je např. použitý souřadnicový systém. Mapy od ESRI primárně používají celosvětový formát WGS84, avšak v českém prostředí je standardem souřadnicový systém S-JTSK, který byl proto použit také v této práci.

Dalším krokem při tvorbě map bylo již zanesení samotných beneficí, což s sebou přineslo důležitou otázku. Je vhodnější zachytit benefícia bodově anebo plošně? V prvním případě by bylo vcelku jednoduchým a převážně automatizovaným⁸⁴ procesem georeferencovat jednotlivá benefícia a tím získat konkrétní souřadnice, které už by stačilo jen propojit s databází. Tato varianta však má svá úskalí a nevýhody. V prvé řadě s sebou bodové zachycení nepřináší mnoho výhod, o kterých se píše níže.

Automatické georeferencování zpravidla cílí na vypočtené středy obcí a budovy městských úřadů, což sice lze snadno upravit, ale ani bod mířící na faru či farní kostel není optimální, není-li naším cílem pouze vyznačit jejich umístění na mapě. I bodově zachycenou vrstvu prvků je možné vizualizovat například velikostí, barvou a tvarem samotné značky, což může vést až k extrémnímu překombinování, ale i v prostší podobě je ve srovnání s plošným zachycením taková mapa většinou obtížněji čitelná.

⁸³ Komunitně vytvářená a upravovaná mapa.

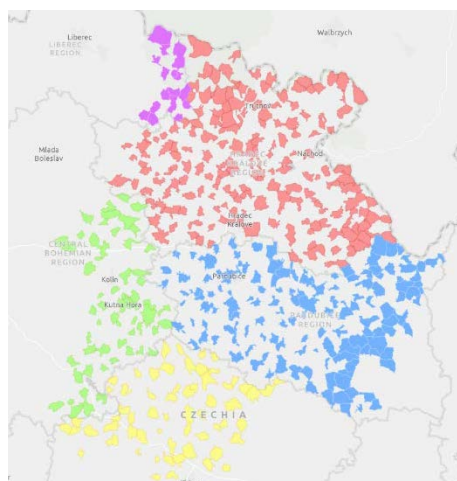
⁸⁴ ArcGIS Pro má vlastní nástroj pro georeferencování a na internetu jsou dostupné další, avšak tyto nástroje mívají tradičně potíže s českými názvy zejm. menších vesnic a osad, a je tedy nutné výsledky kontrolovat.

Jakýmsi mezikrokem, který je plně v rámci schopností programu ArcGIS Pro, je umělé vypočítání plošného rozdělení území mezi jednotlivé body, ale takovýto postup nemá mnoho racionálních využití.

Oproti tomu se jako nejlepší, i když nejpracnější, možnost zdá být vrstva plošných prvků, tzv. polygonů, kterými je možné vytyčit hranice každého jednotlivého benefícia, čímž vznikne celistvá, čitelná a hodnotná mapa, která s sebou přináší nové informace. S touto možností se však pojí očividný problém, a to jak určit pevné hranice beneficií?

Na existujících církevních mapách jsou benefícia značena pouze bodově, protože na rozdíl od státních katastrálních a jim podobných map nikdy nebylo zapotřebí mapy s tak vysokým měřítkem, aby bylo smysluplné na nich zachytit obvody nižších jednotek, než jsou vikariáty.⁸⁵ Z žádných kartografických pramenů je tedy nebylo možné vyčíst a bylo nutné obrátit se na další zdroje. Ani v Biskupském archivu se nenachází žádný ucelený seznam či rejstřík přiřazených obcí pro každý rok, a tyto informace jsou paradoxně právě jenom ve schematickech samotných, ale bohužel až od ročníku 1872, a navíc mají tendenci sdružovat menší vísky a osady, a bylo tedy i u druhé trojice zkoumaných ročníků nutné poohlédnout se také jinde.

Jednou z možností bylo použít data ČÚZK, konkrétně data RUÍAN, kde najdeme přesné zachycení současného stavu státní správy, jako jsou obvody obcí s rozšířenou působností, anebo katastrální území, která se jevila jako vhodnější se svojí historičtější tradicí. Toto byla první zvolená cesta, která spočívala v propojení databáze ze schematickech s aktuální katastrální datovou vrstvou RUÍAN, následné vyřídění a oprava duplicit či záměn názvů. Výsledkem však byla nespojitá mapa, kterou bylo možné dále jen s obtížemi upravovat. Existující katastrální území by bylo nutné dělit a spojovat, což by bylo obtížné bez vhodného klíče,

Obrázek č. 1 - mapa diecéze pro rok 1870 založená na současných katastrálních územích a barevně odlišená podle krajů, vytvořeno autorem v programu ArcGIS Pro

⁸⁵ Ani pro samotné území vikariátních úřadů by však nebylo možné tyto mapy jednoduše „obkreslit.“ Mezi obecnou veřejností sice panuje jakési přesvědčení o nezpochybnitelné pravosti a přesnosti map, ale ani s pokročilými možnostmi výpočetní translokace map není možné nepočítat s jistou mírou chybovosti. O problematice používání starých map obecně podrobněji hovoří tato publikace:

Mark MONMONIER, *How to lie with maps*, Chicago 1996.

a některá beneficia by spadala pod jinak pojmenovaná katastrální území atp., bylo by nutné proniknout hlouběji.

Vlastně nebylo obtížné najít ten správný materiál, ale bylo nutné se podívat na problém z opačného směru – nikoliv co tvořilo církevní správu, ale jaký byl vlastní efekt jejího vzniku a působení, a právě takovým produktem jsou knihy matriční evidence, které přesně zachycují obvody jednotlivých beneficií v praxi podle lokace u jednotlivých zápisů, a navíc jsou jejich fondy velmi dobře prozkoumané a tradičně se jednotlivé matriky sdružují podle původce, kterým bývá konkrétní farní úřad. Naprostá většina z použitých matrik se nachází ve fondu SOA v Hradci Králové, ale evidence okrajových lokalit se nachází rovněž v Moravském zemském archivu v Brně, SOA v Litoměřicích, Praze a Třeboni.

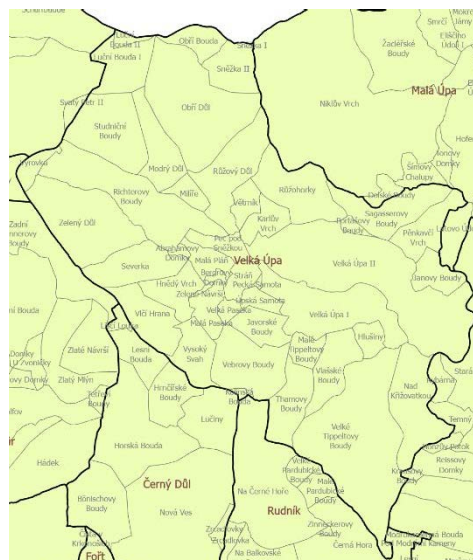
Pro další práci se však použití katastrálních území jevílo jako čím dál méně vhodné. Jistou možností bylo pokračovat s územím jednotlivých obcí, ale ani to v některých případech nedostačovalo, typicky v případě bud a zaniklých vesnic v pohoří Krkonošských a Orlických hor, kde byla u řady z nich přetržena historická kontinuita.

V tento moment podala virtuální pomocnou ruku mapová služba CZ_RETRO od Karla Kuči, s jehož laskavým svolením bylo možné využít jeho veřejně dostupný GIS zaměřený na historický vývoj sídelních lokalit Česka od roku 1839, kde jsou zachyceny polygonální prvky až na úrovni částí obcí s takovou přesností, že některé by ani nebylo možné jednoznačně přiřadit k té či oné farnosti, protože se konkrétní lokalita nikde jinde v materiálech neobjevila, čímž by vznikla nevzhledná nespojitá mapa podobně jako v případě katastrálních území. I zde tak v některých případech docházelo k dělení a spojování polygonů bez jednoznačného určení, ale snahou bylo zachovat co největší objektivitu a přesnost respektováním přirozených i umělých linií (silnice, řeky, kopce aj.), regionů atp.

Každý ročník byl zpracován na samostatnou mapu, a proto se v detailu mírně mohou lišit v závislosti na dobových záznamech. Výsledkem je velmi přesná šestice map, které jsou místy až nadměrně členité, a opět je nutné zdůraznit, že nižší církevní správa byla tvořena s jasným cílem a vymezením působnosti, avšak reálně neexistovaly jasně stanovené hranice zrovna tak, jako že dnes nikdo na rovníku nenarazí na ohromnou tečkovanou čáru, a proto je důležité brát jednotlivá beneficia vyznačená v těchto zpracovaných mapách jako přibližné znázornění, které však rozhodně není stoprocentní.

Myšlenka, že by se dnes dalo určit, kterým stéblem trávy končí obvod jednoho farního úřadu a začíná druhý, je dnes právě tak úsměvná, jako kdyby zazněla před dvěma sty lety, ale přesto jsou hranice nevyhnutelně přítomny. Tento ožehavý detail hranic by bylo možné usměrnit pomocí již zmíněných nástrojů zprůměrování velikosti polygonů a jejich zakulacení, avšak tento krok by se nezakládal na pravdě o nic více, a naopak by mohl smýt i některé reálné skutečnosti, farní kostely by se mohly ocitnout mimo území benefícia atp.

V průběhu této práce došlo v několika ojedinělých případech rovněž k tomu, že jedno beneficium není celistvým prvkem. Je to dáno zpravidla povahou zdrojových dat či protichůdnými informacemi v pramenech, ale jedná se o velmi vzácné případy, které bylo většinou možné pomocí drobných úprav eliminovat bez ohrožení obsažené informace, ale pokud by si to vyžadovalo příliš velký zásah, anebo by to bylo v rozporu s údaji v samotných schematismech, byly tyto prvky ponechány bez úprav.

Obrázek č. 2 – vytvořený polygon f. ú. Velká Úpa (tučně černý okraj) na pozadí šedě označených výchozích prvků vrstvy LS_Osada_D ze služby CZ_RETRO, vytvořeno autorem v programu ArcGIS PRO

3.2.3 Webová aplikace

Po dokončení GIS diecézních map bylo přistoupeno k dalšímu kroku, kterým je jejich zpřístupnění široké veřejnosti pomocí webové aplikace, bez které by byl výsledný systém přístupný jenom pro majitele kompatibilního softwaru.

V rámci programu ArcGIS Pro je obsažena funkce pro okamžité sdílení dat do cloudu platformy ArcGIS Online, která následně umožňuje několik způsobů sestavení konkrétních aplikací pomocí vybraných šablon, avšak pro účely této práce byl využit nástroj ArcGIS Experience Builder, který umožňuje pokročilejší možnosti úprav.

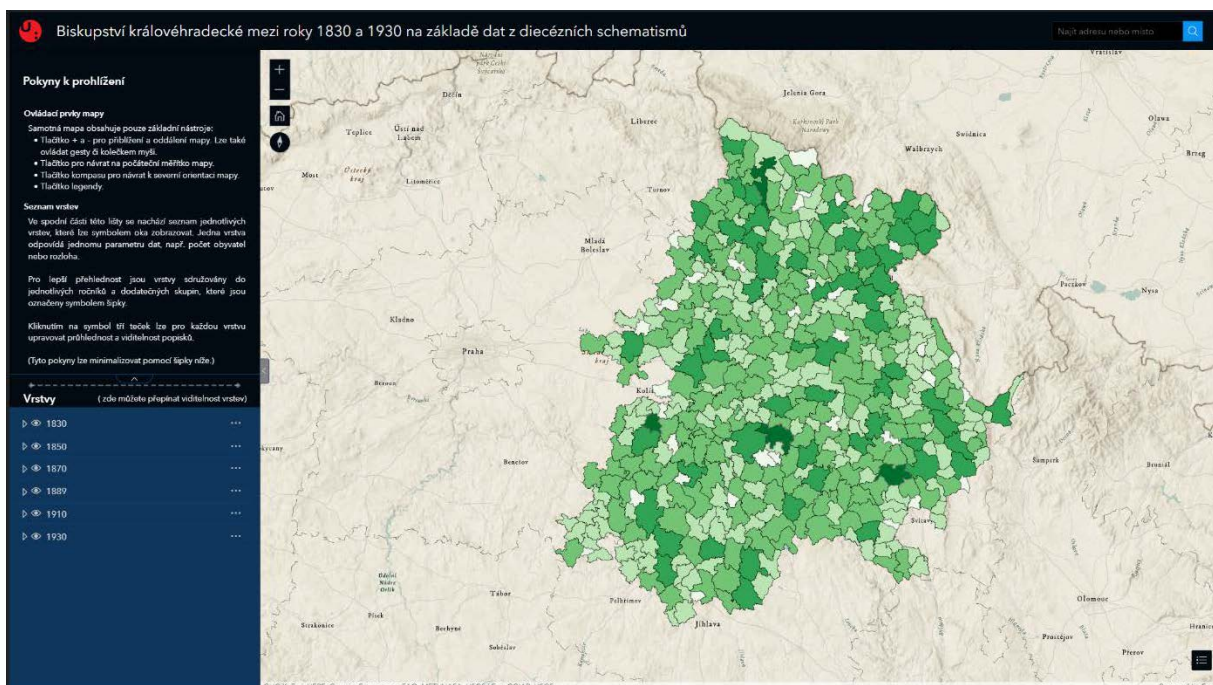
Vytvořená webová aplikace je dostupná na následujícím odkazu:

<https://experience.arcgis.com/experience/fccd83e3706c46fba15799110f04d15/>

Aplikace má velmi jednoduché rozvržení sestávající se ze záhlaví s názvem a vyhledávacím polem, samotnou mapou a postranní lištou, kterou je možné šipkou zakrýt a

obsahuje seznam vrstev a stručné informace k používání, které lze rovněž minimalizovat ve prospěch seznamu vrstev, které jsou členěné podle ročníků a dodatečně pro zpřehlednění podle vyznání a necírkevní správy. Každá z vrstev má vedle názvu symbol oka pro zobrazení a vypnutí vrstvy, přičemž při prvním zapnutí je zobrazena vrstva počtu obyvatel pro rok 1830. Po názvu každé z vrstev se nachází symbol tří teček, jejichž rozkliknutím se otevře dodatečná nabídka pro skrytí popisků a zvýšení nebo snížení průhlednosti dané vrstvy.

V rámci mapy se nacházejí čtyři jednoduché ovládací prvky, a to v levé části tlačítka pro přiblížení a oddálení, návrat na počáteční pohled a kompas. V pravé části mapy je potom tlačítka přepínající zobrazení panelu s vysvětlivkami, který lze přesunovat po obrazovce přidržením nadpisu, anebo měnit velikost přetažením pravého dolního rohu.

Obrázek č. 3 – finální podoba webová aplikace, vytvořeno autorem v aplikaci ArcGIS Experience Builder

<https://experience.arcgis.com/experience/fccd83e3706c46fcb15799110f04d15/>

Aplikace má zajisté prostor pro zlepšení a ideální možností by bylo zakoupit licenci produktu ArcGIS For Server, která umožňuje vytvoření a provoz zcela vlastního webového serveru, ve kterém by šlo v nejvyšší možné míře vytvořit prostředí pro maximální interaktivitu uživatele s obsahem pokročilým filtrováním dat, přiřazování vlastní symbologie, vytváření grafů a tabulek podle databázových dat atd.

Jednotlivé mapové vrstvy

Co přesně jednotlivé vrstvy znázorňují, je možné představit na ročníku 1930. Následují jednotlivé zobrazitelné vrstvy (mapy) ve stejném pořadí, v jakém se nacházejí ve webové aplikaci.

- Vikariáty – vyznačení hranic jednotlivých vikariátů bez výplně. Pouze prvky této vrstvy nemohou být rozkliknuty pro více informací, a to aby mohly sloužit k informativnímu překrytí jiných vrstev a nebránily v jejich plnohodnotném používání.
- Počet obyvatel – znázornění počtu obyvatel v jednotlivých beneficiích pomocí barevné škály. Údaj je absolutní počet sečtený z údajů přejetých ze schematismů. Přiblížením se zobrazí popisek s názvem benefícia a počtem obyvatel v závorce.
- Hustota zalidnění – znázornění hustoty zalidnění v jednotlivých beneficiích pomocí barevné škály. Údaj je vypočtený z celkového počtu obyvatel a získané rozlohy beneficií. Přiblížením se zobrazí popisek s názvem benefícia a počtem obyvatel na km² v závorce.
- Převládající jazyk – znázornění převládajícího jazyka při farním kostele v jednotlivých beneficiích pomocí barevné škály. Může být český, německý a smíšený, u kterého pořadí určuje první – převládající jazyk. Údaj je převzat ze schematismů. Přiblížením se zobrazí popisek s názvem benefícia.
- Patronátní právo – znázornění držitelů patronátního práva v jednotlivých beneficiích pomocí barevné škály, která však pro celkový počet variant (nad 100) není příliš čitelná a jednotlivé barvy nemají hlubší význam, ani nejsou konzistentní napříč ročníky a slouží tak pouze ke vzájemnému odlišení. Údaj je převzat ze schematismů. Přiblížením se zobrazí popisek s názvem benefícia a patronem v závorce.
- Největší patroni – znázornění držitelů patronátního práva, kteří disponovali patronátem ve více jak 10 případech, v dotčených beneficiích pomocí barevné škály, která je konzistentní napříč ročníky. Jednotlivé barvy nemají hlubší význam a slouží pouze ke vzájemnému odlišení. Údaj je převzat ze

schematismů. Přiblížením se zobrazí popisek s názvem benefícia a patronem v závorce.

- Rozloha – znázornění rozlohy jednotlivých beneficií pomocí barevné škály. Hodnoty byly získány v rámci vytvoření GIS a nejsou tak převzaty ze schematismů. Přiblížením se zobrazí popisek s názvem benefícia a rozlohou v km² závorce.
- Vzdálenost k vikariátnímu úřadu – znázornění vzdálenosti jednotlivých beneficií od vikariátního úřadu pomocí barevné škály, která obsahuje rozdílné barevné schéma v závislosti na tom, zdali je uvedena vzdálenost v kilometrech anebo v době cesty. Údaj je převzat ze schematismů. Přiblížením se zobrazí popisek s názvem benefícia a s konkrétní hodnotou lokální/km/h v závorce.
- Vyznání – znázornění nekatolické části populace v rámci jednotlivých beneficií podle barevné škály. Nachází se zde celkové znázornění podílu veškeré nekatolické části populace v beneficiích a absolutní počty dle jednotlivých vyznání. Údaje jsou převzaty ze schematismů a z nich je vypočten celkový podíl. Přiblížením se zobrazí popisek s názvem benefícia a procentuálním podílem nebo absolutním počtem v závorce.
- Necírkevní správa – znázornění příslušnosti jednotlivých beneficií ke krajům, politickým a soudním okresům a panstvím, poštovnímu, telegrafnímu a telefonnímu spojení. Barevné značení nemá hlubší význam a slouží pouze ke vzájemnému odlišení. Přiblížením se zobrazí popisek s názvem benefícia a příslušným prvkem v závorce.

Analýza a zhodnocení dat

Jak již bylo mnohokrát připomínáno, poskytují GIS unikátní možnost analýzy jinak obtížně uchopitelných databázových dat ve vzájemně provázaném holistickém pojetí. Následující podkapitoly jsou členěny prakticky totožně s členěním vytvořené databáze i s členěním vrstev, jak se nacházejí ve webové aplikaci. Pouze členění v aplikaci je specifické seskupováním tematicky příbuzných vrstev do složek z důvodu uživatelské přívětivosti. Pořadí nemá hlubší význam a zpravidla respektuje původní zápis ve schematismech.

Vikariáty a benefícia

Územní uspořádání církevní správy bylo výsledkem živého vývoje tehdejší krajiny, společnosti a celkového stavu věcí. Přestože byly obvody jednotlivých beneficií ustanoveny s nejlepším úmyslem, docházelo k jejich změnám i k zakládání zcela nových beneficií, což s sebou neslo řadu podmínek a předpokladů.

Jak uvádí Klement Borový, bylo nutné aby „*založení nového či změna stávajícího benefícia, at' už farnosti nebo biskupství, byly z důležitých a spravedlivých příčin z nutné potřeby, zjevného prospěchu anebo zvelebení bohoslužby, přiměřené zamýšlené povaze benefícia, s dostatečným finančním a hmotným zajištěním a za plného souhlasu nadřazené církevní i státní autority.*“⁸⁶ Tolik hovoří teorie, ale v reálu se díky schematismům setkáváme s mnohem pestřejším a proměnlivějším prostředím, než by se mohlo na první pohled zdát.

Ročník 1830

Ve schematismu pro rok 1830 je celá diecéze členěna na následujících 24 vikariátů s uvedeným počtem beneficií 443:

- Havlíčkův Brod (21), Hradec Králové (7), Chrast (12), Chrudim (14), Jaroměř (22), Jičín (27), Kutná Hora (23), Lanškroun (22), Lipnice n. S. (20), Náchod (20), Nekoř (27), Nový Bydžov (12), Pardubice (16), Petrovice (22), Poděbrady (10), Polička (17), Rychnov nad Kněžnou (21), Skuteč (14), Soutice (21), Trutnov (18), Třebechovice (16), Vrchlabí (28), Vysoké Mýto (17) a Žleby (16).

Průměrně spravuje jeden vikariát 19 beneficií. Nejméně (7) se jich nachází ve vikariátu Hradec Králové a nejvíce (28) jich náleží do vikariátu Vrchlabí.

⁸⁶ Klement BOROVÝ, *Úřední sloh církevní*, Praha 1879, s. 471-473.

Ročník 1850

Ve schematismu pro rok 1850 je již diecéze členěna na 31 vikariátů, které se již v ostatních ročnících nemění, s uvedeným počtem beneficií 450:

- Broumov (12), Čáslav (15), Dolní Kralovice (15), Havlíčkův Brod (13), Hořice (15), Hostinné (9), Hradec Králové (10), Chrast (13), Chrudim (13), Jaroměř (19), Jičín (15), Kopidlno (16), Kostelec nad Orlicí (15), Králíky (17), Kutná Hora (20), Lanškroun (19), Ledec nad Sázavou (11), Lipnice nad Sázavou (16), Litomyšl (18), Náchod (15), Nový Bydžov (15), Opočno (16), Pardubice (18), Poděbrady (11), Polička (12), Polná (12), Rychnov nad Kněžnou (18), Skuteč (10), Trutnov (11), Vrchlabí (17) a Vysoké Mýto (14).

Průměrně spravuje jeden vikariát 15 beneficií. Nejméně (9) se jich nachází ve vikariátu Hostinné a nejvíce (20) jich náleží do vikariátu Kutná Hora.

Ročník 1870

Ve schematismu pro rok 1870 je diecéze opět členěna na 31 vikariátů, stejných jako předešlý ročník, s uvedeným počtem beneficií 463:

- Broumov (12), Čáslav (16), Dolní Kralovice (15), Havlíčkův Brod (13), Hořice (14), Hostinné (10), Hradec Králové (11), Chrast (13), Chrudim (14), Jaroměř (21), Jičín (16), Kopidlno (16), Kostelec nad Orlicí (16), Králíky (17), Kutná Hora (20), Lanškroun (20), Ledec nad Sázavou (12), Lipnice nad Sázavou (15), Litomyšl (19), Náchod (14), Nový Bydžov (15), Opočno (16), Pardubice (18), Poděbrady (11), Polička (11), Polná (13), Rychnov nad Kněžnou (19), Skuteč (10), Trutnov (11), Vrchlabí (21) a Vysoké Mýto (14).

Průměrně spravuje jeden vikariát rovněž 15 beneficií. Nejméně (10) se jich stále nachází ve vikariátu Hostinné a nejvíce (21) jich náleží do vikariátu Lanškroun.

Ročník 1889

Ve schematismu pro rok 1889 je diecéze stále členěna na 31 vikariátů, stejných jako předešlý ročník, s uvedeným počtem beneficií 463:

- Broumov (12), Čáslav (16), Dolní Kralovice (13), Havlíčkův Brod (13), Hořice (14), Hostinné (12), Hradec Králové (11), Chrast (13), Chrudim (14), Jaroměř

(19), Jičín (15), Kopidlno (16), Kostelec nad Orlicí (15), Králíky (17), Kutná Hora (18), Lanškroun (22), Ledec nad Sázavou (13), Lipnice nad Sázavou (16) Litomyšl (19), Náchod (14), Nový Bydžov (16), Opočno (17), Pardubice (18), Poděbrady (11), Polička (12), Polná (13), Rychnov nad Kněžnou (17), Skuteč (10), Trutnov (12), Vrchlabí (21) a Vysoké Mýto (14).

Průměrně spravuje jeden vikariát 14 beneficií. Nejméně (10) se jich nachází ve vikariátu Skuteč a nejvíce (22) jich náleží do vikariátu Lanškroun.

Ročník 1910

Ve schematismu pro rok 1910 je diecéze stále členěna na 31 vikariátů, stejných jako předešlý ročník, s uvedeným počtem beneficií 472:

- Broumov (12), Čáslav (15), Dolní Kralovice (13), Havlíčkův Brod (13), Hořice (15), Hostinné (13), Hradec Králové (11), Chrast (13), Chrudim (14), Jaroměř (20), Jičín (16), Kopidlno (15), Kostelec nad Orlicí (15), Králíky (17), Kutná Hora (20), Lanškroun (23), Ledec nad Sázavou (13), Lipnice nad Sázavou (16) Litomyšl (19), Náchod (14), Nový Bydžov (16), Opočno (17), Pardubice (18), Poděbrady (11), Polička (13), Polná (14), Rychnov nad Kněžnou (17), Skuteč (11), Trutnov (12), Vrchlabí (21) a Vysoké Mýto (14).

Průměrně spravuje jeden vikariát 15 beneficií. Nejméně (11) se jich nachází ve vikariátech Hradec Králové, Poděbrady a Skuteč, nejvíce (23) jich náleží k Lanškrounu.

Ročník 1930

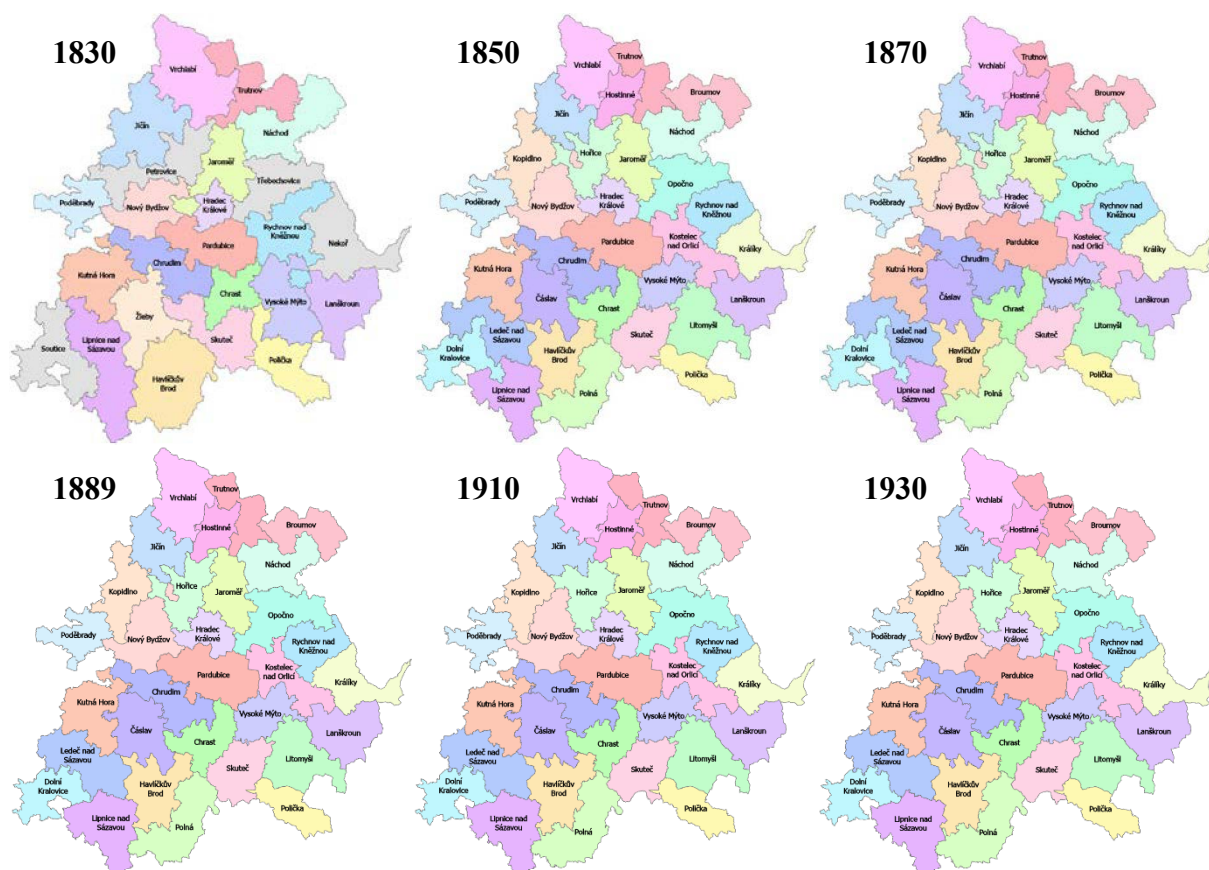
Ve schematismu pro rok 1930 je diecéze stále členěna na 31 vikariátů, stejných jako předešlé ročníky, s uvedeným počtem beneficií 471:

- Broumov (12), Čáslav (15), Dolní Kralovice (13), Havlíčkův Brod (13), Hořice (15), Hostinné (13), Hradec Králové (11), Chrast (13), Chrudim (14), Jaroměř (20), Jičín (16), Kopidlno (15), Kostelec nad Orlicí (15), Králíky (17), Kutná Hora (19), Lanškroun (23), Ledec nad Sázavou (13), Lipnice nad Sázavou (16) Litomyšl (19), Náchod (14), Nový Bydžov (16), Opočno (17), Pardubice (18), Poděbrady (11), Polička (13), Polná (14), Rychnov nad Kněžnou (17), Skuteč (11), Trutnov (12), Vrchlabí (21) a Vysoké Mýto (14).

Průměrně spravuje jeden vikariát 15 beneficií. Nejméně (11) se jich nachází opět ve vikariátech Hradec Králové, Poděbrady a Skuteč, nejvíce (23) jich i nadále náleží k Lanškrounu.

Obecné závěry

Obecným trendem bylo navyšování počtu beneficií a v první polovině 19. století hromadné postupné povyšování lokálií na farnosti. Expozitury se ve sledovaném období objevovaly pouze ojediněle. U vikariátů je možné sledovat značně menší rozmanitost, neboť v prvním zpracovaném ročníku, tj. 1830, se na území diecéze nachází 24 vikariátů, ale již s dalším ročníkem stoupá tento počet na 31, ale následně se už jejich složení, s výjimkou rozlohy a obsažených beneficií, již nemění, přesto však jejich zpracování přineslo několik hodnotných poznatků. Dalo by se například očekávat, že, pokud to vysloveně nevyžadují lokální specifika jako jsou třeba hraniční pohoří nebo hranice diecéze, budou území jednotlivých vikariátů přibližně kruhového tvaru, avšak opak je pravdou. Jakkoliv ožehavé je přijímat vyznačené teoretické hranice s absolutní důvěrou, je na první pohled zřejmá neuvěřitelná rozmanitost tvarů a v několika případech dokonce nespojitá území vikariátů.⁸⁷

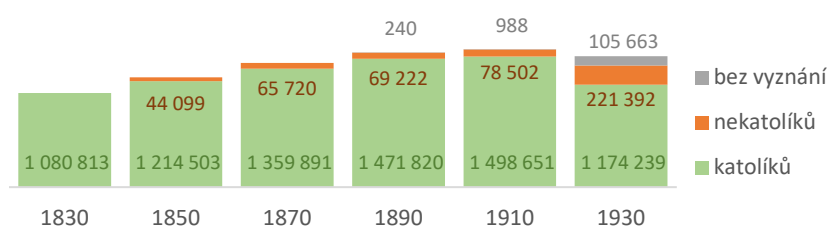
Obrázek č. 4 – územní vyobrazení jednotlivých vikariátů v rámci diecéze ve zkoumaných ročnících, barevné označení je pouze účelové, vytvořeno autorem v programu ArcGIS Pro

⁸⁷ Takové případy byly podrobeny důkladné kontrole, ale na úrovni dat zdrojové vrstvy v tomto případě nedošlo k dodatečným úpravám, k jakým docházelo na úrovni beneficií, kde se však jednalo o desítky metrů a nikoliv km.

Počet obyvatel, hustota zalidnění a rozloha⁸⁸

Přestože ve sledovaném období již nedocházelo k výraznějším územním změnám v diecézi, tak počet obyvatel zvolna narůstal a pouze mezi posledními dvěma zkoumanými ročníky lze sledovat celkový pokles, který je zároveň spojen se značným nárůstem nekatolické části obyvatelstva, jak lze sledovat v následujícím grafu.

Konkrétní příčiny proměn tohoto ukazatele není možné zjistit v rámci schematismů, neboť se zde nevyskytují např. údaje o přirozeném přírůstku a úbytku obyvatelstva, či migraci, a proto nelze tato čísla hlouběji zkoumat sama o sobě bez zapojení dalších pramenů.

Graf č. 1 – počet obyvatel v diecézi ve zkoumaných ročnících schematismů

Velice rozdílnou situaci lze nalézt, pokud sledované hodnoty rozdělíme na počty podle jednotlivých uvedených vyznání, kterých je v každém dalším zkoumaném ročníku uvedeno více a více, až se nakonec v ročníku 1930 nachází údaje o téměř třiceti nekatolických vyznáních.⁸⁹ Je však velmi obtížné takto rozmanitá a členitá data hromadně vizualizovat pomocí GIS takovým způsobem, který by byl pro případného badatele přínosný a především přehledný, a nabízí spíše konkrétní znázornění vybraných jevů anebo se hodí pro obecný podíl nekatolického obyvatelstva. Oba případy jsou zpracovány samostatně v následujících oddílech.

Pro zjednodušení jsou v tomto oddíle seskupeny statistiky o celkovém počtu obyvatel, hustotě zalidnění a rozloze beneficí, jelikož spolu nutně souvisí a není nutné je zdlouhavě vypisovat zvlášť. Zámecké a další kaple s nadřazeným beneficiem nejsou do statistik započteny kvůli nulové populaci a rozloze, a stejně tak beneficia s chybějícími údaji.

Je důležité připomenout, že znázorněné počty ve webové aplikaci se vztahují pokaždé na celé beneficium, přestože jsou od roku 1872 zapisovány počty i pro jednotlivé přiřazené obce.

⁸⁸ Počet obyvatel je převzatý ze schematismů, zatímco orientační rozloha byla získána v GIS a hustota následně vypočtena. Nebylo možné určit hranice beneficí s absolutní jistotou, a proto je vhodné uvažovat pro tyto ukazatele v potaz možnou odchylku.

⁸⁹ Komplettní seznam k nalezení v kapitole 3.1.1 Poznámky k přepisu – Vyznání.

Ročník 1830

- Průměrný počet obyvatel na beneficium je 2473.
- Medián 2057, maximum 11 564 (Litomyšl), minimum 514 (Vlkaneč).
- Průměrná hustota zalidnění je 90 obyvatel na km² (pro celou diecézi 87).
- Medián 81, maximum 629 (Josefov) a minimum 18 (Špindlerův Mlýn).
- Průměrná rozloha je 28,5 km².
- Medián 27, maximum 91,5 (Heřmanův Městec) a minimum 2,4 (Josefov).

Ročník 1850

- Průměrný počet obyvatel na beneficium je 2848.
- Medián 2345, maximum 12 136 (Litomyšl), minimum 125 (Pravonín).
- Průměrná hustota zalidnění je 90 obyvatel na km² (pro celou diecézi 101).
- Medián 94, maximum 954 (Josefov) a minimum 7,2 (Pravonín).
- Průměrná rozloha je 28 km².
- Medián 26, maximum 91,5 (Heřmanův Městec) a minimum 2,4 (Josefov).

Ročník 1870

- Průměrný počet obyvatel na beneficium je 3141.
- Medián 2514, maximum 15 239 (Kutná Hora), minimum 605 (Vlkaneč).
- Průměrná hustota zalidnění je 120 obyvatel na km² (pro celou diecézi 115).
- Medián 104, maximum 1047 (Josefov) a minimum 24 (Špindlerův Mlýn).
- Průměrná rozloha je 27 km².
- Medián 26, maximum 79 (Ledeč nad Sázavou) a minimum 2,4 (Josefov).

Ročník 1889

- Průměrný počet obyvatel na beneficium je 3336.
- Medián 2617, maximum 16 346 (Trutnov), minimum 554 (Červený Potok).
- Průměrná hustota zalidnění je 131 obyvatel na km² (pro celou diecézi 124).
- Medián 113, maximum 1459 (Josefov) a minimum 19,6 (Špindlerův Mlýn).

- Průměrná rozloha je 27 km².
- Medián 24, maximum 79 (Ledeč nad Sázavou) a minimum 2,4 (Josefov).

Ročník 1910

- Průměrný počet obyvatel na beneficium je 3344.
- Medián 2388, maximum 24 850 (Pardubice), minimum 361 (Červený Potok).
- Průměrná hustota zalidnění je 129 obyvatel na km² (pro celou diecézi 127).
- Medián 102, maximum 799 (Hradec Králové) a minimum 18 (Červený Potok).
- Průměrná rozloha je 26 km².
- Medián 24, maximum 77,5 (Ledeč nad Sázavou) a minimum 2,4 (Kaňk).

Ročník 1930

- Průměrný počet obyvatel na beneficium je 3187.
- Medián 2192, maximum 34 935 (Pardubice), minimum 167 (Vlčice).
- Průměrná hustota zalidnění je 122 obyvatel na km² (pro celou diecézi 121).
- Medián 94, maximum 968 (Hradec Králové) a minimum 7 (Vlčice).
- Průměrná rozloha je 26 km².
- Medián 24, maximum 77,5 (Ledeč nad Sázavou) a minimum 2,4 (Kaňk).

Obecné závěry

Z dat lze vysledovat postupný trend, při kterém vzrůstal celkový počet obyvatel a společně s tím také průměrná hustota zalidnění po celé diecézi, pouze s jedinou výjimkou posledního sledovaného ročníku 1930, který se ale i tak rovněž vyznačuje postupující urbanizací⁹⁰ navzdory celkovému úbytku obyvatelstva.

V reakci na populační růst docházelo k zakládání nových beneficií a úprav obvodů těch stávajících, což je dobře patrné na jejich klesající průměrné velikosti, avšak je opět nutné vzít

⁹⁰ F. ú. Pardubice měl v tomto roce dokonce 200krát více obyvatel než nejmenší f. ú. Vlčice. Konkrétně však tento jev není na úrovni beneficií sledovatelný, a to mj. z důvodu předměstí majících tradičně vlastní beneficium atp. Názorným příkladem může být situace města Hradce Králové, jehož f. ú. přetrvával po dlouhou dobu v rámci původní pevnosti, zatímco předměstí byla rozdělena mezi okolní beneficia.

v úvahu místní specifika, jelikož po celou zkoumanou dobu se některá největší beneficia téměř nezměnila a rozdíl mezi nejmenším a největším beneficiem je téměř 40násobný.

Výraznou odchylkou ve všech sledovaných ohledech je specifické beneficium pevnosti Josefov se svojí početnou vojenskou posádkou.

Podíl nekatolíků v obyvatelstvu

Jak již bylo popsáno v předchozích kapitolách, zaznamenávají schematismy postupem let čím dál více jednotlivých vyznání, a zatímco katolická složka obyvatelstva si po celé sledované období uchovává dominantní podíl, tak se ve schematisech vyskytují počty k více a více různým nekatolickým vyznáním. V tomto oddíle se zaměříme pouze na celkový podíl nekatolických obyvatel na populaci. Pro zjednodušení jsou zde započteny i osoby bez vyznání a vynechána beneficia s nulovým nekatolickým obyvatelstvem, není-li uvedeno jinak.

Ročník 1830

Tento schematismus zachycuje pouze celkový počet obyvatelstva.

Ročník 1850

- Diecéze:
 - 3,5 % nekatolického obyvatelstva, celkem 44 099.
 - 171 beneficií čistě katolických (38,7 %).
- Beneficia s nekatolickým obyvatelstvem:
 - Průměr 6 %, medián 1,4 %, maximum 52,5 % (Borová).

Ročník 1870

- Diecéze:
 - 4,6 % nekatolického obyvatelstva, celkem 65 720.
 - 64 beneficií čistě katolických (14 %).
- Beneficia s nekatolickým obyvatelstvem:
 - Průměr 5,3 %, medián 1,6 %, maximum 70,8 % (Telecí).

Ročník 1889

- Diecéze:
 - 4,7 % nekatolického obyvatelstva, celkem 69 462.
 - 77 beneficií čistě katolických (16,6 %).

- Beneficia s nekatolickým obyvatelstvem:
 - Průměr 5,2 %, medián 1,6 %, maximum 66,8 % (Telecí).

Ročník 1910

- Diecéze:
 - 5 % nekatolického obyvatelstva, celkem 79 490.
 - 75 beneficií čistě katolických (15,8 %).
- Beneficia s nekatolickým obyvatelstvem:
 - Průměr 5,1 %, medián 0,9 %, maximum 87,9 % (Libice nad Cidlinou).

Ročník 1930

- Diecéze:
 - 21,8 % nekatolického obyvatelstva, celkem 327 055.
 - 21 beneficií čistě katolických (4,5 %).
- Beneficia s nekatolickým obyvatelstvem:
 - Průměr 17,6 %, medián 12,4 %, maximum 74,4 % (Machov).

Obecné závěry

Podíl nekatolického obyvatelstva v rámci diecéze po sledované období pozvolna narůstal, s výjimkou ročníku 1930, kdy se oproti předcházejícímu ročníku 1910 jejich podíl dokonce zečtyřnásobil. Druhým rozdílem v pořadí je ten mezi lety 1850 a 1870, kdy, snad ve spojitosti s ústavním vývojem, přibylo přes 20 tisíc nekatolíků, což však odpovídalo pouze jednomu procentu. Pozoruhodný je rovněž počet beneficií, ve kterých nebyl evidován žádný přebývajících nekatolík, neboť tento počet v předchozím zmíněném období jde ruku v ruce s nárůstem počtu i jejich rozšíření, přičemž klesá významně počet 100% římskokatolických beneficií.⁹¹ Beneficia s nejvyššími hodnotami většinou zůstávají na předních místech tabulky po celé zkoumané období a často jde o regionální trend, zatímco ojedinělá místa s vyšším podílem jsou vzácná, avšak s výjimkou větších měst.

Počty obyvatel dle jednotlivých nekatolických vyznání

Když odhlédneme od katolické většiny, poskytují církevní schematismy velmi cenné informace také o ostatních vyskytujících se vyznáních, jejichž počty jsou rovněž s čím dál větší přesností evidovány. Mnohé lze také vyčíst už jenom ze samotného faktu, že se konkrétní údaj

⁹¹ Z dat je ovšem patrné, že se často jednalo o jednotlivé případy nebo snad menší rodiny či domácnosti. O tomto rovněž svědčí zřetelně menší nárůst statistického mediánu.

vůbec vyskytuje, neboť řada ze zaznamenaných vyznání se vyskytuje pouze ojediněle a je velmi přínosné, že můžeme vyznání (a následně i konkrétní osoby) sledovat na úrovni farních úřadů. Mezi nekatolíky převládalo helvétské vyznání následované augsburským. Výjimkou je ročník 1930, kde se na druhém místě nachází československé vyznání a na třetím českobratrské.

Nejstarší zkoumaný schematismus zachycuje pouze celkový počet obyvatelstva, ten je v následujícím ročníku dělen na katolíky a nekatolíky, a teprve ročník 1870 přidává separátní údaj o počtu osob židovského vyznání. Následně se však již tyto údaje nesrovnatelně rozrůstají, o čemž vypovídá následující tabulka.

Vyznání	1889				1910				1930			
	Celkem	Podíl	Průměr	Medián	Celkem	Podíl	Průměr	Medián	Celkem	Podíl	Průměr	Medián
adventist.									53	0 %	0,1	3
anglikán.	23	0 %	0,05	5	11	0 %	0,02	2	7	0 %	0,01	3,5
arménského ap.					56	0 %	0,1	28	1	0 %	0	1
augsburského	9664	0,6 %	21	9	11115	0,7 %	24	10	3441	0,2 %	7	10
baptistického									493	0 %	1	7,5
bez vyznání	240	0 %	1	2	988	0,1 %	2	4	105663	7 %	224	51
českobratr.									60623	4 %	129	54
českoslov.									146157	9,7 %	310	140
estonského									1	0 %	0	1
helvétského	43683	2,8 %	94	27,5	55108	3,5 %	117	30	1826	0,1 %	4	16
Jednoty bratr.	161	0 %	0,3	18	325	0 %	1	26	178	0 %	0,4	15
jiných vyznání									309	0 %	0,7	8
metodist.									27	0 %	0,1	1
muslimského									1	0 %	0	1
ruského pr.	2	0 %	0,004	1	32	0 %	0,1	2,5	247	0 %	0,5	2
řeckého pr.					65	0 %	0,1	9	66	0 %	0,1	1
schizmat.	2	0 %	0,004	2								
starokat.					25	0 %	0,1	5	146	0 %	0,3	4
staroněm. b.									2	0 %	0	2
svob. cír. ref.					42	0 %	0,1	4,5	54	0 %	0,1	12
židovského	15687	1 %	34	17	11723	0,7 %	25	12,5	7760	0,5 %	16	8

Tabulka č. 3 - zjednodušený statistický přehled jednotlivých vyznání ve druhé polovině zkoumaného období, uveden je vždy celkový počet a podíl v rámci populace celé diecéze, a následně aritmetický průměr všech beneficií a medián nenulových beneficií, přičemž poslední dva ukazatele byly zvoleny pro orientační porovnání nejen celkového počtu a zastoupení, ale díky mediánu i velikosti průměrné populace v jednom beneficiu rovněž zda měli konkrétní vyznavači, zejména u méně častých vyznání, tendenci se shlukovat v uzavřených komunitách, anebo jestli se jednalo o osamocené rodiny či přímo jednotlivce

Ze zachycených dat je možné vyvodit závěr, že zatímco mezi lety 1889 a 1910 mezi nekatolickými vyznání dominovala trojice helvétského, augsburského a židovského vyznání, dochází v posledním zkoumaném roce k drastickému úbytku ve prospěch nově uváděných

vyznání (V případě helvétského vyznání úbytek o 97 %!). Nabízí se tedy otázka, nakolik je možné tento jev vysvětlit jednoduchým přechodem na novou víru, a nakolik se helvétské vyznání stalo útočištěm a obecnou kategorií sdružující jiná, např. tolerančním patentem nepovolená, vyznání, přičemž samotný přechod v jednotlivých beneficiích lze velmi dobře sledovat v rámci vytvořené webové aplikace.

Poněkud samostatně lze vyzdvihnout skupinu lidí bez vyznání, která mezi posledními dvěma ročníky narostla stonásobně. Rovněž je z vytvořených map patrné, že výskyt lidí v převážně římskokatolické populaci, kteří tzv. odpadli k bezvěrectví, není oproti zažitým představám ani zdaleka výsadou pokrokových měst. Například v ročníku 1889 se téměř ve všech případech jedná o jednoho či dva jedince ve venkovských beneficiích či městečkách, ale v případě největších sídel, jako např. Hradec Králové, Chrudim, Jičín, Kutná hora, Litomyšl, Pardubice a Trutnov, se pouze v Hradci Králové uvádí jeden a v Trutnově dva případy.⁹² Teprve v ročníku 1910 se častěji objevují v rámci větších měst (Pardubice 56, Náchod 50, Trutnov 7), ale teprve v posledním sledovaném ročníku se definitivně ohniskem stávají největší města, což je však spíše důsledkem obecně rovnoměrnějšího zastoupení v populaci, skokovou industrializací a také sekularizací měst.

Za zmínku rovněž stojí židovské vyznání, u kterého lze s překvapením z dat vysledovat vytrvalý úbytek, a to přinejmenším již od roku 1870, který se nenachází v tabulce výše. V tomto konkrétním a velmi specifickém případě lze patrně za hlavní příčinu označit migraci do rozvíjející se Prahy, kde se mezi lety 1869 a 1900 židovská populace téměř zdvojnásobila.⁹³ Ostatně díky vytvořené webové aplikaci je možné vidět, že docházelo k četné migraci i v rámci samotné diecéze, a to konkrétně z venkovských beneficií do větších a rychleji se rozvíjejících center, a to často bez ohledu na původně velmi málo početnou tamní starousedlou komunitu.

Např. v ročníku 1870 je největší židovská populace v Novém Bydžově (836), Golčově Jeníkově (709) a Heřmanově Městci (676).⁹⁴ O dvacet let později tyto počty klesly o třetinu, čímž se dostal na první místo Náchod s téměř nepozměněným počtem 613 osob, ale na pátém místě se nově objevují Pardubice s počtem 466 oproti předchozím 175. Po dalších dvaceti letech již Pardubice dominují s 556, a jsou jednou z mála výjimek, které pokračují se svým růstem

⁹² Udávaná čísla jsou pro celá beneficia, nikoliv samotná města.

⁹³ H. J. KIEVAL, *Jews, Czechs and Germans in Bohemia Before 1914*, in: WISTRICH, R. S. (ed.) *Austrians and Jews in The Twentieth Century*, Londýn 1992, s. 20.

⁹⁴ Pozoruhodné je, že ve všech třech těchto beneficiích přesahuje podíl židovského vyznání dokonce 10 %.

navzdory celkovému poklesu i v ročníku 1930, kde je při beneficiu uveden údaj 700 osob židovského vyznání.

Většina uváděných vyznání se však pohybuje v rámci jednotlivců či nižších desítek, což pochopitelně přináší značné obtíže, neboť takové osoby není snadné postihnout dalším typem pramenů. Na prvním místě se zcela určitě nabízí zaměřit se na kroniky, lokální demografické prameny, případně na knihy matriční evidence anebo další materiály z farních archivů, a přestože je tato cesta velmi časově náročná, nabízí především v první řadě spojení s konkrétní osobou, což s sebou často přináší pochopení širšího kontextu. Jedním případem za mnohé může být výskyt anglikánství v ročníku 1889, kdy bylo v celé diecézi evidováno 23 anglikánů v celkem čtyři beneficiích, z toho 13 v Úpici, 5 ve Slatiňanech, 4 v Mladých Bucích a 1 v Havlíčkově Brodě. Vymykala se tato benefícia běžným poměrům? Již velmi jednoduchým a rychlým průzkumem je možné zjistit, že Úpice byla v druhé polovině 19. století místem rychlé a velmi úspěšné industrializace se zaměřením na textilní průmysl, a tudíž se okamžitě nabízí možnost zahraničních specialistů, a nejinak je tomu i v případě nepříliš vzdálených Mladých Buků. V Havlíčkově Brodě by bylo nutné provést mnohem hlubší bádání, jehož výsledky by nevyvážily vynaloženou námahu, ale zato v rámci Slatiňan nabízí rychlou pomoc matriční kniha oddaných, kde je např. dne 17. listopadu 1900 zapsán sňatek „*Tomáše Buckingham, jockeye, s Idou Earlovou, dcerou knížecího podkoního*“ ze zdejšího zámku.⁹⁵

Převládající jazyk

Tento údaj by v ideálním případě měl informovat o skutečném poměru jazykového a přeneseně i národnostního složení obyvatel benefícia, avšak nezpochybnitelný je jenom co se týče jazyka kázání v samotném farním kostele. Může tedy být ovlivněn osobou konkrétního faráře, a to zejména v případě uváděných kombinací jazyků. Na základě těchto údajů nelze ani zjistit přítomnost či početnost menšin v beneficiích s uvedeným jediným jazykem. Proto je velmi ošemetné tento údaj vztahovat k počtu obyvatel, a to nemluvě o národnosti, kde jsou však dostupné údaje v jiných pramenech.

Ročník 1830

V tomto ročníku je celkem 87 německých, 55 kombinovaných a 301 českých beneficií, přičemž varianty německého a kombinovaného jazyka se objevují zejména ve spojitých pásech

⁹⁵ SOA Hradec Králové, *Sbírka matrik východočeského kraje 1587-1949*, Matrika oddaných 1899-1931, Slatiňany, sign.: 7906, s. 11.

v okrajových částech diecéze s výjimkou šestice sousedících beneficií Býšť, Dašice, Holice, Moravany, Pardubice a Sezemice.

Ročník 1850

Tento ročník s sebou přináší upřesnění smíšených případů podle převažujícího jazyka, ale jenom ojedinele k této změně dochází u beneficií s jediným původně dominantním jazykem. Obecně dochází k nárůstu beneficií s dominantní češtinou (317), smíšených ubývá (25 s převažující češtinou, 21 s němčinou) a německá benefícia (85) tvoří většinu severního a východního okraje diecéze. Okolí Pardubic je i nadále smíšené, avšak s převládající češtinou. Pozoruhodný je příklad Špindlerova Mlýna a Kunštátu, které se oproti předchozímu ročníku staly beneficiem s převládající češtinou, ale při dalším zkoumaném ročníku je opět čistě německý.

Ročník 1870

V tomto ročníku čeština dominuje v 331, převažuje v 21, zatímco němčina převládá v 92 a převažuje ve 20 beneficiích. V Pardubicích již převládá čeština, ale smíšený jazyk ještě setrvává ve vedlejších Sezemicích a Dašicích.

Ročník 1889

Český jazyk převládá v 336, převažuje v 19, zatímco němčina dominuje v 94 a převažuje ve 14 beneficiích. V jádru diecéze je smíšený jazyk již jen v Dašicích a na jižní hranici diecéze (nedaleko Jihlavy) mizí poslední benefícia s převládající němčinou a mění se na smíšená, stále však ještě některá s převládající češtinou.

Ročník 1910

Českých beneficií je v tomto ročníku 344, českoněmeckých 17, německočeských 21 a německých 90. Nečeská benefícia se vyskytují již pouze při hranicích diecéze.

Ročník 1930

Českých beneficií je v tomto ročníku 344, českoněmeckých 19, německočeských 38 a německých 70. Oproti předchozímu ročníku dochází u řady německých beneficií ke změně na smíšený jazyk, ale v případě menšího benefícia Horní Dobrouč dochází dokonce k opačné

změně. Zrovna tak pouze v jediném případě dochází ke změně na převládající český jazyk, a to v případě pevnostního Josefova.⁹⁶

Patronátní právo

Tento fenomén se prolíná napříč církevní, státní a patrimoniální správou a má velmi dlouho historii a složitý vývoj, který již byl mnohokrát popsán v jiných pracích, přesto se však schematismy objevují mezi uvedenými prameny jen zřídka. Každopádně se jednalo o tradičně ožehavé téma, kde byla častá a nezřídka potřebná regulace státu.⁹⁷ Zatímco přednost v průvodech, čestná místa v kostelích, veřejné modlitby a orodování za zdraví či spásu duše jen málokdy zavdaly příčinu k nespokojenosti, tak mnohem častěji docházelo k neshodám a problémům v případě tzv. dozoru nad správou církevního jmění⁹⁸ a údržbou kostelů, obsazování funkcí, správy nadací a obročního jmění atp. Patronátní právo se pojí s konkrétním patronátním úřadem, složitou administrativou a nemalým počtem kartonů ve fondech velkostatků.

Až na výjimky je u beneficíí uváděn pouze jediný patron, kterým je držitel patronátního práva pro danou farnost, přestože zde mohli být další patroni pro školy, filiální kostely, špitály aj. Např. okolo roku 1839 se na panství Poděbrady uvádí jako hlavní patron držitel panství svobodný pán Jiří Sina, ale zároveň zde patronátní právo drží v několika případech Náboženský fond a česká komora,⁹⁹ což ze schematismů samotných není možné vyčíst. Občas bývají uvedeni ve schematismech dva patroni, ale opět zde dochází k tomu, že jenom vzácně je konkrétně uvedeno, čeho a v jakém rozsahu se patronátní právo dotýká. Mezi patrony se vyskytují konkrétní osoby, městské rady, úřady, ministerstva, fundace i továrna na výbušniny.¹⁰⁰

⁹⁶ Z důvodů spojení beneficíí Křesetice a Bykán se celkový počet ryze českých přírůstkem Josefova nemění.

⁹⁷ Prolínání se světskými zákony však přinášelo i problémy či přímé rozpory ve výkladu např. práva na pohřbívání patrona v kostelní kryptě.

⁹⁸ Jak známo, může být takový dozor velmi volně interpretován, ale církevní právo hovoří jasně s jedinou výjimkou. Často opomínaným faktem je totiž povinnost výživy patrona upadnuvšího v chudobu, avšak jedině v případě přebytku příjmů farního jmění a zároveň potvrzení o chudobě, které muselo být církevními úřady řádně potvrzeno.

⁹⁹ Eliška ČERNÁ, *Patronátní právo na panství Poděbradském v 19. století*, Pardubice 2013, s. 41.

¹⁰⁰ Držitelem patronátního práva v beneficiu Lázně Bohdaneč byla roku 1930 Československá akciová továrna na látky výbušné v Semtíně, předchůdce dnešní Explosie a.s.

Ročník 1830

V tomto ročníku je dohromady 119 různých držitelů patronátního práva, mezi nimiž s náskokem převládá Náboženský fond (91 beneficií), zatímco ve více než polovině případů (62 patronů) se patron vyskytuje pouze jednou. Průměrná hodnota je 3,7 a medián 1.

Ročník 1850

Zde dochází pouze k mírnému poklesu na 115 různých hodnot. Náboženský fond spravuje celkem 88 patronátů, 59 patronů se objevuje pouze jednou. Průměrná hodnota je 3,9 a medián 1.

Ročník 1870

Zde dochází pouze k mírnému nárůstu na 118 různých hodnot. Náboženský fond spravuje celkem 99 patronátů, 57 patronů se objevuje pouze jednou. Průměrná hodnota je 3,9 a medián 2.

Ročník 1889

Zde dochází pouze k mírnému nárůstu na 121 různých hodnot. Náboženský fond spravuje celkem 96 patronátů, 57 patronů se objevuje pouze jednou. Průměrná hodnota je 3,9 a medián 2.

Ročník 1910

Zde dochází ke znatelnému nárůstu na 131 různých hodnot a přibývá řada „drobných“ patronů. Náboženský fond spravuje celkem 98 patronátů, 72 patronů se objevuje pouze jednou. Průměrná hodnota klesla na 3,6 a medián 1.

Ročník 1930

Zde dochází k největšímu zpozorovanému nárůstu na 146 různých patronů a přibývá řada „drobných“ patronů. Náboženský fond spravuje celkem 100 patronátů, 72 patronů se objevuje pouze jednou. Průměrná hodnota klesla na 3,2 a medián 1.

Obecné závěry

V první polovině sledovaného období se vyskytuje trend postupující konsolidace patronátního práva mezi užší skupinou patronů. Ubývá přímého státního vlivu, ale jinak je obecně vzato situace poměrně stabilní a patronátní právo se váže k majiteli panství či velkostatku, zatímco ve druhé polovině dochází ke značnému růstu počtu patronů a v posledním

zkoumaném ročníku 1930 dochází k celé řadě změn reflektujících do určité míry vývoj v československém státu.

Necírkevní správa, pošta, telegraf a telefon

V této velmi obecné kategorii lze nalézt údaje o panstvích, krajích, politických a soudních okresech, dále poštovním, telegrafním i telefonním spojení. Díky své povaze tato data nepřináší tolik hodnotných informací, neboť je možné je dohledat v podrobnějším měřítku v jiných dostupných pramenech, ale přesto tvoří vhodný doplněk pro dokreslení situace v jednotlivých beneficiích, a proto byla rovněž zpracována v rámci GIS. Typicky je např. vhodné porovnávat panství a patronát, zatímco poštovní, telegrafní a telefonní spojení mají pouze značně specifické využití, které se však může uplatnit při výzkumu jednotlivých farních úřadů a jejich archivních fondů. Největší nevýhodou výše zmíněných dat je jejich omezená přesnost, jelikož v GIS jsou sice tyto atributy přiděleny plošně celému beneficiu, avšak primárně se vztahují jen na samotný farní úřad.

Ročník 1830

Pro tento ročník nalézáme údaje o panstvích a krajích. Je zde uvedeno celkem 152 panství, případně jejich kombinací. Největší jsou v tomto ohledu Pardubice s 23 beneficií, přičemž panství značně přesahuje zdejší vikariát.

Na území diecéze se uvádí kraje Čáslav (99 beneficií), Hradec Králové (125), Chrudim (114) a Nový Bydžov (98). Ve schematismech je patrně chybně uveden kraj Chrudim v případě Všestar za Hradcem Králové.

Ročník 1850

V tomto roce se uvádí nově vzniklé politické a soudní okresy, společně se stávajícími kraji. I nadále se ve schematismech uvádí panství/velkostatek, kterých se uvádí 156 a nejpočetnější je i nadále panství Pardubice s 24 beneficií.

Na území diecéze zasahují tři kraje, a to jen velmi okrajově České Budějovice (3 benefícia), Jičín (225) a Pardubice (215).

Politických okresů zde nacházíme dohromady 26 a 3 kombinované. Nejvíce beneficií (31) se nachází v okrese Havlíčkův Brod. Oproti tomu soudních okresů se zde nachází 64 (z toho 6 kombinovaných) a největší je soudní okres Litomyšl s 19 beneficií.

Ročník 1870

V tomto roce se uvádí nově poštovní příslušnost, společně se stávajícími kraji, politickými a soudními okresy a panstvími, kterých se uvádí 152 a nejpočetnější je i nadále panství Pardubice s 24 beneficií.

Na území diecéze se uvádí šest krajů, a to Čáslav (107 beneficií), Hradec Králové (122), Chrudim (121), Jičín (101), a velmi okrajově Mladá Boleslav (3) a Tábor (3).

Politických okresů zde nacházíme dohromady 31 a 7 kombinovaných. Nejvíce beneficií (29) se nachází v okrese Hradec Králové. Oproti tomu soudních okresů se zde nachází 72 a z toho 13 kombinovaných. Největší je soudní okres Litomyšl s 20 beneficií.

V rámci diecéze se uvádí dohromady 122 poštovních úřadů. Největší pokrytí mají poštovní úřady Trutnova a Rychnova nad Kněžnou, oba shodně po 14 beneficiích. Průměr je 3,8 a medián 2 beneficia.

Ročník 1889

Oproti předchozímu zkoumanému ročníku mizí kraje a přibývá údaj o telegrafním spojení. Přetrvávají obojí okresy, pošta a panství, kterých je 147 a nejpočetnější je i nadále panství Pardubice s 24 beneficií.

Politických okresů zde nacházíme oproti předchozímu ročníku méně, dohromady 28, přičemž se nadále již neuvádějí smíšené okresy. Nejvíce beneficií (30) se nachází v okrese Hradec Králové. Oproti tomu soudních okresů se zde nachází 63 a shodně se ani zde již neuvádějí smíšené okresy. Největší je soudní okres Litomyšl s 19 beneficií.

V rámci diecéze dochází oproti předcházejícímu ročníku k velmi výraznému nárůstu na dvojnásobný počet 247 poštovních úřadů. Největší pokrytí má poštovní úřad v Litomyšli s 10 beneficií, avšak celkový průměr je již jen 1,9 a medián 1 beneficium.

Oproti tomu nově uváděné telegrafní spojení¹⁰¹ je provázanější s celkem 172 lokacemi. Nejvíce beneficií má telegrafní spojení skrze Rokytnici v Orlických horách (11). Průměr je 2,7 a medián 2 beneficia.

¹⁰¹ Telegrafní úřady se objevují ve schematicích již od roku 1878. Zpočátku byla jejich síť nezávislá na poště až do jejich sloučení roku 1883. Viz Pavel ČTVRTNÍK, *Dějiny pošty v českých zemích*, Praha 2000, s. 71.

Ročník 1910

Opět jsou uváděny politické a soudní okresy, poštovní a telegrafní spojení i panství, kterých je 152 a nejpočetnější je i nadále panství Pardubice s 24 beneficii.

Uvádí se dohromady 30 politických okresů, z nichž nejvíce beneficií obsahuje okres Havlíčkův Brod (28). Počet soudních okresů zůstává na počtu 63 a největší je i nadále okres Litomyšl s 19 beneficii.

V rámci diecéze opět dochází k nárůstu poštovních úřadů na celkový počet 344. Již žádný poštovní úřad se neuvádí u více než 4 beneficí, celkový průměr klesl na 1,4 a medián zůstává na 1 benefícii.

Telegrafní spojení poštu rychle dohání s celkem 260 lokacemi. Nejvíce beneficií má telegrafní spojení skrze Litomyšl (8). Průměr je 1,8 a medián 1 beneficium.

Ročník 1930

V posledním zkoumaném ročníku již mizí uváděné panství, a naopak přibývá údaj o telefonním spojení. Nadále jsou uváděny politické a soudní okresy, pošta a telegraf.

Uvádí se dohromady 31 politických okresů, přičemž oproti předchozímu zkoumanému ročníku dochází ke značné restrukturalizaci. Po 27 beneficiích shodně obsahují okresy Pardubice a Žamberk. Počet soudních okresů zůstává na počtu 63 (pouze u jednoho benefícia neuveden) a na rozdíl od politických okresů zde nedochází k větším změnám. Největší je i nadále okres Litomyšl s 19 beneficii.

V rámci diecéze dochází již jen k mírnému nárůstu poštovních úřadů na celkový počet 365. Již žádný poštovní úřad se neuvádí u více než 4 beneficí a 281 jich obsluhuje přesně jedno beneficium.

Telegrafní spojení je uváděno s celkem 291 lokacemi. Nejvíce beneficií má telegrafní spojení skrze Litomyšl (7). Průměr klesá na 1,6 a medián 1 beneficium.

Telefonní spojení se uvádí u 152 beneficí, zatímco u zbylých 319 se neuvádí vůbec. Každý telefon obsluhuje jediné beneficium s výjimkou Zdobnice, která se uvádí jako telefonní spojení také u vedlejšího Kačerova.

Obecné závěry

Jak již bylo popsáno, neodpovídají výše popsané atributy skutečnému stavu věcí pro celé beneficium, nýbrž především pouze pro samotný farní úřad, přestože tak jsou v rámci těchto GIS vyznačeny i zpřístupněny ve webové aplikaci. Přesto se jedná o přinejmenším užitečný doplněk k celkovému kontextu pro každého badatele, jenž se zajímá o celkovou církevní správu a její provázanost s okolní krajinou, jakožto i v případě výzkumu jednotlivých beneficií mj. pro nasměrování k archivním materiálům souvisejícího velkostatku, soudu či úřadu. Navíc lze velmi snadno veškeré tyto údaje ověřit díky mnoha dostupným pramenům, odborné literatuře i jiným GIS,¹⁰² které cílí na zachycení necírkevní správy v českých zemích.

Obsažené údaje celkově reflektují vývoj ve státní správě, byť nezřídka s určitým časovým odstupem. Krajské stupně státní správy formálně zanikají roku 1862,¹⁰³ a přesto je ve schematisech nacházíme uváděné ještě v roce 1871. Panství jsou potom ve schematisech uváděna až do roku 1920,¹⁰⁴ přestože patrimoniální správa zaniká de facto v roce 1848 a roku 1850¹⁰⁵ již v plné míře ustupuje nově ustanoveným okresně soudním a politickým správním jednotkám, a také samosprávě, která však ve schematisech postihována není. V případě panství, resp. velkostatků, je alespoň možné sledovat souvislost s důležitým právním aspektem již rozebíraného patronátního práva, ale ani tato informace není ve všech vyskytnuvších se případech zcela dostačující.

Oproti tomu zachycení poštovních úřadu, telegrafního spojení a dostupnosti telefonů poskytuje náhled do každodenní reality života duchovních i prostých lidí. Úřední korespondence církevních úřadů byla osvobozena od poplatků,¹⁰⁶ avšak všeobecné označení „úřední záležitost náboženská“ mohlo podle vlastního svědomí odesílatele nezřídka sloužit také k ne zcela oficiální korespondenci mezi duchovními navzájem. I proto je možné duchovní podílející se na církevní správě považovat zejména na venkovských beneficiích za nadprůměrně

¹⁰² Mj. unikátní projekt Českého historického atlasu Historického ústavu AV ČR a Katedry geomatiky FSv ČVUT, přístupný na <https://cha.fsv.cvut.cz/>, jenž má mnoho předností a neopomíná ani církevní správu, která je však ve zdejším podání značně omezena jen na vyznačení samotných diecézí a pro přelom 17./18. století vyznačuje ještě sídla vikariátů.

¹⁰³ Jan JANÁK – Zdeňka HLADÍKOVÁ, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 1989, s. 321.

¹⁰⁴ Počínaje rokem 1872 je označováno jako panství bývalé zkratkou „*dom. qd.*“ a tato změna přichází současně se změnou katalogu beneficií z tabulkového na odstavcový. Proč ke změně došlo až s takovým odstupem není zcela jasné. Záhloví tabulky v jiných odstavcích obsahuje zkratky i dvouřádkový text.

¹⁰⁵ J. JANÁK, Tamtéž, s. 275.

¹⁰⁶ K. BOROŮVÝ, Tamtéž, s. 59-62.

aktivní odesílatele i příjemce dopisů, zatímco používání modernějších technologií telegrafu a ke konci sledovaného období i telefonu, se neseťkávalo se srovnatelným všeobecným nadšením a zejména podporou shora, jelikož písemná komunikace byla levnější a považována za řádnou a vhodnější formu.

Vzdálenost vikariátních úřadů

Jako jeden z posledních přidaných údajů se ve schematismech počínaje rokem 1872 udává vzdálenost farního úřadu od sídla úřadu vikariátního, resp. také vzdálenost jednotlivých přífařených obcí od vlastního farního úřadu. Tato detailnější podskupina však nebyla zkoumána, nicméně její průzkum pomocí GIS je možný za předpokladu využití systému RUIAN pro propojení s jednotlivými obcemi. Sídlo vikariátního úřadu se běžně lišilo od samotného vikariátního názvu.

Vypočtené hodnoty jsou vytěženy z dat všech beneficí, jež samy o sobě nebyly vikariátním úřadem. Ty se ve schematismech vyznačují namísto časového údaje pojmem *loco*.¹⁰⁷ Údaje v hodinách jsou uváděny s přesností na čtvrt hodiny (tj. $\pm 7,5$ minuty) a pozdější údaje v kilometrech se uvádějí s přesností na $\frac{1}{4}$ kilometru.

Ročníky 1830, 1850 a 1870

První trojice schematismů data o vzdálenosti bohužel neobsahují. Rekonstruovat by je bylo možné využitím popsaného GIS, přičemž by ve většině případů bylo možné využít k výpočtům bez větších chyb současnou silniční síť.

Ročník 1889

Toto je první ze zkoumaných ročníků, který informaci o vzdálenosti obsahuje, přičemž jednotkou je zde hodina cesty.

- Průměrná vzdálenost 2 hodiny 39 minut, medián 2,5 h.
- Maximum 7 hodin (Červený Potok a Květná).¹⁰⁸

¹⁰⁷ Často je toto uváděno u Hradce Králové, ačkoliv nebývá zrovna sídlem vikariátního úřadu.

¹⁰⁸ Červený Potok bylo tehdy nejvýchodnějším a co do počtu obyvatel nejmenším beneficem diecéze. Květná je ve vikariátu Litomyšl také při hranicích diecéze.

Ročník 1910

V tomto ročníku se již vedle sebe objevuje udávání vzdálenosti časem (346 beneficí) i vzdáleností (93). Jelikož neexistuje žádný neomylný vzorec pro přepočet,¹⁰⁹ byly tyto údaje ponechány v původní podobě, a to včetně jednotky, která tak specifikuje uvedenou veličinu. V následující statistice jsou uváděny zvlášť.

- Průměrná vzdálenost 2 hodiny 53 minut, medián 3 h.
- Maximum 7,5 hodiny (Kácov).¹¹⁰
- Průměrná vzdálenost 13,2 km, medián 12 km.
- Maximum 38,5 km (Týnec nad Labem).¹¹¹

Ročník 1930

V posledním zkoumaném ročníku se již naprostá většina beneficí udává v kilometrech (410 beneficí), zatímco délka trasy v hodinách již zůstává jen v jediném případě Horního Žďáru¹¹² (4 hodiny), zatímco u jiných (30)¹¹³ se neudává vůbec.

- Průměrná vzdálenost 12,7 km, medián 12 km.
- Maximum 32 km (Jamné nad Orlicí).¹¹⁴

¹⁰⁹ Obecně přijímaná průměrná rychlost chůze je okolo 4 až 5 km/h, což ostatně odpovídá spočteným průměrným hodnotám, avšak tato hodnota se může značně lišit v závislosti na regionálních geografických podmínkách, což schematismy zachycují nepochybně věrně právě pomocí časového údaje.

¹¹⁰ Kácov se nachází ve vikariátu Ledec nad Sázavou při hranicích diecéze. Sídlem vikariátního úřadu byla tehdy Světlá nad Sázavou na opačném konci vikariátu.

¹¹¹ Součástí Chrudimského vikariátu se sídlem tamtéž, ale nachází se až při samém okraji diecéze.

¹¹² Vikariát Trutnov.

¹¹³ Patrně se jedná o administrativní problém, protože s výjimkou Hradce Králové chybí tyto údaje pouze z celého vikariátu Dolní Kralovice a částí vikariátů Poděbrady a Králíky.

¹¹⁴ Vikariát Lanškroun.

4. Katalog kléru vikariátu Pardubice 1796-1942

Pro doplnění výzkumu schematismů duchovenstva královéhradeckého biskupství a prohloubení informací o správním kléru bylo přistoupeno rovněž k samostatné studii, která se zaměří na konkrétní území napříč všemi dostupnými ročníky schematismů. Poněkud stranou budou ponechány informace o samotných beneficiích, jež byly ostatně středem zájmu předchozího bádání. Pokusíme se objasnit několik otázek a zažitých tvrzení o církevním kléru, jako například že církevně správní struktury byly neměnné nebo že farář sloužil od svého uvedení do funkce až do penze na jednom místě.

Ideální volbou se jevílo vybrat území jednoho vikariátu. Jedná se o relativně uzavřenou a jasně ohraničenou jednotku církevní správy, kterou lze snadno zanešt do mapy, a navíc vikariát lze dále členit na jednotlivá benefícia pro zobrazení hlubší úrovně detailů. Zároveň se jednalo o živý organismus, který se v čase vyvíjel a měnil v reakci na vnější i vnitřní podněty, zejména podle aktuálních potřeb a problémů církevní správy, jejíž vývoj se však ani zdaleka nejeví tak turbulentní, jako např. paralelní vývoj státní správy a samosprávy.

Pro toto šetření byl z více důvodů vybrán vikariát Pardubice. Lze totiž předpokládat, že jde o téměř učebnicově ukázkový vikariát. Nejdůležitějším bodem vikariátu bylo pochopitelně samotné město Pardubice, jehož historie je dobře známá a nemá smysl ji zde popisovat, každopádně v 19. a 20. století procházejí Pardubice velkým růstem v mnoha měřítkách, ať už jde o průmysl, rozšiřující se zástavbu či počet obyvatel. Zbytek vikariátu tvoří další města a městečka, která však co do velikosti značně zaostávají, a zároveň jsou zde i benefícia v podobě nevelkých vesnic, kde vládly o poznání stálejší poměry než v samotných Pardubicích. Svou centrální polohou nejen v rámci biskupství zůstávaly Pardubice dlouho ve stínu dvou nedalekých měst, a to větší Chrudimi na jihu, navíc s nedalekou biskupskou Chrastí, a prestižního Hradce Králové na severu. S tímto rozložením se pojil příslib značné rozmanitosti výsledných dat, avšak nikoliv na úkor jejich legitimacy, neboť se dalo předpokládat, že v rámci zvoleného vikariátu nehrozí podchycení obecně neaplikovatelných extrémů.

V budoucnu by zajisté bylo velmi žádoucí obdobným způsobem postihnout také další vikariáty a následnou komparací prozkoumat další souvislosti, regionální rozdíly apod. Jen pro zamyšlení, velmi odlišná situace by jistě panovala v některém z příhraničních vikariátů s německou většinou nebo naopak v oblastech se silným vlivem klášterů, jako byly vikariáty Broumov a Želiv.

4.1 O přepisování, korekci a úpravách dat

U vikariátu Pardubice došlo z výše jmenovaných pohnutek k celkovému zpracování duchovní správy mezi lety 1796-1942, tak jak ji zachytily dobové schematismy. V tomto případě nebyl brán přílišný zřetel na informace o beneficiích samotných, v ohnisku zájmu se ocitli konkrétní duchovní, jež zde ve zkoumané době působili.

Kvůli povaze samotného pramene bylo nutné přistoupit k manuálnímu přepisu. Díky povaze zápisů, z nichž se řada opakuje rok za rokem znovu a znovu, vznikla příležitost ke snadné korekci, čímž došlo k eliminaci vlastních chyb a v několika případech dokonce i k odhalení a nápravě¹¹⁵ chyb v tištěném pramenu.

4.1.1 Jména osobní a příjmení

V katalozích kléru se až na výjimky objevují jména a příjmení duchovních výhradně v latinizované, případně poněmčilé, formě, přičemž křestní jména jsou zapisována nejčastěji zkratkovitou formou (typicky Venc., Ignat. atp.), zatímco příjmení zkracována nejsou.

Postupným trendem v katalozích obecně je nárůst celkového počtu stránek, což mj. umožnilo autorům častěji rozepisovat křestní jména, čímž značně ubylo zkratek a tím bylo usnadněno čtení pramene, ale ani v nejstarších výtiscích zpravidla nehrozí díky pečlivě zvoleným zkratkám záměna jednoho jména za druhé, neboť jsou jednoznačně identifikovatelné nebo alespoň vzájemně odlišitelné. Jedinou výjimkou byl P. Paulus, lokalista z Rosic ve schematismu z roku 1796, který se navíc v dalších zpracovaných schematismech už neobjevuje, a tudíž u něj nebylo bez dalšího bádání nebo porovnání s jinými prameny možné jeho jméno jednoznačně určit.

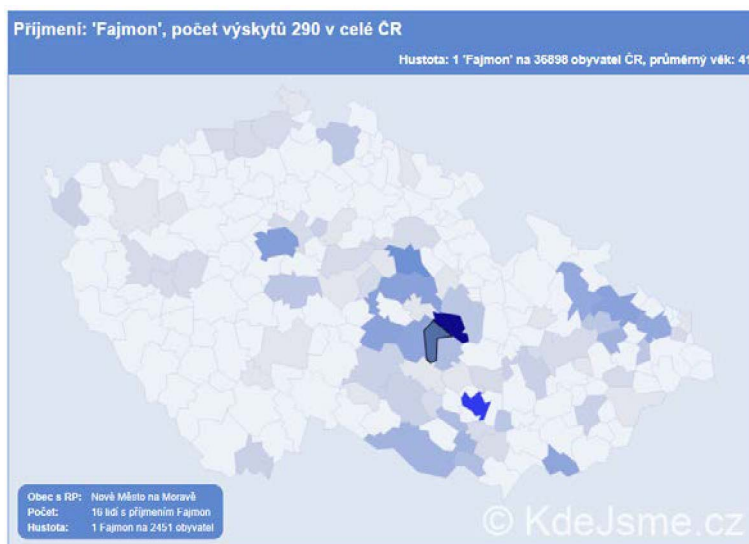
Na 80 % zápisů je tvořeno pouze sedmi křestními jmény (z celkových 55), a to v sestupném pořadí Josef, František, Jan, Antonín, Václav, Karel a Alois. Zkratkovitý zápis jednotlivých jmen se může lišit případ od případu dokonce i v rámci jediné stránky, ale, jak již bylo popsáno, nemá to žádný negativní vliv na jejich vzájemnou rozlišitelnost.

¹¹⁵ Myšleny zejména tiskové chyby a případné rozpory mezi jednotlivými ročníky. Pokud nebylo možné správnost dat ověřit, byla ponechána v původně zapsané formě bez úprav.

Pro přepis byla zvolena varianta, kdy jsou všechna křestní jména přepsána v plném znění dle nejběžnější současné českojazyčné varianty daného jména pro nejvyšší možné zjednodušení výsledné databáze v souladu s obecnými genealogickými zvyklostmi.

U příjmení je již situace o poznání komplikovanější s výsledným počtem 380 unikátních variant. Podobně jako u křestních jmen byla při přepisu do databáze obecně preferována nejrozšířenější současná českojazyčná podoba, ale v kombinaci s místem narození bylo možné přesněji jednotlivé varianty porovnávat, a následně zvolit vhodnější variantu.¹¹⁶ Německá příjmení, příjmení s německými znaky, nejednoznačná a jinak netradiční (také v České republice se již nevyskytující) byla ponechávána v původní podobě. Přepis příjmení se zásadně řídil podle nejmladšího zápisu daného duchovního. Vyskytovalo-li se v průběhu let několik variant a bylo-li možné daného člověka jednoznačně identifikovat podle dalších znaků, typicky podle místa a data narození.

Jedinými dvěma atypickými případy, které snad stojí za zmínku, byla jména Josefa Kapouna, svobodného pána ze Svojkova, který byl přechodně roku 1913 katechetou v Holicích, a o něco dříve Antonína de Sabolič, vojenského kaplana v Pardubicích v roce 1872, původem z maďarského Szegedu.

Obrázek č. 5 – Grafický výstup na dotaz „Fajmon“ z webové aplikace KdeJsme.cz, přístupné na <https://www.kdejsme.cz/>, zachyceno 8. 10. 2022

¹¹⁶ Četnost jmen a příjmení dle obcí s rozšířenou působností dle dnes již nepřístupné databáze Ministerstva vnitra České republiky. Tato data jsou však stále dostupná díky online projektu KdeJsme.cz. Poslední uveřejněná data jsou z roku 2017.

4.1.2 Jména místní

Co se beneficií samotných v rámci vikariátu týče, tam byla jejich identifikace přímočará a snadná, neboť se od dnešních názvů takřka neliší, a navíc lze jejich názvy zjistit také ze starých i novějších map.

Ze zápisů bylo dále možné téměř ke všem osobám doplnit také místo narození, ačkoliv se jednalo o nečekaně detektivní a náročnou práci. Ve většině případů nebylo nejobtížnější rozluštit samotný zastaralý zápis míst, ale v řadě případů zápis samotný nestačil k jednoznačné identifikaci lokality. Např. zápis *Brundusium*, jenž může označovat Brandýs nad Labem nebo Brandýs nad Orlicí (o takové lokalitě Nová Ves je potom lépe se ani nezmiňovat).

Nebezpečným může být vyvozování jakýchkoliv podobností a odvozování. Například v případě již zmíněného Brandýsa se jen o pár zápisů dál vyskytoval Kostelec nad Orlicí, jasně a čitelně psaný jako *Kosteletz ad Aquil*. Nabízí se proto úvaha, že i u Brandýsa nad Orlicí by se v takovém případě řeka uváděla, a že tedy autor měl na mysli větší (i když vzdálenější) Brandýs nad Labem, u něhož řeka už není natolik dominantním určujícím prvkem, avšak následným ověřením v matričních pramenech lze překvapivě konstatovat, že správný byl Brandýs nad Orlicí. Tolik jen jeden případ za mnohé.

Podoba zapisování místních jmen byla navíc inkonzistentní nejen mezi jednotlivými ročníky, ale dokonce i v rámci jednoho schematismu. Proto bylo nutné porovnávat zjištěná data s dalšími prameny, mají-li mít relevantní vypovídací hodnotu.

První možností, jež byla aplikována už při identifikaci příjmení, bylo využít databázi současných jmen a příjmení dle obcí.¹¹⁷ Tato metoda se hodí zejména pro méně frekventovaná jména, je jednoduchá a rychlá, ale má také několik nevýhod. Z pochopitelných důvodů nelze úplně porovnávat výskyt příjmení dnes a sto let nazpět, ale pokud se soustředíme pouze na konkrétní obce a budeme tato data užívat obecněji a v širším (nejen) geografickém kontextu, pomůže nám to přinejmenším vyfiltrovat množinu lokalit pro dodatečné a již konkrétněji zaměřené bádání.

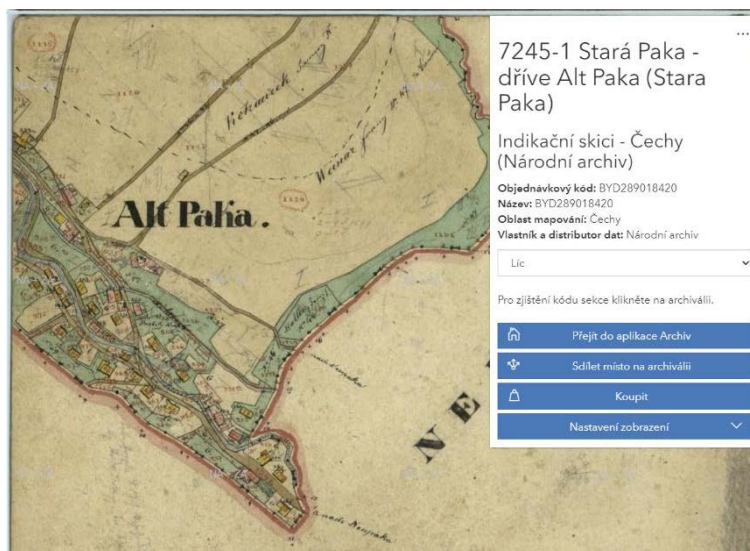
Druhou možností je komparovat s dalšími prameny, např. v archivu biskupské konzistoře atp. Tento výzkum je však samozřejmě o poznání náročnější a zdlouhavější. Výsledkem jsou však nezpochybnitelná data, která mohou být místy vysloveně v rozporu

¹¹⁷ Viz předchozí poznámku a obrázek.

s údaji v katalogích (zejména ve starších zápisech jsou nepřesnosti, nebo se třeba uvádí jen jméno nadřazeného farního úřadu či matričního obvodu). Rovněž zde ale dochází k podobnému problému, a to že se objeví starý, a ne zcela identifikovatelný zápis neznámého místa.

Jakýmsi kompromisem (který však může být časově náročný) je využití genealogických pramenů, zejména matričních knih, které jsou v dnešní době ve většině případů zdigitalizovány a jsou snadno dostupné online. Rizikem v tomto případě však je, že i když se podaří najít kupříkladu zápis o narození/křtu člověka v odpovídajícím místě, odpovídajícího roku a odpovídajícího jména a příjmení, nelze ani to přijímat zcela bez výhrad. Mladší zápisy v katalogích však již obsahují celé datum, čímž riziko pochybení klesá na zanedbatelnou úroveň, ovšem za předpokladu, že jsou správné. Samostatnou kapitolou je potom nepřesný věk úmrtí v matrikách zemřelých.

Třetí použitou metodou bylo hledání ve starých mapách. Tato metoda však není příliš přínosná pro jednoznačnou identifikaci pravděpodobných lokalit, protože i když může zaznamenávat jistá specifika nebo odlišnosti názvů jednotlivých míst, často se jedná jenom o velmi drobné rozdíly a, jak už bylo napsáno výše, už jenom samotný způsob zápisu ve schematismech není napříč všemi ročníky konzistentní.

Obrázek č. 6 – Indikační skica Staré Paky z roku 1842, přístupné online z webové aplikace AGS ČUZK, přístupné na <https://ags.cuzk.cz/archiv/>, zachyceno 16. 11. 2022

V kombinaci místa s příjmením a rokem narození je možné odhadovat, že v několika případech na území vikariátu (či dokonce jednoho benefícia) působili sousedé, příbuzní, bratřenci, nebo snad přímo bratři, ale tato hypotéza nebyla hlouběji zkoumána. Např. v roce 1893 působili v beneficiu Horní Roveň farář Engelbert Starý a kaplan Josef Holzmann, oba

duchovní z nevelké obce Vepřová na Žďársku vzdálené 50 km. Náhoda, učebnicový příklad nepotismu nebo snad něco jiného?

Jak již bylo popsáno výše, bývá občas místo narození uvedeno z neznámých důvodů chybně. Může jít o zobecňování lokality, záměnu řádků, tiskovou chybu atd., ale porovnáním vícera ročníků schematismů a následně porovnáním s dalšími prameny lze většinu chyb s úspěchem eliminovat a uvést ve správném znění.

Příkladem takové chyby je např. zápis pardubického vikáře Františka Černého, u kterého je opakovaně (1851-1862) uvedeno, navíc pro naše účely nepříliš užitečně, *Lhotaensis*, ale přitom se podle matriky i jiných zdrojů narodil v Ostrově u Bílého Újezda. Nejbližší Lhota je přitom Lhota u Dobrušky, vzdálená 3 kilometry vzdušnou čarou. Je otázkou, zda se tam například jeho rodiče nepřestěhovali, čímž by tam později mohl být domovsky příslušný, ale tato hypotéza nebyla dále zkoumána.

4.1.3 Data narození, svěcení a složení řeholního slibu

U každého duchovního je uveden rok narození, přičemž počínaje schematismem 1823 je uvedeno celé datum. Zde patrně není nutné rozepisovat více, ale zcela určitě je na místě varování, že je opět nutné podrobit tyto zápisy kritické analýze, neboť i zde může dojít, a prokazatelně občas dochází, k chybám.

Jedním příkladem za všechny je Václav Josef z Chotče, u kterého je (ve všech zápisech) uvedeno datum narození 1. dubna 1795. Kvůli určení správné Chotče došlo k hlubšímu zkoumání, které poukázalo na Choteč u Sezemic, kde se však jediný Václav Josef narodil 17. listopadu, a to ještě navíc už roku 1789, a nikoliv o 6 let později, jak bylo uvedeno Protože však jiná Choteč díky příjmení nakonec nepřicházela v úvahu a nebyla dostupná žádná jiná nápomocná informace, nezbývalo než ponechat původní datum převzaté ze schematismu, ačkoliv se v zápisu s největší pravděpodobností nachází chyba.

Data kněžského svěcení a řídčejí i složení řeholního slibu byla přejímána bez kontroly, která by však by přicházela v úvahu pouze dodatečným bádáním v archivu biskupství. Tento výzkum by však byl časově náročný a získané informace by neměly zásadní význam pro další využití, proto tato analýza nebyla provedena.

4.2 Výsledky statistického zpracování

Výsledná databáze vikariátu mezi lety 1796 a 1942 má dohromady 3926 záznamů,¹¹⁸ tj. 434 unikátních osob z celkem 22 beneficí v rámci Pardubického vikariátu v daném období. Data jsou strukturována v následující podobě:¹¹⁹

4.2.1 ID

Unikátní identifikátor záznamu, který má význam pouze v rámci databáze a vznikl při prepisování dat. Jeho číselná hodnota o ničem nutně nevyovídá, pouze představitelé beneficia (faráři, lokalisté atp.) mají obvykle nižší čísla.

4.2.2 Rok

Jedná se o celočíselnou hodnotu mezi 1796 a 1942 a označuje tak ročník schematismu, ze kterého byl převzat daný záznam. Umožňuje základní filtrování záznamů, ale je na místě připomenout, že uvedený ročník schematismu se vztahuje vždy na předchozí rok a pouze předpokládaný stav k roku uvedenému.

4.2.3 Beneficium

Beneficium je zde konkrétní lokalitou v rámci vikariátu Pardubice, ke které se daný záznam vztahuje.

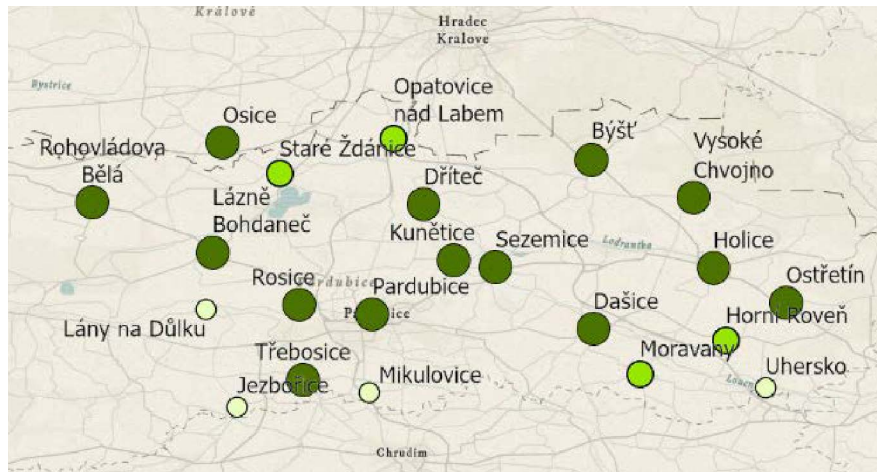
Složení vikariátu se postupem času obměňuje, ale po celé sledované období zůstává neměnné jádro deseti beneficí, a to v abecedním pořadí Býšť, Dříteč, Holice, Kunětice, Ostřetín, Pardubice, Rosice, Sezemice, Třebosice a Vysoké Chvojno.

Zbylá beneficia, která se z různých důvodů neobjevují ve všech ročnících ve vikariátu Pardubice (i když v několika případech chybí pouze v jednom), jsou abecedně Dašice, Horní Roveň, Jezbořice, Lány na Důlku, Lázně Bohdaneč, Moravany, Mikulovice, Opatovice nad Labem, Osice, Rohovládova Bělá, Staré Ždánice a Uhersko.

¹¹⁸ Záznamem je zde myšlený jeden duchovní v jednom ročníku schematismu, což odpovídá jednomu řádku v databázi.

¹¹⁹ Celá datová tabulka pro jednotlivé ročníky je k nalezení v přílohách.

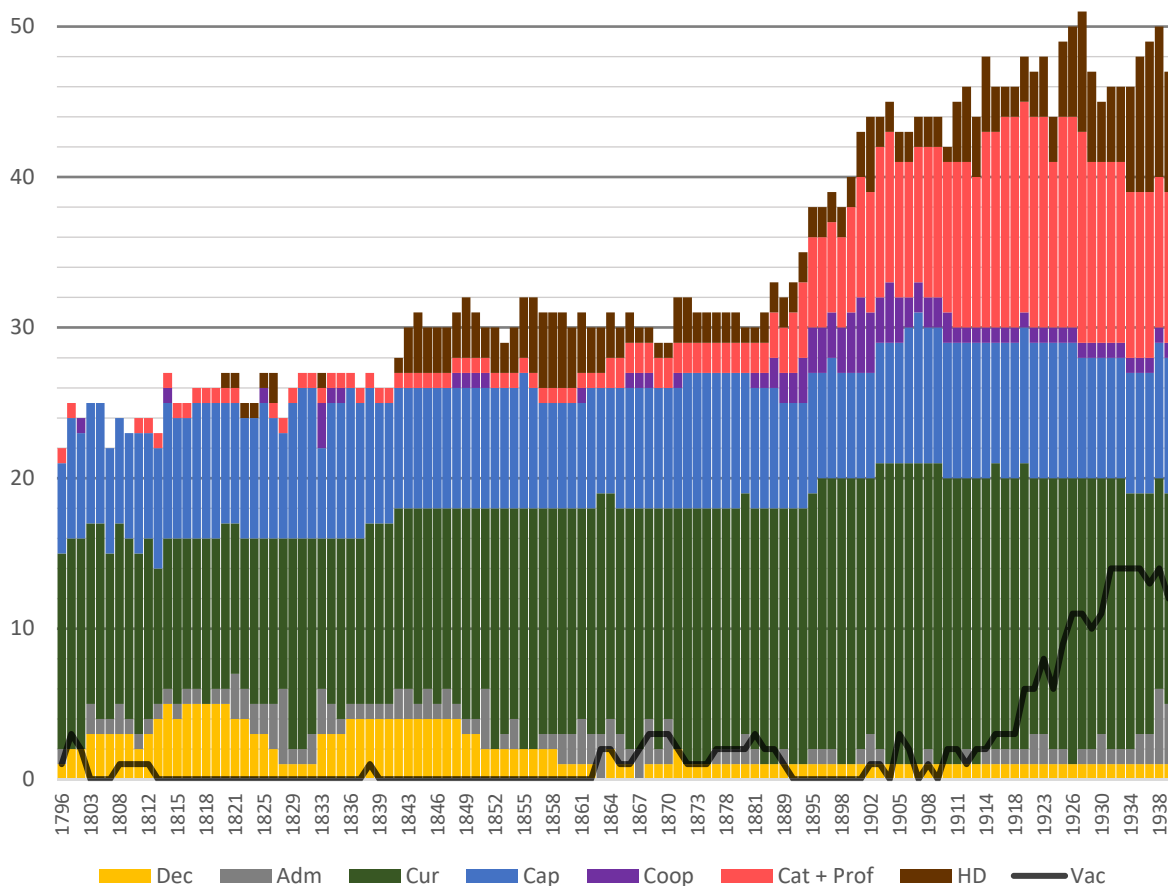
Při každém beneficiu jsou rovněž v databázi jeho souřadnice, a to odděleně zeměpisná šířka a délka v celosvětově používaném geodetickém standardu WGS84. Souřadnice nejčastěji míří na střed farního kostela, ale je nutné jejich absolutní přesnost brát s rezervou, jelikož jejich jediným účelem bylo situování daného benefícia v rámci GIS.

Obrázek č. 7 – mapa vikariátu Pardubice 1796-1942, symbol každého z beneficií je odlišen barevně i velikostně do tří intervalů podle délky doby, po které bylo součástí vikariátu, vytvořeno autorem v programu ArcGIS Pro

4.2.4 Funkce

Ve zkoumaných schematismech se objevuje nepřehledné množství jednotlivých funkcí (zde v obecnějším významu) a jejich složení, četnost i názvy se postupně vyvíjejí, což by se při absolutním přepsání negativně promítlo do přehlednosti a uživatelské přívětivosti databáze. Proto bylo rozhodnuto, že jejich počet bude zredukován a co nejvíce zobecněn, ale bude k tomu přistoupeno tak, aby případná zbývající část informace nebyla ztracena díky přesunutí do jiného atributu, tj. poznámek. Tímto způsobem bylo původních 40 funkcí úspěšně zredukováno na 7 následujících základních typů s dodatečnými podtypy.

Graf č. 2 – souhrnné znázornění počtu duchovních ve vikariátu Pardubice mezi lety 1796-1942 (s výjimkou chybějících ročníků) podle jednotlivých funkcí, a to děkan, administrátor, farář, kaplan, kooperátor, katecheta a profesor (společně), zde přebývajících (aktivně se nepodílejících na církevní správě) a souběžně je linií znázorněn počet neobsazených beneficií, dílo autora

Administrátor (Adm.)

Administrátor byl přechodným správcem neobsazeného benefícia nebo správcem v době nepřítomnosti pověřeného faráře, expozity, lokalisty, či dokonce děkana. Mohl mít na starosti celkový chod anebo pouze duchovní část povinností (často tzv. formou *excurrendo*, kdy byl administrátor zároveň na jiné farnosti farářem), zatímco o zbylé stránky řádného (zejména

hospodářského) chodu pečoval jiný administrátor, případně dokonce i laik.¹²⁰ V některých případech se také vyskytuje označení *presbyter auxiliaris*.

Ve sledovaném období se na území vikariátu zpočátku jen ojediněle objevovala administrovaná benefícia a vždy jen na krátkou dobu. První nárůst je pozorovatelný ve dvacátých letech 19. století, kdy se v roce 1827 objevuje dokonce pět administrátorů, ale následně počet opět klesá a zpravidla kolísá mezi jedním a dvěma, ale na řadu let není nulový. V roce 1851 se objevují nárazově 4, ale hned další rok ani jeden (poprvé od roku 1818).

Následně se počet administrovaných beneficií opět pohybuje od nuly do dvou, vzácněji do tří, a nad tento rámec stoupá až v posledních sledovaných ročnících, tj. 1938 (5) a 1942 (4), kdy se také zároveň ve vikariátu poprvé objevuje tzv. administrátor *excurrendo* (přestože fakticky se objevují už dříve, pouze tak nejsou uváděni).

V celkovém počtu byly nejčastěji administrovaným beneficiem (konkrétně lokálií) Moravany (32), které byly zároveň administrované v nejdělsím nepřerušném úseku, a to mezi lety 1823 a 1846. Administraturu tam vykonávali celkem tři různí duchovní, Josef Heeger, Antonín Vamberra a Jiří Kupka, z nichž poslední se stal roku 1847 z administrátora lokalistou. Tento případ však byl spíše ojedinělou výjimkou a patrně byl podmíněn nějakými místními specifiky. V naprosté většině případů trvala administratura rok, maximálně dva.

Ve starší části sledovaného období často docházelo k tomu, že farář (př. lokalista nebo expozita) byl pensionován, odešel na jiné beneficium, či vzácně zemřel přímo při výkonu funkce a na jeho místo byl dosazen jako administrátor jiný duchovní ze stejného benefícia (zpravidla kaplan), ale z administrátora se již následně nestal farářem. Teprve v mladším období dochází častěji i k případům povýšení administrátora. S tím může souviset obecně frekventovanější výskyt administratur, nebo dokonce vakancí, a celkový nedostatečný počet duchovních, o čemž může také svědčit případ již pensionovaného Františka Justa (tehdy 63 let věku), který se přesto stal na dva roky (1932-1934) administrátorem v Moravanech. V podobném duchu se nesla kumulace funkcí, kdy např. František Štefan byl v roce 1935 zároveň farářem v Kuněticích i administrátorem v Sezemicích, anebo roku 1942 František Dlaboček, jenž byl kooperátorem v Opatovicích nad Labem a administrátorem v Kuněticích a Dřítči.

¹²⁰ MVČR, *Metodický pokyn č. 1/2019 k archivnímu zpracování fondů typu „farní úřad“*, Praha 2019, s. 41.

Ve zkoumaném vikariátu také došlo roku 1920 (společný schematismus 1920/21) k případu, kdy byl v jednom beneficiu (Kunětice) zároveň farář Josef Kulda i duchovní správce (tj. *administrator in spiritualibus*) František Fidler, ale již v dalším ročníku schematismu (1922) je opět Josef Kulda samostatným farářem, což svědčí o tom, že administratura nebyla nutně konečnou a vždy závisela na konkrétních podmínkách.

Děkan (Dec.)

Na prvním místě je nutné specifikovat, že děkanský úřad v české církevní provincii se výrazně liší od tohoto stupně církevní správy na Moravě. Ve sledovaném období (oproti starším dobám) zde byl již děkan nerozlučně spojen s církevní správou, kdy (velmi zjednodušeně) stál v čele benefícia ve stejném duchu jako farář a stejně tak byl v hierarchii podřízen vikáři. Rozdílná situace však panuje v církevním právu, jakožto i v dalších ohledech. Nicméně stále však tuto funkci lze využít jako jednoduchý ukazatel, který zpravidla (nikoliv však jednoznačně) označuje správu prestižnějších a bohatších beneficií. Může se však také vázat ke konkrétní osobě duchovního, nikoliv k beneficiu, což lze ve vikariátu Pardubice doložit opakovaně.

Od běžného faráře se děkan také mohl odlišovat vyšším věkem a zkušenostmi, a zároveň také často v osobě děkana docházelo ke kumulaci dalších prestižních funkcí, jako např. vikariátní či biskupský notář anebo sekretář, školní inspektor, vikář, konzistorní rada, čestný kanovník u Sv. Ducha aj. Obecně lze také konstatovat, že děkanské úřady, s výjimkou Pardubic, které povýšily dokonce na arciděkanství, postupně mizí (alespoň od poloviny 19. století) a objevují se čím dál vzácněji.

Ve sledovaném období se ve vikariátu objevil děkanský úřad celkem v šesti beneficiích, a to v Dašicích (souvisle mezi lety 1814-1823 a ojedinele roku 1871), Holicích (1836-1850), Lázních Bohdaneč (1812-1848 a ojedinele v roce 1864), Osicích (1801-1858), Pardubicích (po celou dobu zkoumání) a Sezemicích (1803-1821), přičemž Pardubice byly roku 1934 povýšeny na arciděkanství, ale tehdejší děkan Václav Šetina byl ve schematismu pro rok 1935 nejprve označen čestnou formou *protoarchidecanus*.¹²¹

Působilo zde celkem 20 děkanů (z toho 5 osobních). Z důvodu tohoto nízkého počtu i jiných by bylo vhodné je uvést všechny. Ojedinelý je přesun děkana Františka Justa ze

¹²¹ Obdobným způsobem byli uváděni při příležitosti vzniku (povýšení) farnosti tzv. prvofaráři.

Sezemice do Pardubic, kdy v obou případech zastával děkanský úřad. Ostatní zaznamenaní děkanové své místo působení již nezměnili.

- Dašice – Kašpar Hrdlička (působil mezi 1814-1823), František Semonský (1871)
- Holice – Karel Štěpánek (osobní děkan, 1836-1850)
- Lázně Bohdaneč – Jan Schütz (1812-1826), František Pábíček (osobní děkan, 1833-1848), Antonín Havel (1864)
- Osice – Ignác Kuchinka (1801-1814), Tadeáš Želísko (1816-1825), Matyáš Brudna (osobní děkan, 1833-1837), Jan Řepka (osobní děkan, 1838-1858)
- Pardubice – Josef Koucký (1796-1820), Josef Just (1823-1843), Jan Nývlt (1844-1850), František Černý (1851-1862), Jiří Kupka (1864-1866), Jan Chmelík (1868-1895), František Sloup (1896-1900), Alois Ulbrich (1902-1914), František Voříšek (1916-1929), Vincent Šetina (1930-1942)
- Sezemice – Josef Ruth (1803-1809), Josef Just (1813-1821)

Farář

Farnost, potažmo farní úřad, byla, přinejmenším ve sledovaném období, již dominantní a zároveň základní stavební jednotkou církevní správy. Farář byl obvykle vybrán na návrh patrona farnosti, formálně jmenován biskupem, a nakonec uveden do úřadu vikářem, ale role patrona se v tomto procesu postupně umenšovala ve prospěch lokálního vikáře.

Farnost, či beneficium obecně, mohla být na přechodnou dobu zcela uprázdněná, ale takový stav byl z pochopitelných důvodů zcela nežádoucí a ve většině případů zde tudíž při nepřítomnosti (nebo kvůli úmrtí) faráře působil administrátor, o kterém již bylo pojednáno výše. Ve vikariátu Pardubice nebyla po sledovanou dobu vakantní žádná farnost, pouze v první polovině 19. stolní bylo několik případů vakantních lokálií vždy na jeden rok s výjimkou Třebosic, kde byla funkce lokalisty neobsazená mezi roky 1810-1812.

Kromě každodenního chodu samotné fary a výkonu církevní správy měl farář na starosti i další věci, včetně takových, které bychom si dnes spojovali spíše se státními úředníky či policií.¹²² Na území farního úřadu mohl mít farář jako pomocníky další duchovní, kaplany nebo

¹²² Velmi podrobné informace lze k tomuto tématu nalézt v hojně citovaném díle K. Borového.

kooperátory, a také zde mohli například působit katechetové na školách a další osoby (včetně zaměstnávaných laiků), které mu byly podřízeny.

Zpočátku sledovaného období ještě ve vikariátu Pardubice nad farnostmi převládají lokálie, u nichž ale postupně dochází k povyšování na farnosti. Expozitury, povahou podobné lokáliím, se objevují jen ojediněle s výjimkou Dřítče, která byla roku 1796 expoziturou, následně lokálií a mezi lety 1829 a 1860 již opět expoziturou.

Poměr mezi lokáliemi a farnostmi se vyrovnal okolo roku 1823, ale teprve ve čtyřicátých letech se počet a seznam beneficí ve vikariátu Pardubice ustálil a následně v padesátých letech 19. století dochází k hromadnému povyšování lokálií na farnosti. Správu v takových čerstvě povýšených farnostech vykonával nejprve tzv. prvofarář, který byl často bývalým lokalistou a nebyl řádně jmenován. Je otázkou nakolik byla tato funkce kompromisem, ale faktem je, že ve sledovaném období ve vikariátu Pardubice se pouze z jediných dvou prvofarářů, Josefa Podhajského v Opatovicích nad Labem a Jana Hubálka v Sezemicích, stali plnohodnotní faráři, nebo tak alespoň byli již uváděni ve všech následujících schematismech, neboť u obou změna zápisu nastala ve schematismu pro rok 1872 a jednalo se o (již řadu let) jediné zbývající dva prvofaráře na území vikariátu. V osmdesátých letech 19. století se potom ve schematismech objevuje nové značení faráře jakožto *parochus*, ale pro zjednodušení se v databázi jejich značení nemění.

Lze předpokládat, že většina farářů byla do úřadu jmenována na celý život a z rozličných důvodů bylo nežádoucí, aby faráři měnili místo působení, ale nebylo to železným pravidlem, jak je možné v případě zkoumaného vikariátu na několika místech doložit.

Ostatně v jedné funkci a na jednom místě nejdéle setrvavší duchovní byl farář s příhodným příjmením, tj. Engelbert Starý. Ten po celou dobu svého působení ve vikariátu Pardubice setrval pouze v beneficiu Horní Roveň, a to dlouhých 52 let mezi roky 1871 a 1922, přičemž před rokem 1878 zde byl nejprve kaplanem. Narodil se roku 1842 a farářem se tedy stal ve 36 letech. Rekordmanem co do nízkého věku byl Jan Hutla, jenž se stal farářem v Rohovládově Bělé roku 1818 v pouhých 22 letech, ale většina začínajících farářů byla mezi 30 a 40 lety věku.

Podobnou kariéru měl Ludvík Hora (nar. 1865), který byl nejprve pět let kaplanem v Holicích, následně byl paradoxně pouhé tři roky farářem ve Vysokém Chvojně, ale nakonec

se stal farářem v Dašicích a na tomto místě aktivně působil od roku 1902 až do samotného konce sledovaného období, tj. do roku 1942, tedy přinejmenším 41 let.

Poněkud překvapujícím se proto může zdát fakt, že předchozí dva příklady byly spíše výjimkou. Statisticky vyjádřeno (byť do jisté míry zkresleno chybějícími ročníky a přesahem do předcházejícího i následujícího zkoumaného období) vychází ze získaných dat celkem 131 farářů (bez lokalistů, expozitů, prvofarářů i osobních farářů) vikariátu Pardubice. Aritmetický průměr jejich působení na jednom místě bezmála 11 let, medián 8 a modus dokonce jen 4 roky.

Kromě standardních a osobních farářů (zkratka cur. a později par.) se ještě ve schematismech objevují dvě odlišné funkce avšak s obměnou zkratky cur., a to cur. in n. (*curatus in nosocomio*) a cur. in domo cor. (*curatus in domo corrigendi*), které označují kuráta vojenské nemocnice v Pardubicích, kterýžto post zastávali pouze v letech 1903-1909 duchovní Josef Kotyk a po něm Jan Sobotka, zatímco zbývající zkratka (pro zjednodušení v databázi jako cur. Z.) označuje kuráta Zemské vychovatelny pro mladistvé v Opatovicích nad Labem (celkem 6 osob mezi lety 1896 a 1930) anebo v Zemské donucovací pracovně v Pardubicích. (4 osoby, 1895-1933)

Kaplan

Funkce kaplana v církevní správě není o nic jednodušeji identifikovatelná než funkce kuráta/faráře. Zpočátku sledovaného období se ve schematismech mezi kaplany řadí také lokalisté a expozité, kteří mají specifickou úlohu, jež se více blíží farářům, nebo také zámeckým kaplanům. Kromě těchto speciálních případů lze roli kaplanů specifikovat jako jakousi pomocnou sílu pro faráře příliš rozlehlých beneficií, kde často přebírali správu nad menšími filiálními kostely a částí farářových povinností. S farností a farářem je spojuje pevné pouto často i v podobě sepsané smlouvy upravující jejich možnosti, povinnosti a disponování příjmy, což se např. v některých případech odráží na funkci specifikovaných kaplanů osobních, zámeckých, špitálních aj. Přestože se jednalo o de facto farářovy podřízené, jurisdikci jim však udílel sám biskup.

Zároveň se také velmi často jednalo o skvělou příležitost pro mladé duchovní s jistotou kariérního postupu, neboť právě z kaplanů se často později stávali faráři. Je však opět důležité varovat před domněnkou, že si faráři vychovávali vlastní nástupce. Zejména zpočátku sledovaného období je obecným trendem, že z kaplanů se často, vyžadovala-li si to situace,

stávají administrátoři, ale uprázdněné místo obsazuje nově příchozí farář (často právě původně kaplan) ale z úplně jiného benefícia, zatímco z administrátora se opět stává kaplan.

Mezi kaplany je tak sledovatelná celkem vysoká mobilita, a to i napříč vikariáty (avšak až na výjimky uvnitř hranic biskupství), což snad může svědčit o faktu, že místo kaplana bylo skutečně velmi žádané. Například jenom v Pardubicích, kde byly po většinu sledovaného období dvě pozice kaplanů, se jich mezi lety 1796 a 1942 vystříдалo celkem 50, s průměrnou dobou služby 4,5 roku (medián 3 a modus 1 rok). Průměry kaplanů v celém beneficiu jsou obdobné.

Nejdelší kaplanskou (nepočítaje v to lokalisty) službu měl František Novák (nar. 1824), který byl kaplanem v Pardubicích mezi roky 1851 a 1866 (jeden rok z toho byl katechetou a následně byl administrátorem a později farářem v Osicích).

Kaplanská místa trpí ve schematismech obecně nejčastější vakancí, a to zpočátku ojediněle, až zpravidla od dvacátých let 20. století se neobsazená pozice kaplana objevuje i několik let za sebou. Z celkového počtu 925 zápisů kaplanů je ve schematismech 131 uvedeno jako neobsazených.

Katecheta a profesor

Tyto funkce sice nejsou zaměnitelné, ale zato působí obě na poli vzdělání. Katecheta obecně byl profesionálním učitelem náboženství a ve sledovaném období už měl přesně definované povinnosti a pevnou úlohu ve státním školství. Na menších školách nebylo zvykem zřizovat pozici katechety, a proto tam náboženskou výchovu měl na starosti zpravidla místní farář nebo kaplan, anebo tam katecheta příležitostně dojížděl ze svého stálého působiště.

Na území vikariátu byla po dlouhou dobu pozice katechety pouze v rámci samotných Pardubic, ale z neznámých důvodů není uváděna v každém schematismu (např. v letech 1802-1809), a to ani jako vakantní. Počínaje rokem 1864 se zde již objevují dva katechetové a roku 1868 je poprvé jedna pozice katechety vedena jako vakantní. Roku 1885 se již v Pardubicích objevují katechetové a od roku 1893 je místo katechety zřízeno také v Holicích a na přelomu tisíciletí ještě v Dašicích. Později jejich počet ještě narůstá, a to až do konce sledovaného období, tj. do roku 1942, kdy je na území vikariátu celkem 10 pozic katechetů, z toho 7 v samotných Pardubicích, 2 v Holicích a 1 v Lázních Bohdaneč (v Dašicích byla pozice katechety zrušena po roce 1928).

Dnešním pohledem středoškolských profesorů zdě působilo několik, zpravidla jsou také označováni rovnou jako katechetové, ale ojediněle a uznale byl jako profesor ve schematismech uveden věhlasný historik Josef Sakař, který vyučoval na reálném gymnáziu v Pardubicích.

Z celkových 484 zápisů pozic katechetů bylo 87 vedeno jako vakantních, a z těch pouze tři spadají před rok 1920, zbývajících 84 je jmenováno mezi lety 1920-1942 (téměř polovina pozic). Stejně tak se také postupem času zkracuje doba jejich setrvání na jednom místě. Přestože celkový počet pozic katechetů stoupal, tak tyto i jiné ukazatele potvrzují problematičnost tehdejšího zapojení katechetů do výuky¹²³ a celkově sílí snahy o kompletní odloučení církve od školství.

Průměrná doba setrvání katechetů na jednom místě je lehce přes 10 let, medián 3 a modus 1 rok, ale stačí rozdělit sledované období na poloviny a už lze pozorovat znatelný rozdíl, kdy ve 20. století dochází ke znatelnému zkracování doby působení i častějšímu stěhování katechetů (společně s častým výskytem vakancí).

Rozptyl věku katechetů při nástupu do funkce je od 19 do 57 s průměrným věkem 33 let (medián 32), kdy nejmladším byl Karel Krátký (nar. 1851), který vyučoval mezi roky 1870 a 1871 v Pardubicích, nejdéle byl katechetou František Langkrammer, a to v Pardubicích mezi lety 1875 a 1913.

Kooperátor

Role kooperátora, doslova spolupracovníka, se svojí podstatou v mnohém podobala kaplanovi, až se nabízí otázka, nakolik jsou tyto pojmy synonymem, jehož používání se liší například jenom lokálními zvyklostmi. Každopádně však autoři schematismů považovali za nutné kooperátory od kaplanů vzájemně odlišit a ze získaných dat je zjevné, že ve sledovaném období byl na území vikariátu Pardubice kooperátor mnohem vzácněji se vyskytující a obsazovanou funkcí.

Klement Borový ve svém díle informuje,¹²⁴ že z pohledu církve není mezi kooperátorem, kaplanem, vikářem, koadjutorem a místo-farářem rozdíl, ale že světské úřady označují za kooperátora pomocného kněze, jenž je příjemcem platu Náboženské matice. Toto

¹²³ Tomáš Garrigue MASARYK, *Zrcadlo katechetům*, Praha 1906.

¹²⁴ K. BOROÝ, Tamtéž, s. 137.

tvrzení je však v přímém rozporu s údaji ze schematismů, kde taková skutečnost uvedena není, ačkoliv se u jiných duchovních vyskytuje.

Kooperátoři se ve sledovaném období objevují ve 14 beneficiích a pro lepší pochopení jejich specifík se vyplatí věnovat jim trochu více pozornosti. V Býšti se pozice kooperátora objevuje v letech 1848-1850 a vykonával ji Ignác Říha, který byl o rok dříve úředníkem biskupské kanceláře. Ze záznamů vyplývá, že přišel snad za účelem pomoci stárnoucímu faráři Antonínu Poncovi (61 let) s výkonem jeho povinností. Již druhý rok se v Býšti však objevuje nový farář Antonín Jedlička (jen o pět let mladší než předchozí farář) a Ignác Říha s ním jako kooperátor zůstává ještě druhý rok, potom však působí opět jako úředník, tentokrát v Jičíně.

V Dašicích je prvně uveden roku 1801 kaplan Kašpar Hrdlička, roku 1802 je zde již uváděno (kromě faráře) vakantní místo kooperátora (nejstarší pozice pro kooperátora ve vikariátu) a roku 1803 se již objevuje pozice administrátora, kterým se stal původní kaplan Hrdlička. Následně je v beneficiu uveden po řadu let najednou farář, administrátor i kaplan. Farář s kaplanem zůstává až do roku 1833, kdy se spolu s původním farářem objevuje nově příchozí, čerstvě vysvěcený, Josef Ryba, ale místo za kaplana je označen za prozatímního kooperátora. Poté, co odchází na místo kooperátora v Kuklenách (dokonce jako druhý kooperátor v beneficiu), se objevuje nový pomocník opět s označením kaplana.

V Dřítči se kooperátor, čerstvě vysvěcený Václav Martínek, objevuje jen v letech 1895 a 1896. Tyto roky působení se kryjí se začátkem působením faráře Jana Kašpara, který však zůstává ve funkci i po odchodu kooperátora (jenž následně působí jako katecheta ve Dvoře Králově) a spravuje farnost sám. Předtím ani potom se v Dřítči kaplan ani kooperátor neobjevuje.

V Holicích se prozatímní kooperátor objevuje pouze ve schematismu pro rok 1833, zatímco předtím i potom je v beneficiu faráři nápomocný kaplan. Byl jím Josef Kolauf, čerstvě vysvěcený kněz, a spolu s ním a stejně tak krátkou dobu působící administrátor František Semonský. Josef Kolauf následujícího roku již působí jako druhý kaplan v beneficiu Pecka ve vikariátu Jičín.

V Horní Rovni byl prozatímním kooperátorem roku 1833 Josef Sedlický (nar. 1786), jenž byl však již o rok později označen za kaplana, aniž by došlo k jakékoliv události v rámci beneficie, která by toto jakkoliv osvětlila. Sedlický byl předtím kaplanem v Králíkách. Horní Roveň měla také již od počátku sledovaného období tradiční místo kaplana.

V Kuněticích se roku 1894 stal kooperátorem Antonín Rubík (nar. 1860), ojediněle označený jako kooperátor administrátor, zatímco ve stejný rok (a rok předtím) působil rovněž jako kooperátor v Rohovládově Bělé. Působil v Kuněticích po boku faráře Václava Kudrny (nar. 1854), který se jím stal pouze o rok dříve.

V Moravanech se kooperátor uvádí pro 1900 po boku faráře Karla Pavláška (62 let) a byl jím tehdy Emanuel Aliger (nar. 1866). Následně je beneficium spravováno administrátorem, ale zároveň s ním se ještě v roce 1902 uvádí místo neobsazeného kooperátora. Předtím ani potom se v beneficiu pomocný kaplan neobjevuje.

V Opatovicích nad Labem se situace lehce vymyká a oproti předešlým beneficiím se tu objevuje dokonce šest kooperátorů, a to v nepřerušené posloupnosti mezi roky 1897 a 1942, tedy až po samotný konec sledovaného období, přičemž mezi lety 1916-1924 a 1930-1938 je pozice uváděna jako vakantní. U čtyřech z nich se jedná o čerstvě vysvěcené kněze a první z nich na této pozici setrval dokonce devět let (v ostatních případech dvakrát pět, dvakrát dva a poslední jeden rok, ale to se již jedná o konec sledovaného období) V Opatovicích předtím nebyla pozice kaplana.

V Osicích je pozice kooperátora poprvé uvedena roku 1889, ale přitom je označena jako vakantní a v předešlých ročnících se přitom v Osicích objevuje funkce kaplana. Roku 1889 zároveň nastupuje nový farář, František Šinkora, kterému následující rok asistuje nedávno vysvěcený kooperátor Václav Zörnig a zůstává zde až do roku 1902, kdy ho nahrazuje čerstvě vysvěcený kaplan Jan Bruckner.

V Ostřetíně se pozice prozatímního kooperátora objevuje mezi lety 1866-1868 a vykonává ji nejprve první rok čerstvě vysvěcený Antonín Širůček a další dva roky o pár let zkušenější František Bečička, který byl předtím uveden jako penzionovaný kněz (nar. 1832) v Sebranicích. Předtím zde pozice kaplana uváděna není a stejně tak ani potom, avšak kooperátor se zde znovu objevuje mezi lety 1899-1910. Nejprve jím je nedávno vysvěcený František Barvír po boku zasloužilého faráře Františka Čermáka (nar. 1824), se kterým se vystřídá pět dalších kooperátorů a tato pozice končí až roku 1911 příchodem nového faráře.

Opět o něco jiná situace se objevuje v Rohovládově Bělé. Tam se nejprve dvakrát, v letech 1861 a 1871, objevují na jeden rok kooperátoři Josef Jakl a čerstvě vysvěcený Jan Cvrk, přičemž po druhém kooperátorovi přichází na jeho místo kaplan. Roku 1880 se namísto kaplana po boku faráře objevuje duchovní administrátor a následně přichází nový farář a v beneficiu se

uvádí neobsazená pozice kooperátora. Mezi roky 1889 a 1904 se zde vystřídalo 8 různých kooperátorů (a 4 faráři), ale o rok později se tu uvádí jenom farář a následně opět pozice pomocného kaplana.

V Rosicích se objevují kooperátoři poprvé pro rok 1825, kdy jde navíc o kooperátora v rámci lokálie, a podruhé roku 1885, přičemž v obou případech pozice kooperátora trvá jeden rok a končí spolu s příchodem nového lokalisty a faráře.

V Sezemicích se kooperátor objevuje pouze v jednom ročníku, a to 1814, zatímco předtím a potom je v beneficiu pozice kaplana a ani tento rok nedochází k výměně zdejšího děkana. Kooperátorem byl nedávno vysvěcený Jindřich Sokol.

A konečně ve Starých Ždánicích se objevuje kooperátor, Jan Adamec (nar. 1873, předtím osobní kaplan ve Velké Jesenici), roku 1904 po boku faráře Františka Sedlatého (nar. 1842), který je však farářem i další rok, kdy je pozice kooperátora neobsazená, rok potom je uveden zcela sám a jeho poslední rok ve funkci je v Sezemicích poprvé kaplan. Tato pozice ale také zaniká s příchodem nového faráře.

Z výše popsaných případů lze tedy vyvodit následující závěry. Ve většině případů působil kooperátor jako krátkodobá výpomoc při turbulentních situacích, typicky pro stárnoucího nebo naopak začínajícího faráře, který se teprve seznamuje se svou novou farností, a jednalo se většinou o čerstvě vysvěcené mladé kněze bez větších zkušeností, kteří tak získali zkušenosti a odrazový můstek pro další působení v církevní správě. Nejčastěji se tato funkce ve zkoumaném období objevuje na přelomu 19. a 20. století a kooperátor zpravidla působil na jednom místě po dobu dvou let.

Zde přebývající

Poslední velkou kategorií je skupina povětšinou postarších penzionovaných kněží, kteří již přímo nezasahovali do samotného výkonu církevní správy, ale stále zůstávali její integrální součástí a mohli být nápomocni ostatním duchovním. Každopádně jsou vždy zapisováni až na konci výčtu duchovních v beneficiu.

Zvláštností je, že řada z těchto duchovních přišla z jiných beneficií a často i zcela jiných vikariátů, v několika případech dokonce i z jiných diecézí. V jednom případě je evidován i Antonín de Sabolič, bývalý vojenský kaplan narozený v maďarském Szegedu, který tudíž přišel dokonce zpoza zemských hranic.

Z dat vychází, že některá beneficia měla pro tyto kněze určené zázemí, zatímco v jiných beneficiích se nevyskytují vůbec nebo jen ojediněle (často bylo vázáno na konkrétní osobu). Nejčastěji je nacházíme v beneficiích Pardubice a Opatovice nad Labem, přičemž v Opatovicích nelze předpokládat, že by se otázka ubytování kněží odvíjela jen podle finančního zajištění beneficia, neboť Opatovice se v této době jen stěží mohly vyrovnat např. Sezemicím, kde se však ve schematismech ve sledovaném období nevyskytuje ani jeden penzionovaný duchovní.

Nebyla to zajisté určující podmínka, nicméně několikrát se opakuje vzorec, kdy je duchovní penzionován v místě narození, jako např. Václav Habětínek, jenž takto pobýval mezi roky 1871-1875 v Dašicích, kde se roku 1805 sám narodil, přestože je u něj poznámka, že předtím působil jakožto farář v Budenicích v Arcibiskupství pražském.

První zde přebývajícím duchovním je ve sledovaném období ve vikariátu Pardubice uveden roku 1820 a je jím Jan Pivečko ve Vysokém Chvojně. Bylo mu tehdy 77 let a on sám pocházel z nepříliš vzdáleného Kostelce nad Orlicí, přičemž konkrétně on je výjimkou z pravidla, totiž že předtím působil v témže beneficiu, a to jako farář. Zde je však nutné také podotknout, že po celou dobu jeho zdejší penze se beneficium nacházelo v administraci, která končí až dva roky po smrti Jana Pivečka. Snad tedy lze usuzovat o komplikované situaci v beneficiu a Pivečkově spolupráci s administrátorem Janem Maršálkem.

Celkový počet zde přebývajících duchovních ve vikariátu značně kolísal, například roku 1901 se zde nacházeli tři, o rok později pět, ale roku 1903 už jenom dva. Obecně ale vzrůstal až k samotnému konci sledovaného období, kdy bylo ve vikariátu udržováno v letech 1936-38 deset penzionovaných duchovních, nejvíce za celé sledované období. Od roku 1820 (první uvedený duchovní *hic degit*) do roku 1942 byl jejich průměrný počet okolo dvou až tří.

Celkem zde ve sledovaném období přebývalo 58 duchovních průměrně po dobu 3-5 let (aritmetický průměr 4,8, medián 3 a modus 1 rok). Nejdéle v tomto stavu setrval bývalý expozita v Dřítči Jan Brendl, narozen roku 1783, který byl penzionován v Opatovicích nad Labem mezi roky 1842-1864.

4.2.5 Poznámka

Zde jsou uvedeny všechny další údaje, které nespádají do ostatních atributů. Typicky jsou zde uvedeny dodatečné informace, jako například čestná vyznamenání, funkce sekretářů a notářů, anebo v případě katechetů a profesorů konkrétní škola, kde působili.

4.2.6 Datum a rok narození

Pro snazší manipulaci jsou tato data rozdělena do dvou atributů, kdy v prvním je celé datum (je-li známo) a následně pouze rok. Obdobně se zapisuje také datum a rok svěcení.

4.2.7 Místo narození (dle jednotlivých farností)

Jelikož se u všech záznamů duchovních uvádí také místo narození, nabízí se tím skvělá příležitost prozkoumat a zmapovat geografickou mobilitu kléru v církevní správě, přestože tato data mohou být nespolehlivá a je nutné je podrobit analýze a ověření, jak bylo popsáno výše.

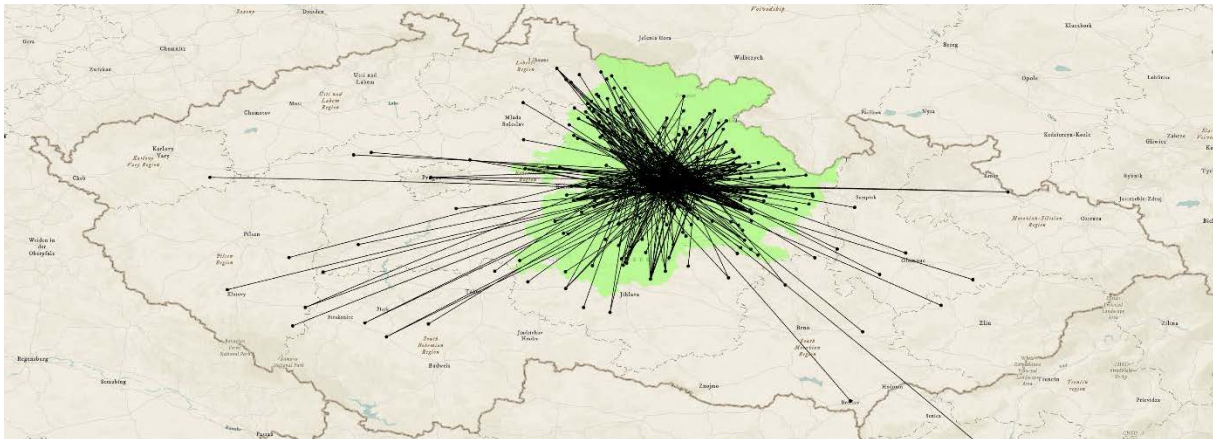
U každé z lokalit jsou rovněž v databázi uvedeny souřadnice, a to odděleně zeměpisná šířka a délka v celosvětově používaném geodetickém standardu WGS84. Absolutní pozice těchto souřadnic povětšinou určuje střed obce, ale samozřejmě v takovém případě se jedná o umělý konstrukt, který ne zcela odpovídá přesné realitě. Tyto souřadnice byly používány pro polohování v rámci GIS a také pro výpočet orientační vzdálenosti vzdušnou čarou, která je vždy zaokrouhlena na celé kilometry, a je proto nutné být konkrétní čísla s rezervou.

Dalo by se usuzovat, že místo původu bylo důležitým kritériem, ke kterému se přihlíželo např. při výběru dosazovaných farářů, ale ve skutečnosti byl vikariát Pardubice ve sledovaném období doslova křížovatkou duchovních z nejrůznějších míst, a proto by bylo vhodné výše uvedenou hypotézu zamítnout jako chybnou.

Několik obecných zákonitostí a opakujících se vzorců však v datech nalzáme:

1. Naprostá většina kléru ve vikariátu Pardubice pocházela z území královéhradecké diecéze.
2. Prim drží, nepříliš překvapivě, čtveřice velkých měst Hradec Králové, Pardubice, Chrudim a Litomyšl.
3. Nej hustší a nejrozmanitější síť vazeb má beneficium Pardubice.

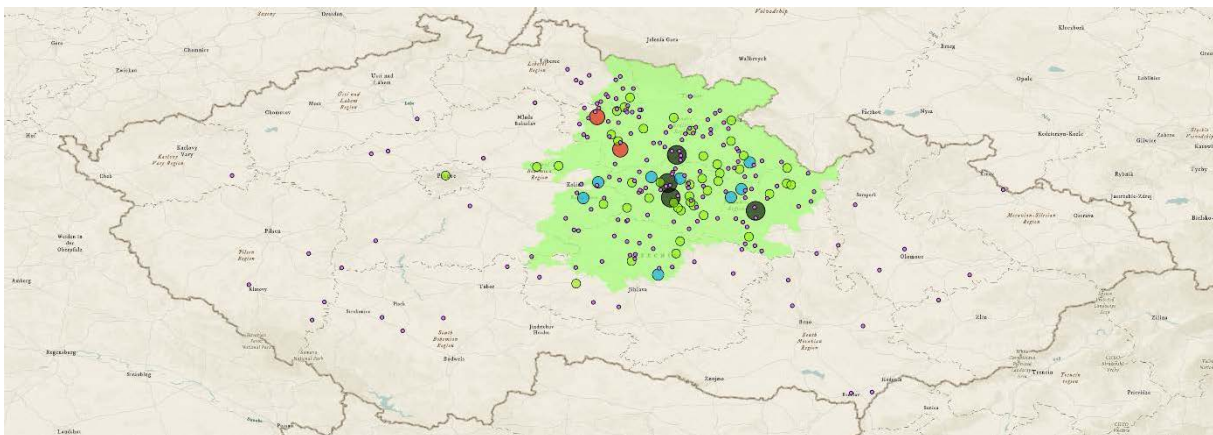
Tato data rovněž mají ohromný potenciál pro vizualizaci použitím systémů GIS.

Obrázek č. 8 – spojnice všech míst narození s beneficiem posledního působení duchovních, kteří byli mezi roky 1796 a 1942 součástí církevní správy ve vikariátu Pardubice, zelená barva označuje rozlohu diecéze v roce 1870 a přerušovaná linka spojuje Pardubice a město Szeged v dnešním Maďarsku, vytvořeno autorem v programu ArcGIS

Jako problematická se ale ukázala být čistá koncentrace dat, kdy z bezmála 500 míst narození na území celé dnešní České republiky (a v jednom případě Maďarska) vedou spojnice do relativně kompaktního území vikariátu, jehož nejvzdálenější benefícia jsou jenom 30 km od sebe.

Pro následující mapové zpracování bylo vzato v potaz místo posledního působení daného duchovního, které lze ve většině případů označit jako nejdůležitější a zpravidla se tak jedná o faráře, lokalisty atp. Sice se tím ztrácí část informace, ale zároveň se odfiltrují další rušivé vlivy, jako např. kumulace začínajících duchovních na pozici kaplanů v Pardubicích a celkově tím dochází ke zjednodušení už tak dost komplexních dat, o čemž ostatně vypovídají následující ilustrace. Vypočtené hodnoty vzdálenosti jsou pokaždé zaokrouhleny na celé číslo a v případě menších beneficií jsou vypočítávány průměry také bez ojedinělých odlehlých míst.

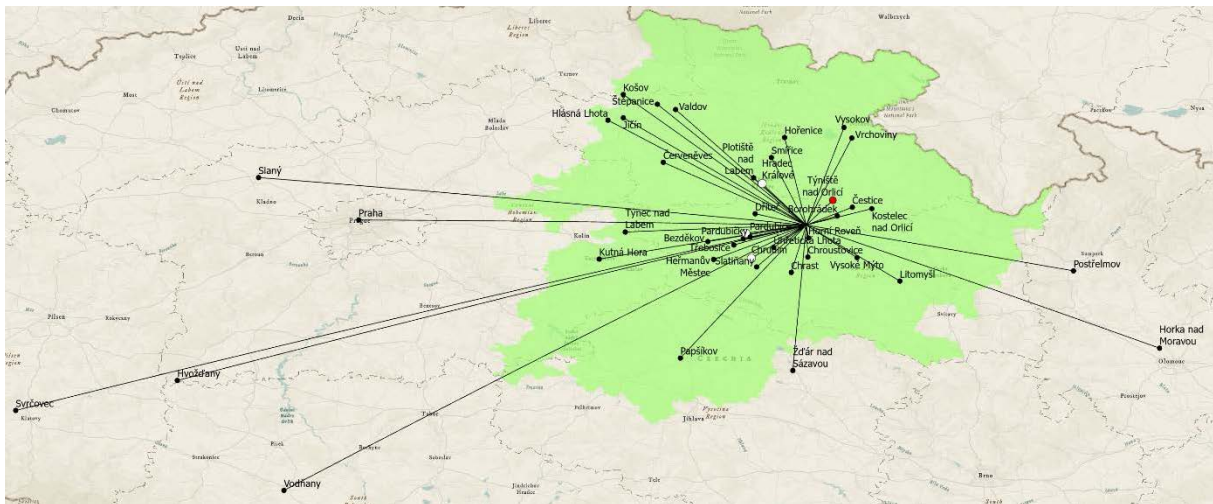

Obrázek č. 9 – vyznačení veškerých míst původu duchovních, kteří byli mezi roky 1796 a 1942 součástí církevní správy ve vikariátu Pardubice, barva a velikost značek jsou odstupňovány podle počtu duchovních, a to se vzrůstající velikostí fialová pro 1, zelená pro 2 až 4, modrá 5 až 7, červená 8 až 10 a černá nad 10, na mapě schází pouze město Szeged v dnešním Maďarsku s jedním narozeným duchovním, vytvořeno autorem v programu ArcGIS Pro

Holice

Zde máme 43 lokalit původu celkem 55 různých duchovních. Objevuje se zde větší zastoupení duchovních pocházejících mimo diecézi, a to po jednom z Horek nad Moravou, Hvožd'an, Postřelmov, Prahy, Slaného, Svrčovce, Vodňan a Žďáru nad Sázavou. 2 pocházeli z Týniště nad Orlicí, 4 z Pardubic a Chrudimi a 5 z Hradce Králové. 2 duchovní také pocházeli přímo z Holic.

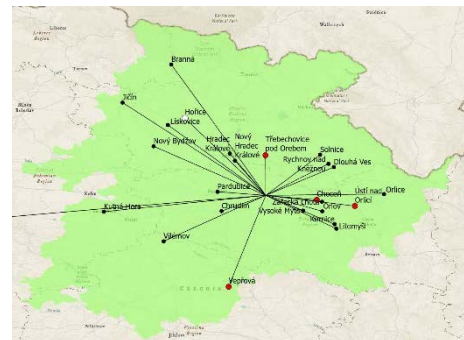
Průměrná vzdálenost je v případě Holic 40 a medián 19 kilometrů.

Obrázek č. 13 – síť původu duchovních pro benefícium Holice, vytvořeno autorem v programu ArcGIS Pro

Horní Roveň

V Horní Rovni se jedná o 31 míst celkem 25 duchovních. Z benefícia samotného nepocházeli žádný a 2 duchovní pocházeli z Chocně, Třebechovic pod Orebem, Ústí nad Orlicí a Vepřového, 3 potom pocházeli z Hořic. Mimo diecézi pocházeli pouze 1 duchovní, a to z Kamenice ve středních Čechách.

Obrázek č. 14 – síť původu duchovních pro benefícium Horní Roveň, vytvořeno v ArcGIS

Průměrná vzdálenost byla 35 a medián 28 km.

Jezbořice

Zde máme pouze záznamy o 2 duchovních ve schematisech 1796 a 1801. Místa jsou to Kostelec nad Orlicí a Týnec nad Labem s průměrnou vzdáleností 33 kilometrů od benefícia.

Třebosice

V tomto případě se jedná o relativně malý vzorek 11 záznamů z 9 různých lokalit, Brandýs nad Labem a Pacov, se nacházely mimo hranice diecéze, zatímco z Třebosic žádný. Po dvou duchovních pocházelo z Hradce Králové a Týnce nad Labem.

Průměrná vzdálenost lokalit je 35 a medián 27 km.

Obrázek č. 26 – síť původu duchovních pro benefícium Třebosice, vytvořeno v ArcGIS

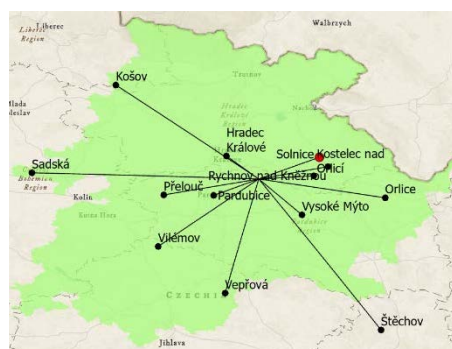
Uhersko

Z Uherska pochází jediný záznam, a to z roku 1820, kdy navíc duchovní pocházel přímo ze samotného benefícia.

Vysoké Chvojno

Zde se při svém posledním působení v rámci vikariátu Pardubice vystříдалo 14 duchovních ze 13 různých lokalit. Z Vysokého Chvojna nepocházel ani jediný a oproti tomu jedna lokalita, Štěchov na Moravě, se nacházel mimo hranice diecéze. Dva zdejší duchovní byli původem ze Solnice.

Ani jeden ze zdejších duchovních odtud nepocházel, průměrná vzdálenost byla 37 a medián 26 km.

Obrázek č. 27 – síť původu duchovních pro Vysoké Chvojno, vytvořeno v ArcGIS

4.2.8 Datum a rok kněžského svěcení

Pro snazší manipulaci jsou tato data rozdělena do dvou atributů, kdy v první je celé datum (je-li známo) a následně pouze rok. Při dalším nakládání s těmito daty je možné pracovat jenom s rokem, protože v rámci biskupství většinou ke svěcení docházelo hromadně, a proto řada duchovních sdílí toto datum s jinými. Obdobně se zapisuje také datum a rok narození.

4.3 Vakance

Následující údaje a hypotézy by sice bylo možné obsahově zahrnout do předchozích kapitol, ale tento jev si zcela určitě zaslouhuje samostatnou pozornost, a to z mnoha důvodů. Neobsazenost určitých funkcí, nebo dokonce beneficí, může skvěle posloužit jako ukazatel stability církevní správy jako takové, protože bez dostatečného počtu duchovních by se celá správa nutně rozpadla jako domek postavený z karet.

Nabízí se proto použít jednoduchý vzorec typu „Čím víc vakancí, tím větší krize,“ ale z pochopitelných důvodů je tato problematika mnohem složitější a závislá na velké řadě dalších proměnných. Bylo by také na místě připomenout si několik omezení, která s sebou schematismy duchovenstva přinášejí, jak je tomu ostatně u každého historického pramene. Schematismy vycházely (nanejvýš) jednou ročně, zatímco ke změnám mohlo docházet každý den. Řadu z těch nejdrobnějších a nejakutnějších změn proto zkrátka nikdy nemohou obsáhnout a ostatně k tomu ani nebyly určeny.

To, že je místo neobsazené, ještě samo o sobě nemusí znamenat výpadek čehokoliv. V rámci církevní správy existovaly pro tyto případy ochranné mechanismy a postupy, ať už je to administrace *excurrendo* nebo suplování katechety ze sousedních škol. Ne u všech výskytů bylo možné konkrétní případ objasnit v celé šíři pouze prostřednictvím několika málo řádků ve schematismu. Za zkratkou *vacat.* se proto může ukrývat mnohem více než jenom přímočará absence.

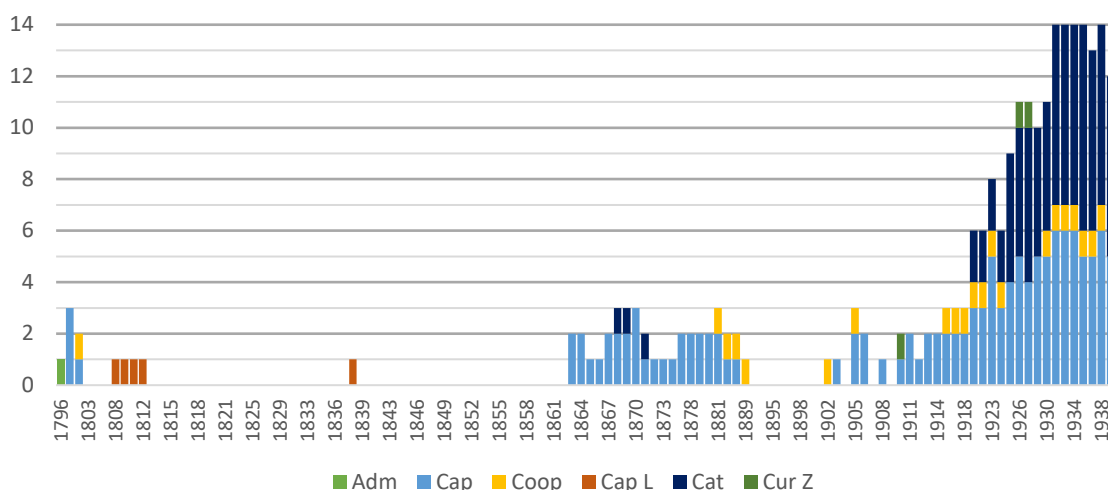
Celkově se mezi záznamy zkoumaného období nalézají na 250 vakancí, což v přepočtu vychází na 6 % veškerých záznamů vikariátu Pardubice. Když se na tyto záznamy podíváme ještě podrobněji a rozdělíme sledované období na tři přibližně stejné úseky, dozvídáme se, že 13 vakancí náleží do intervalu let 1796-1845, 38 jich je v intervalu 1846-1895, a překvapujících 199 ve zbývajících letech 1896-1942, kde tedy hovoříme v přepočtu o 12 % veškerých záznamů.

Na první pohled tak lze říct, že se přece u tak vysokého počtu nemůže jednat o nějaký zanedbatelný nebo ojedinělý faktor. Očividně k tomuto jevu opakovaně docházelo a vikáři, pod jejichž kompetenci z větší části spadal, s ním museli umět nakládat.

Při rozdělení mezi jednotlivá beneficia vychází na prvním místě s náskokem samotné Pardubice se 72 vakancemi. Následují překvapivě na první pohled nepříliš důležité Osice

s počtem 46 vakancí, zatímco zbývající benefícia již mají pod 30. Nejméně vakancí mají (z dlouhodobých benefícií v rámci vikariátu) Rosice a Ostřetín, v obou případech jen po jedné vakanci.

Ke konci sledovaného období jednoznačně dochází k nárůstu počtu vakancí, který ve sledovaném období nemá obdoby, což je dobře patrné na následujícím grafu. Mezi lety 1918 a 1920 se počet vakancí zdvojnásobil na 6 a až na ojedinělé případy nadále rostl, až ve třicátých letech dosáhl vrcholu 14 vakantních funkcí. Očividným milníkem je tedy rok 1918, ale pravděpodobně se ani zdaleka nejedná o jediný důvod a příčin bude více. Problematictější vztahy mezi státem na jedné a církví na druhé straně se mohly odrazit v opadávajícím zájmu o kněžské povolání obecně, ale v celkovém přehledu by jistě nebylo moudré opomínat lokální specifika, např. obtížnější personální obsazování far v kombinaci s národnostními poměry, což se však příliš netýká vikariátu Pardubice.

Graf č. 3 – graf zaznamenaných vakancí členěných podle konkrétní funkce v rámci vikariátu Pardubice mezi lety 1796-1942 (s výjimkou chybějících ročníků), uvedené funkce jsou administrátor, kaplan, kooperátor, lokalista, katecheta a kurát Zemské donucovací pracovny, dílo autora

Závěr

Prvotním záměrem této práce bylo vytvoření jednotného GIS zachycujícího historickou podobu a správní strukturu římskokatolické diecéze Hradec Králové a její vývoj v historicko-demografickém kontextu na základě dat obsažených v diecézních schematismech, jež byly pro tuto práci výchozím materiálem. Práce byla inspirována nedávno vzniklými a probíhajícími projekty, mj. portálem Českého historického atlasu,¹²⁵ společného projektu Historického ústavu Akademie věd ČR a Katedry geomatiky na Fakultě stavební ČVUT v Praze, který však církevní správu na rozdíl od té státní poněkud upozaduje a nevěnuje jí dostatečnou pozornost.

Původní záměr komplexního zpracování schematismů nebyl reálný pro přílišný objem obsažených informací, a bylo tedy přistoupeno ke kompromisu spočívajícím ve zpracování digitálních diecézních map ve dvacetiletých intervalech, a to se zřetelem k vnitřnímu vývoji formy a obsahu samotných schematismů, jakožto i k vývoji samotné diecéze a českých zemí celkově. Za počáteční mezník byl vybrán ročník 1830 a následující ročníky 1850, 1870, 1889 (nahradil chybějící ročník 1890), 1910 a konečně 1930, čímž vzniká ucelená sonda poskytující vhled do 120-ti letého vývoje královéhradeckého biskupství. Následně vytvořený GIS je skvělým nástrojem pro analýzu a vizualizaci získaných dat, který má navíc díky vytvořené veřejně přístupné webové aplikaci dosah mezi širokou veřejností. Získaná data sama o sobě nabízejí hodnotné využití v mnoha ohledech, avšak zpracováním formou GIS získávají další a zcela nový rozměr. Navíc je pro případné budoucí badatele, akademiky i širokou veřejnost velmi snadné navázat na ně dalším výzkumem

Vytvořená webová aplikace je veřejně přístupná na následujícím odkaze:

<https://experience.arcgis.com/experience/fccd83e3706c46fcba15799110f04d15/>

Finální podoba aplikace se sestává ze záhlaví s nadpisem a polem pro vyhledávání, které vyhledává pomocí podkladové mapy nezávisle na množině znázorněných beneficí. V levé části se nachází panel s vnitřním členěním na stručný popis obsahu a ovládání v horní části, který je možné minimalizovat, a v dolní s přehledem jednotlivých zobrazitelných vrstev. Vrstvy jsou primárně seskupeny podle jednotlivých ročníků, tj. 1830, 1850, 1870, 1889, 1910 a 1930. Jednotlivé vrstvy i skupiny vrstev lze pomocí ikony oka zviditelnit i skrýt. Rovněž je možné rozkliknutím symbolu tří teček ovládat průhlednost jednotlivých vrstev a skrýt textové popisky.

¹²⁵ Dostupný na: <http://cha.fsv.cvut.cz/>

Celý panel je možné pomocí ovládacího prvku s ikonou šipky ukryt, čímž se znázorněná mapa rozšíří na celou šířku okna prohlížeče. Mapová část obsahuje běžné ovládací prvky pro ovládání úrovně přiblížení, návrat k výchozímu pohledu, návrat k severní orientaci a zobrazení popisu použité symbologie barev prohlížené vrstvy.

Jistým zklamáním bylo, že ve výsledku šlo jen velmi obtížně a ne zcela prakticky zkombinovat vytvořenou správní mapu diecéze s další velkou skupinou údajů obsažených ve schematismech, tj. samotným katalogem duchovních správního kléru. Velikou překážkou se v tomto případě ukázaly být jinak spolehlivé dvacetileté intervaly, které sice umožňují přehledné a hodnotné zpracování církevní správy v rámci celé diecéze, avšak pro směřodatné zachycení veškerých jevů týkajících se „živých osob“ se ukázaly jako nevhodné a vyžádaly si nutnost detailnějšího záběru. Proto bylo rozhodnuto o provedení sondy napříč celým spektrem dochovaných schematismů, tj. v období 1796-1942, s přesným vymezením zkoumaného vzorku, přičemž jako vhodná ke zpracování se jevila správní jednotka vikariátního úřadu, zde konkrétně Pardubického.

Přestože bylo původně o této sondě uvažováno jenom jako o doplňkové, záhy se ukázalo, že tento přístup přináší nečekané a velmi hodnotné výsledky. Informace o obsazení beneficia společně se stručným přehledem informací o jednotlivých duchovních zpravidla tvoří základní strukturu dějin kteréhokoliv libovolného archivního fondu farního úřadu, ale přesto využití schematismů v kombinaci s GIS přináší ovoce a vyplatí se podívat na danou problematiku shora a porovnávat farnosti mezi sebou. Jakkoliv se může zdát území jednoho vikariátu jako omezené, tak jeho zevrubná analýza odhaluje existenci nečekaných jevů, jakým se ukázala být např. vzrůstající vakance církevních úřadů po roce 1918. Dalším příkladem jsou počínající trhliny v široce rozšířené hypotéze o neměnnosti prostředí církevní správy, kdy ve zkoumaném období v rámci vikariátu Pardubice průměrná doba setrvání faráře na své pozici na témže místě vychází necelých 11 let, což nemá příliš blízko k široce rozšířenému názoru o úvazku na celý život, na což poukazuje anekdota o tom, že farář každého farníka potká alespoň třikrát za život, a to při křtu, svatbě a pohřbu.

Tato práce si prošla několikaletým krkolonným vývojem, během kterého musela opustit některé z vytyčených cílů, jejichž místo však nahradily zcela nové cíle, hypotézy a zjištění, která si zasloužila hlubší analýzu. Ve výsledku se proto ukázalo, že její nejobtížnější částí bylo v bádání přestat, neboť se nabízí neskutečný počet možností, kterými by se dala tato práce ještě více rozšířit a doplnit.

Vytvořený GIS královéhradecké diecéze se ještě před svým dokončením prokázal jako užitečná pomůcka několika badatelům a první krokem pro budoucí rozšíření by patrně bylo zkrácení intervalů z 20 na 10 let. Jelikož by tím došlo ke znásobení obsažených mapových vrstev, bylo by nutné upravit náležitým způsobem vytvořenou webovou aplikaci. Zde se nabízí přechod na serverové řešení, které by umožnilo uživatelům ještě pokročilejší nástroje analýzy a vytvořit interaktivnější prostředí. Jako velmi perspektivní se rovněž jeví možnost propojení vytvořeného GIS s matriční evidencí SOA v Hradci Králové, což by nesmírně ulehčilo práci profesionálním i amatérským genealogům při jejich bádání. Dalším potenciální variantou by mohl být navazující výzkum duchovních také v ostatních vikariátech společně s následnou komparací, což by mimo jiné umožnilo podrobněji prozkoumat prozatím pouze nastíněnou problematiku mimodiecézní migrace duchovních. Prozatím zůstávají tyto nápady jen na papíře, ale téměř každý z nich dříve či později přichází k následující otázce. Nestálo by zato zpracovat v obdobném duchu celou českou i moravskou církevní provincii?

Seznam zdrojů a literatury

Prameny

Archivní prameny

NA Praha, fond Stabilní katastr, Praha, NAD 56, Indikační skizzy.

NA Praha, fond Archiv pražského arcibiskupství díl I. 1221-1950, APA I., NAD 110, inv. č. 5325, kart. 4457, *Seznam kněží v pražské arcidiecesi (Designatio Archidiaconorum, Præpositorum, Decanorum et Parochorum, de Anno currente 1648, in Archidioecesi Pragensi, per Districtus Regni, residentium)*, Praha 1648.

NK ČR, Databáze záznamů, systém. č. 004231310, *Catalogus universi cleri archi-dioecesanii forensis, seu extra Pragam habitantis*, Praha 1742-1948.

NK ČR, fond ABA001, sign. 21 D 000109/R.1751, *Catalogus universi cleri Archidioecesanii Pragensis pro anno 1751*, Praha 1751.

SOA Hradec Králové, Sbírká map, NAD 200, sign. 10/19, *Mappa Dioeceseos Reginaehradecensis MDCCXC*.

SOA Hradec Králové, *Sbírká matrik východočeského kraje 1587-1949*, Matrika oddaných 1899-1931, Slatiňany, sign.: 7906.

Editované prameny

Claudio de DOMINICIS, *Amministrazioni e cariche pontificie e del Dipartimento napoleonico di Roma (1716-1870)*, Řím 2015.

Ladislaus LUKÁCS, *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I., I. (1551-1600)*, Řím 1978.

Jan SZCZEPANIAK, *Diecezja kamieniecka w 1830 roku w świetle schematyzmu na 1831 rok (1). Schematyzm – edycja źródła*, in: *Textus et Studia*, Nr. 3 (23), 2020, s. 79-133.

Dobová literatura

Klement BOROVIČ, *Úřední sloh církevní*, Praha 1879.

Matthew FIELD, *The Laity's Directory to the Church Service for the Year of Our Lord 1817*, New York 1817.

Josef HORÁK, *Topografický popis všech osad hejtmanství Královéhradeckého*, Hradec Králové 1877.

Václav KOTYŠKA, *Úplný místopisný slovník Království Českého*, Praha 1895.

Tomáš Garrigue MASARYK, *Zrcadlo katechetům*, Praha 1906.

Joseph MEIER, *The Official Catholic Directory*, in: *The Catholic Historical Review*, Vol. 1, 1915, s. 299-300.

František PALACKÝ, *Popis Království Českého čili podrobné poznamenání dosavadních krajůw, panství, statkůw, měst, městeček a vesnic, někdejších hradůw a twrzí, též samot a zpustlých osad mnohých w zemi České, s udáním jejich obyvatelstva dle popisu roku MDCCCXLIII wykonaného w jazyku českém i německém*, Praha 1848.

Johann PROCHÁZKA, *Topographisch-statistischer Schematismus des Grossgrundbesitzes im Königreiche Böhmen*, Praha 1891.

Josef SAKAŘ, *Dějiny Pardubic nad Labem, Díl. III. část 2. Školství*, Pardubice 1927.

Antonín VLASÁK, *Okres Dolno-Kralovický*, Praha 1884.

Dobová periodika

Catalogus Almae Dioecesis Silesiae, Vratislav 1748.

Catalogus Alphabeticus Fratrum Ordinis Praedicatorum Provinciae Bohemiae, Praha 1746.

Notizie per l'anno 1716, Řím 1716.

The Catholic Directory and Annual Register for the Year 1839 (Second Year), Londýn 1839.

The Laity's Directory to the Church Service for the Year of Our Lord 1822, New York 1822.

The United States Catholic Almanac or Laity's Directory for the Year of Our Lord 1833, Baltimore 1833.

Jan WOCEL (red.), *Časopis Českého Museum, Sedmnáctý ročník*, sv. 17, Praha 1843.

Herbert THURSTON, *An Old-Established Periodical*, in: *The Month, a Catholic Magazine and Review*, No. 212, vol. XXV, 1882.

Sekundární literatura

Annuario Pontificio, Vatikán 2022.

Annuario Statisticum Ecclesiae 2020, Vatikán 2022.

J. T. COPPOCK – D. W. RHIND, *The History of GIS*, in: *Geographical Information Systems: Principles and Applications*, 1991.

Eliška ČERNÁ, *Patronátní právo na panství Poděbradském v 19. století*, Pardubice 2013.

Marcel ČERNÝ, *Opavská jezuitská kolej v 18. století*, Opava 2021.

Pavel ČTVRTNÍK, *Dějiny pošty v českých zemích*, Praha 2000.

Marina FORMICA, *Mutamenti politici e continuità redazionali: le gazzette della stamperia Chracas*, in: *Dall'erudizione alla politica. Giornali, giornalisti ed editori a Roma tra XVII e XX secolo*, in: *Dall'erudizione alla politica*, Milán 1997.

Jan JANÁK – Zdeňka HLADÍKOVÁ, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 1989.

Pavel JUŘÍK, *Encyklopedie šlechtických rodů*, Praha 2021.

H. J. KIEVAL, *Jews, Czechs and Germans in Bohemia Before 1914*, in: R. S. WISTRICH (ed.) *Austrians and Jews in The Twentieth Century*, Londýn 1992.

Vladimír KORONTHÁLY, *Správa pražské arcidiecéze v letech 1913 – 2006 ve světle katalogů kléru*, Praha 2008.

Zdeněk KUČERA, *Staré mapy naší země*, Olomouc 2016.

William L. MELVIN – James SCHEER (edd.), *Principles of Modern Radar: Radar Applications*, New Jersey, 2014.

Mark MONMONIER, *How to lie with maps*, Chicago 1996.

MVČR, *Metodický pokyn č. 1/2019 k archivnímu zpracování fondů typu „farní úřad“*, Praha 2019.

M. PRICE, *Mastering ArcGIS Pro*, New York 2023.

Roger F. TOMLINSON, „*A Geographic Information System for Regional Planning*,“ in: *Journal of Geography*, Vol. 78, 1969, s. 200-210.

Nigel WATERS, *GIS: History*. in: *The International Encyclopedia of Geography*, 2018.

Jiří ZEMAN, *Schematismy duchovenstva Královéhradecké diecéze z 19. století jako pramen pro dějiny nižší církevní správy*, Hradec Králové 2020.